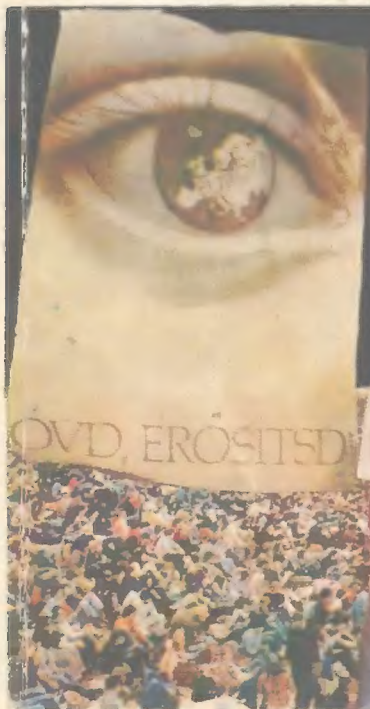

AZ ÉN VILÁGOM

KISS
ARTHUR

MINDENKI EGYARÁNT...

„...ha kibontakozik
a fiatalok tényleges
társadalmi ereje és
aktivitása,
ha
valóságos
politikai
cselekvésben
nyilvánítják
akaratukat,
s ezáltal
a társa-
dalomban
végbemenő
mozgásokra
rányomják
a súlyuknak
megfelelő
bélyeget.”

KISS ARTHUR

Mindenki egyaránt...

Tóth Lottaménak, Mari-
kának és Lolinak
szertettel

Bp 1983 aug 1.

Artl

AZ BEN VILAGOM

KISS ARTHUR

Mindenki egyaránt...

DEMOKRÁCIA ÉS IFJÚSÁG

KOZMOSZ KÖNYVEK

**A FEDÉL ALBERT ZSUZSANNA
MUNKÁJA**

*Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!*

Petőfi: A XIX. század költői

Előszó

A politika minden ember életére messzemenően kihat. A foglalkoztatás, a megfelelő munkához való hozzájutás, a munkavégzés körülményei, az életszínvonal alakulásának, a társadalom kulturális fejlődésének, a jövő perspektívájának lehetőségei például mind gazdaságpolitikai, szociálpolitikai és kultúrpolitikai jellegű kérdések, és ezért politikai döntések függvényei. A szocializmus léte és fejlődése, a béke fennmaradása ugyancsak elsősorban a politikai küzdőtéren dől el. Ezért az emberek nem viszonyulhatnak közömbösen a politikához. Érdekük, hogy számukra kedvező eredmények szülessenek, ez pedig – részben – az ő tudatosságuktól és politikai aktivitásuktól is függ.

Különösen fontos a politikai életben való tevékeny részvétel az ifjúság számára. Először is, mivel érdekei hatékony képviselőtének ez az egyedüli reális útja. Persze előfordul az is, hogy *egy* fiatalok – kedvező családi körülményeik, megfelelő társadalmi összeköttetések, szerencse stb. révén – egyénileg, közösségi-politikai tevékenység nélkül is boldogulnak: megfelelő munkához, beosztáshoz, keresethez jutnak, kedvezően alakulnak lakásfeltételeik, életviszonyaik. A fiatalok *többségének* életútja azonban elsősorban a megfelelő társadalmi feltételek megteremtésétől, a rendelkezésre álló javak és szolgáltatások egyenlő esélyek melletti igazságos elosztásától, a teljesítményt szem előtt tartó értékelések rendszerétől függ. Ezeket a tényezőket viszont döntő mértékben politikai elhatározások alakítják. A szükséges politikai döntések megszületését és

érvényesítését pedig már jelentősen befolyásolja az, hogy kik és milyen módon fogalmazzák meg a társadalom számára megvalósítandó programokat, mennyire aktívak a döntéshozatalban, és mennyire érdekeltek a végrehajtásban, milyen módon, mekkora erővel és milyen tettekkel állnak ki e határozatok megvalósítása érdekében.

A fiataloknak a politikai folyamatban való aktív részvétele azért is fontos, mert a jövő – ma készül. A *holnap* viszonyait, az ifjúság majdani munka- és életkörülményeit messzemenően meghatározza az, hogy *ma* milyen irányú és intenzitású a *mai* politikai tevékenységük. Ennek eredményei fognak rögződni, ezek alkotják majd a jövőbeni cselekvés adott és a mozgáslehetőségeket megszabó feltételeit. Ezért sem lehetnek közömbösek az ifjú nemzedék számára a jelen történései. Ahhoz viszont, hogy megismerjék, mi miért alakul olyanná, amilyen, ahhoz, hogy kedvezően befolyásolják a jövőt, elengedhetetlen, hogy a fiatalok tevékenyen részt vegyenek a jelenkor politikai folyamataiban.

A fiatalok aktív politizálása egyúttal személyiségük formálódásához, átalakulásához is hozzájárul. A többi között ez a tevékenység segíti őket abban, hogy megérjenek, hogy „felnőhessenek” azokhoz a feladatokhoz, amiket a társadalomban el kell majd látniuk, hogy a társadalom öntudatos és tevékeny tagjaivá válhassanak. Ez az az igazi nevelőiskola, amely az ifjúságot *ténylegesen* felkészíti arra, hogy az előző nemzedékeket felválthassa, megőrizve és tovább építve mindazt, amit alkotott.

Az eredményes politikai tevékenységhez ma és a jövőben is egyrészt alapos politikatudományi ismeretekre, másrészt az ezeken nyugvó politikai öntudatra és meggyőződésre, végül megfelelő politikai tapasztalatokra van szükség. Míg a politikatudomány szorgalmas tanulással megismerhető és megtanulható a politikai irodalomból, a politizáláshoz elengedhetetlenül szükséges öntudat és meggyőződés, a politikai tapasza-

latok csakis a tényleges politikai gyakorlat révén sajátíthatók el. Másrészt eközben kialakulhat a régebbi nemzedékek képviselőivel való együttműködés, ők közvetíthetik számukra a korábbi politikai gyakorlat pozitív és negatív tapasztalatait, és ezek számbavétele és értékelő elsajátítása teszi lehetővé azt, hogy a fiatalság a politikai tevékenységben is sikeresen helytállhasson.

Az ifjúság ma még – politikai értelemben és a politikai élet területén – „alulképviselt”, az ifjúság politikai szerepe háttérbe szorul, elmarad a szükségéstől. Ezen csakis úgy lehet segíteni, ha kibontakozik a fiatalok tényleges társadalmi ereje és aktivitása, ha valóságos politikai cselekvésben nyilvánítják akaratukat, s ezáltal a társadalomban végbemenő mozgásokra rányomják a súlyuknak megfelelő bélyeget.

Ehhez azonban arra van szükség, hogy az ifjúság tömegei megismerjék a politikai élet szabályszerűségeit, és ezek alapján tudatosabban cselekedjenek.

Ezt a célt szolgálja ez a kis könyv is, amely a demokrácia kérdéseinek megvilágításához kíván segítséget nyújtani.

Mi a demokrácia?

A DEMOKRÁCIA EGYOLDALÚ ÉRTELMEZÉSEI

Arra a kérdésre, hogy mi a demokrácia, a politikában kevésbé járatos emberek rendszerint a nyugati fejlett tőkés országokban létező politikai intézményi rendszer jellemző vonásainak leírásával válaszolnak: demokráciának az ott levő „jóléti társadalmat”, a szabadnak tekintett választásokat, a korlátlannak tűnő, teljesen őszintének tekintett véleménynyilvánítást, ellenzékiiséget és más vonzó vagy annak tűnő társadalmi jelenségeket mondják.

Ez a vélekedés azonban össze nem tartozó dolgokat hoz együvé. Először is a jólét, a „jóléti társadalom” egyáltalán nem a demokrácia velejárója és kritériuma. Indiát, Tunéziát, Görögországot, Mexikót, Costa Ricát a demokratikus országok között tartják nyilván, bár ezekben az országokban az egy főre eső nemzeti jövedelem és így az életszínvonal meglehetősen alacsony.

Az kétségtelen, hogy a társadalom magasabb fejlettségi szintje, a magasabb életszínvonal miatt kevésbé nyomasztó anyagi gondok, a fejlettebb kulturális szint stb. valóban kedvezőbb feltételeket jelentenek az egyes tőkés országokban megvalósuló polgári demokrácia számára. E feltételek mellett nagyobb esély van arra, hogy a társadalmi ellentéteket higgadtabban, kulturáltabban, tárgyalásokon kíséreljék meg rendezni, és felleljék annak a módját, hogy kölcsönös kompromisszumok révén megfelelő megoldáshoz jussanak.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gazdasági és általában véve a társadalmi fejlettség magasabb foka mindenkor elke-

rülhetetlenül a demokráciához vezet. Ismeretes a múltból, hogy a német, az olasz, a japán fasizmus fejlett tőkés országokban valósult meg. A jelenkorban Szaúd-Arábiát, Kuvaitot, Tajvant vagy Dél-Koreát senki sem tekinti demokráciának, noha a dollárban kifejezett egy főre eső nemzeti jövedelem területén mindenképpen felülmúlják a korábbiakban említett országokat.

A politikában kevésbé jártos emberek demokráciafelfogása ugyanakkor a polgári társadalmak demokráciáinak szervesen összefüggő elemeit szétválasztja, s míg egyes vonásokat kiemel, elismer, és magasra értékeli, másokról egyenesen elfelejtkezik. A fejlett tőkés országok demokráciáinak valóban vannak olyan vonzó jellemzői, mint például a széles körű választási harc, a politikai élet külsőségeiben megnyilvánuló érdekességei, a véleménynyilvánítás látszólag teljes szabadsága, a személyek és mozgalmak cselekvésének vélt teljes kötetlensége és mások. Ezek – még ha a valóságban nem is teljesen úgy érvényesülnek, mint azt a felületes szemlélő gondolja – kétségkívül vonzó vonásai ennek a demokráciának. Ezért nem véletlenül tűnnek a demokrácia kritériumainak. Emellett a polgári társadalom propagandistái és ideológusai tudatosan törekszenek is arra, hogy e becsült vonásokat a demokrácia lényegi és egyedüli jegyeinek tüntessék fel. A valóságos életben azonban ezek a jellemzők a polgári demokráciának csak egyes elemeit, részleteit, megnyilvánulásait képezik. Mellettük, sajátos „kapcsolt áruként” fellelhetőek a kevésbé megnyerő vonások: a baloldali, a haladó erők hátrányos megkülönböztetése, mint például az NSZK-ban meglevő foglalkozási tilalom, az USA-ban, Angliában, Franciaországban a közszolgálati alkalmazottakra vonatkozó lojalitási megszorítások rendszere; a kiszolgáltatott emberekkel, de különösen a tőkések ellen fellépő tömegekkel szemben alkalmazott mindennapos erőszak, indokolatlan zaklatásuk, tüntetéseik szétverése, a velük szemben alkalmazott törvényes és törvénytelen retorziók. Elegendő, ha

a teljes felsorolás igénye nélkül csak a közelmúlt eseményei közül pusztán néhány, az ifjak mozgalmait sújtó elnyomó intézkedésre emlékeztetünk. Athénban 1980 októberében sortűzzel oszlatták szét azt a diáktüntetést, amely a több évvel ezelőtti, a faszizmus elleni fellépés szétverésére emlékezett. A sortűz után több halott és sebesült maradt a kövezeten. 1980 nyarától kezdve az év végéig többször verték szét a demokráciájára büszke Svájcban a zürichi fiatalok tüntetését, amelyeken az ottani operaház felújítása helyett a többször megígért, de meg nem valósított lakásépítési program végrehajtását és a tervezett ifjúsági művelődési otthon felépítését követelték. Ezernél több ifjú ellen indult eljárás. 1980 őszén-tél elején mind Hollandiában, mind Nyugat-Németországban, mind Nyugat-Berlinben a rendőrség és a hadsereg több városban páncélosok támogatásával valóságos utcai harcokat folytatott azon fiatalok ellen, akiket kidobtak a lakásukból, és akik ez ellen tiltakoztak, illetve azok ellen, akik a lakásspekuláció céljaiból kiürített, lebontásra váró, lakható házakba költöztek.

Számosan megsebesültek, százak ellen indult bírósági eljárás. Az utóbbi években csaknem minden fejlettebb tőkésországban a terrorizmus elleni harc ürügyén minden baloldali erőt terroristaként vagy terroristaszimpatizánsként gyanúba kevernek, politikailag lejáratnak; mindenütt rendkívüli eljárásokat fogadnak el a terrorizmus ürügyén, és ezt a baloldali erők elleni harc megkönnyítésére használják fel.

A fejlett tőkés országok demokráciája *ezeket az elemeket is* szervesen magába foglalja. Aki e rendszerek megnyerő vonásait elfogadja, annak az utóbbiakat is vállalnia kell!

A demokrácia – ezen túlmenően – nemcsak a gyülekezés, az egyesülés, a szólás- és a sajtószabadság joga. Minden demokrácia meghatározott előírásokat, kötelezettségeket is magába foglal. Ezek között döntő fontosságú az, hogy a jogokkal bíró emberek, csoportok vagy szervezeteik kötelesek megtartani az alkotmányt, tiszteletben kell tartaniuk a társadalmi rendet

és az annak biztosítását szolgáló szabályokat, kötelesek megtartani a törvényességet, valamint a demokratikus közélet „játékszabályait”. A párizsi Le Monde 1981. január 28-i számában például arról ír, hogy Franciaországban minden tektória nélkül és minden kárpótlás nélkül elbocsátották azokat a dolgozókat, akik a szabad szombat kivívásáért sztrájkoltak. A francia Legfelsőbb Bíróság 1978. november 23-i végzésében elutasította az elbocsátottak keresetét. Azt hangsúlyozta, hogy nincs joguk egyoldalúan kielégíteni követeléseiket, sztrájkkal adni nyomatékot kívánságuknak, sőt ezt a sztrájkjoggal ellentétesnek mondotta ki, azzal az indokkal, hogy a sztrájkjog nem hatalmaz fel arra, hogy a munkaszerződést a dolgozó fél egyoldalúan módosítani próbálja.

A demokrácia ily módon nem szűkíthető le csupán a kívánatos jogokra, olyan szabályozást is tartalmaz, amelynek engedelmeskedni kell, még akkor is, hogyha ez nemkívánatos, nem népszerű, nem kellemes.

A demokráciát tehát nem szabad azonosítani sem a jólétben élő társadalommal, sem a kedvező benyomásokat keltő vonzó jogokkal és eljárásokkal.

A DEMOKRÁCIA TÖRTÉNETI FORMÁI

Közelebb jutunk a demokrácia mibenlétének megértéséhez, hogyha az ezzel a kifejezéssel jelölt társadalmi jelenség eredetét és történeti fejlődését vesszük szemügyre.

A demokrácia görög szó – betű szerinti fordítása: a nép uralma. Ez a fogalom az ókori Görögországban keletkezett. Az olyan államformákra alkalmazták, amelyekben a közrendűek, a szabad parasztok, a kézművesek, a hajósok, általában a lakosság szegényebb rétegeiből álló, nem rabszolgasorban levő többség jelentősebb hatással volt a kormányzásra. A demokrácia az az állam, ahol a sokaság uralkodik,

mondotta Platón, az ókori bölc. Ezzel – helyesen – jelezte először is azt, hogy a *demokrácia hatalomgyakorlási forma*, másodszor azt, hogy *az a (nem rabszolga) lakosság többségének akaratnyilvánítását és az államra gyakorolt befolyását* jelenti.

Az ókori világban e demokratikus többség fogalma meglehetősen viszonylagos volt. A rabszolgatartó Görögországban a lakosság többsége a jogfosztott rabszolgatömegekből állt, és többnyire csupán a lakosságnak egynegyede-egytizede tartozott a szabad emberek közé. Még ezek közül is csak az egyes városállamok szülöttei vagy befogadott szabadjai és közöttük is csupán a férfiak voltak a demokratikus jogok birtokosai. Emellett az ókori Görögországban viszonylag kevés városállamban, főleg Athénban valósult meg tartósabban a demokratikus hatalomgyakorlás.

A középkorban demokráciának azok a városi közösségek számíthatók, amelyekben a céhmesterek, kereskedők, pénzkölcsönzők és pénzváltók a városban lakó nemesurakkal egyenlő jogokkal bírtak, ez elsősorban a városi ügyek intézésére vonatkozott, esetleg még az egyes országos kérdésekbe való beleszólásra is. Ez a rendszer (amelyet haszonélvezői egyébként nemigen neveztek demokráciának) tartósabban csupán néhány olasz városköztársaságban valósult meg, például Firenzében, Velencében, illetve egyes német Hanzavárosokban, később pedig Svájcban és Németalföldön.

A kapitalista fejlődés eredményeképpen, a polgári forradalmak vívmányaként jön létre a demokrácia új formája: a polgári demokrácia. A polgárság forradalmi eltörlik a nemesi előjogokat és kiváltságokat, és megvalósítják az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét. Ezt követően a lakosság dolgozó részének hosszan tartó küzdelmeket kell még folytatnia azért, hogy szert tegyen a választójogra, hogy szabadon gyülekezhesen, és egyesületeket alapíthasson, hogy létrehozassa saját szervezeteit és politikai pártjait – azaz

hogy biztosítsa *politikai* egyenjogúságát is. Ez a harc Angliában a polgári forradalom győzelme után mintegy két évszázadig, az Egyesült Államokban és Franciaországban egy-egy évszázadig, Németországban 70 esztendeig tartott. Ennek a küzdelemnek az eredményeként a múlt évszázad utolsó és a jelen század első évtizedeiben az európai fejlettebb tőkésországok többségében, valamint az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Új-Zélandon a polgári demokrácia hatalomgyakorlási rendszere fejlődött ki, és tartósan uralkodóvá vált.

A jelenkorban létező polgári demokráciákban – szemben a korábbi demokratikus uralmakkal, amelyek jogilag mindig csak a lakosság egy töredékét részesítették a közügyekben való részvétel jogában, illetve megfelelő szabadságjogokban – az alkotmányok, a törvények és az uralkodó politikai felfogások szerint is kimondják azt, hogy a lakosság többsége jogosult sorsának intézésére.

Ennek a tételnek a rögzítése, deklarálása azonban nem teszi valóságossá ezt a lehetőséget. A tőkés rendszerben ugyanis *ténylegesen*, vagyoni helyzetüket, jövedelmi viszonyait, kulturális lehetőségeiket véve, vagy pedig „startlehetőségeiket” és pályafutásuk szükségszerű útját tekintve, azaz *a létfeltételeik alapján a tőkés és a munkás, a tőkés és a kistulajdonos, a tőkés és a dolgozók egyéb rétegei nem egyenlők*. Ennek az egyenlőtlenségnek lesz következménye az, hogy az említett társadalmi csoportok valójában politikailag sem lehetnek egyenlők, s a polgári demokrácia által biztosított lehetőségekkel sem képesek egyenlő mértékben élni. A dolgozók többsége még a legjobb esetben, a demokrácia legszabályosabb érvényesítésekor is csak időlegesen és részlegesen vehet és vesz is részt a demokratikus közéletben. Ennek oka egyrészt az, hogy a dolgozó embereknek kevés az anyagi eszközük ahhoz, hogy az alkotmányban biztosított demokratikus lehetőségekkel élhessenek. A tőkés osztály viszont nem-

csak szabadon élhet jogaival, hanem vagyona révén véleményének, érdekeinek kifejtését biztosítja számára a kezében levő sajtó, rádió, tévé, a túlnyomórészt polgári vagy a tőkés rend iránt lojális világi és vallási szervezetek, a tőkés állam közoktatásiügyi, közművelődési és egyéb intézményeinek egész sora. Ugyanakkor a dolgozók érdekeit kifejező erők csak a legnagyobb nehézségek árán képesek biztosítani azt, hogy sajtóval vagy egyéb hírközlési eszközökkel rendelkezzenek, és csaknem kizárt, hogy egyéb hírközlő eszközökkel, például rádióval, tévéadókkal terjeszthessék nézeteiket, képviseljék érdekeiket. Jellemző például az, hogy még a többször kormányon levő angol munkáspártnak – de az NSZK-t jelenleg kormányzó szociáldemokrata pártnak sem – sincs országos napilapja. Az Egyesült Államokban három nagy televíziós társaság szolgálja a tőkés érdekeit, a dolgozó tömegeket képviselő szervezetek kezében nincsenek ilyen nagy hatású tömegkommunikációs eszközök.

Angliában, Franciaországban, Olaszországban és Nyugat-Németországban a legjelentősebb tévéállomások a tőkésállam kezében vannak. Csak korlátozott időben, rendszerint a választások előtt biztosítják a tőkés érdekeket képviselőkkel nem egyenlő, hanem jóval kisebb adásidőben a megszólalás jogát a dolgozók véleményét tolmácsoló adásoknak. A tömegbefolyásolási eszközöknek ezt a tőkés általi uralását még a polgári demokrácia keretei között maradót jelentősebb politikai fordulatok sem képesek megszüntetni. Így például a chilei Allende-kormány idején is a reakciós erők kezében levő tévéadások és 30 rádióadó, a megjelenő sajtó túlnyomó többsége szórta rágalmaikat a népi kormányra, és uszított ellene, míg erre a széles körű agitációra csupán 3 rádióadó-állomáson és 3–4 újságon keresztül tudtak válaszolni a haladó erők.

A dolgozóknak a tőkésektől való anyagi függőségét politikai célokra is felhasználják a tőkés. Az Egyesült Államokban számos üzemben tiltják a dolgozók bármiféle balol-

dali politikai szervezetben való részvételét, esetenként még a törvényesen működő szakszervezethez való tartozását is. Ez a gyakorlat egyre általánosabbá válik. Nagy-Britanniában, ahogyan azt a Morning Star c. lap írja, „az emberek tömege, amely állami vállalatnál vagy közszolgálati alkalmazásban áll, meg van fosztva attól a lehetőségtől, hogy részt vegyen a normális politikai és társadalmi tevékenységben. A titkosszolgálatok állandó felügyelete alatt állnak, amelyek nem kötelesek senki előtt számot adni tevékenységükről, csupán önmaguknak tartoznak számadással”.

Az NSZK-ban törvényerőre emelt „foglalkozási tilalom” rendelkezései szerint az államtitkártól egészen az utcaseprőig a közszolgálati alkalmazottak százazreit vizsgálták felül, azt kutatva, hogy milyen a megbízhatóságuk. Tízezrekre tehető az e vizsgálat során elbocsátottak vagy – jelöltek esetén – az alkalmazásba fel nem vettek száma.

A dolgozó többség politikai aktivitását csökkenti az is, hogy mindenféle eszközzel, népamítással, pótcselekvések felé tereléssel, a szexuális probléma előtérbe állításával, a magánszférára leszűkített cselekvési lehetőségek kialakítása és vonzóvá tétele révén igyekeznek elterelni a dolgozók figyelmét a közügyek intézésétől.

Végül a dolgozók azért sem lesznek politikailag egyenlőek a burzsoáziával és kiszolgálóival, mert lépten-nyomon gyanúsítják, különböző intézkedésekkel megfélemlítik őket, és kirekesztik őket demokratikus jogaik gyakorlásából. Anthony Benn, az angol kormány munkáspárti minisztere az *Állam és biztonság* című könyvében arról ír, hogy a haladó politikai pártok, szakszervezetek és más társadalmi szervezetek tagjai, valamint általában véve azok az emberek, akik a társadalmi rendszer iránti kritikus szemléletről ismertek, a titkosszolgálatok figyelő tekintetét érezhetik, és számíthatnak arra, hogy a legkülönbözőbb eszközöket fölhasználják kompromittálásukra.

Benn szól arról, hogy ez a vizsgálat és megfigyelés a brit munkáspárt, azaz a hosszú évekig kormányon levő párt tagjaira is kiterjed. „A biztonsági szolgálatok a munkáspárti mozgalom aktivistáinak tevékenységét – különösen azokét, akik aktív szocialista politikáért állnak ki – mint az állam biztonságának fenyegetését fogják fel”, és habár ezt soha politikailag meg nem vitatták, a titkosszolgálatok mindazon politikai és társadalmi erőknél tevékenységét, amelyek az adott országban létező társadalmi rend megváltoztatását kívánják, „a biztonság fenyegetésének tekintik”. Ezért nem véletlen az, hogy 1980 őszén az ún. területi hadsereg hadgyakorlatán speciális körzeteket jelöltek ki, ahol az ún. „szabotőrök” és a „potenciálisan veszélyes elemek” semlegesítésére sajátos intézkedéseket vezettek be. Ahogyan akkoriban a Times, a tekintélyes angol lap írta, az említettek közé a baloldali pártok, szakszervezetek és a legkülönbözőbb pacifista szervezetek képviselőit sorolták, sőt közéjük a brit munkáspárt tagjainak egy része is bekerült.

Az említett körülmények és intézkedések a polgárság számára megfelelő eredményeket hoznak. P. S. Lazarsfeld amerikai szociológus és politológus írja a következőket: „Habár az Egyesült Államokban nagyon sokféle szervezet létezik, a felnőtt lakosságnak kevesebb mint a fele vesz részt bármelyikben. A résztvevők aránya gyors ütemben csökken, annak mértékében, ahogyan a társadalmi-gazdasági hierarchia létráján lefelé haladunk. Az amerikai társadalomkutatásokban szokásos a lakosságot egy felső osztályra tagolni, amely kb. 20%-nyi, egy középosztályra, amely kb. 50%-nyi, és az alsóbb osztályra, amely a fennmaradó 30%-ot foglalja magába. A felső osztálynak körülbelül kétharmada tagja valamiféle egyesülésnek; a középosztálynak csak egyharmada, míg a legalsóbb szinthez tartozóknak csak egyötöde tagja bármiféle szervezetnek.” Az elmondottakból kitűnik, hogy az uralkodó osztályhoz tartozók közül minden három

emberből két ember szervezett, míg a lakosság 80 %-ából csupán minden négy emberből egy. Lazarsfeld hozzáfűzi: „Ennek a ténynek jelentős szociális következményei vannak. A társadalmi szervezetek vezetősége a lakosság privilegizáltabb részének kezében van. Annak következtében, hogy e szervezeteknek, csoportoknak informális politikai befolyásuk van, ellensúlyozhatják azt az egyenlőségen nyugvó politikai rendszert, amelyet az »egy személy – egy szavazat« elvére építettek.” Lazarsfeld szól arról is, hogy ez a rendszer azt eredményezi, hogy a munkások legaktívabb elemei fokozatosan a középosztály vezetése alatt álló szervezetek tagjaivá lesznek. Ennek egyik következménye lesz az, hogy az Egyesült Államokban nincsen politikai munkáspárt, amely jelentősebb befolyással bírna.*

Ismeretes továbbá az is, hogy a fejlett tőkésországokban még a demokratikus képviselő választásainak ritka alkalmai-kor is igen nagy mértékű a szavazástól való távolmaradás. Így fordulhatott elő az, hogy az 1979. évi angol választásokon a választópolgárok mintegy 75 %-a szavazott csupán, és a kormányt alakító konzervatív párt a szavazásra jogosultak mintegy harmadának, a szavazásban részt vettek 43,9 %-ának voksaival lehetett győztes. Az 1980-as egyesült államokbeli elnökválasztáson a szavazásra jogosultaknak mintegy 51 %-a jelent csak meg, és Reagan a választói testület 26 %-ának szavazatával lett elnök.

A polgári demokrácia formailag elismeri az állampolgárok egyenjogúságát, valamint jogát arra, hogy a közösségi ügyekben részt vegyenek. A valóságos életben azonban a politikai viszonyokat ténylegesen meghatározó módon a demokratikus jogokkal bírökként feltüntetetteknek csak egy töredéke tud cselekedni, a túlnyomó rész: a tőkések és kiszol-

* The Behavioral Sciences Today. Ed. B. Berelson. Harper Torch-books, 1963. 183. o.

gálóik. Ezért a formális és jogi lehetőség arra, hogy a polgári demokrácia valóban a lakosság többségének uralma lehessen, a gyakorlatban nem válik valósággá. Emiatt mondjuk azt, hogy a polgári demokrácia „tágkeblűsége”, korlátlanul látszó szabadsága mellett a kisebbség uralmának formája.

Mindez nem jelenti azt, hogy a polgári demokrácia *ugyanúgy* kisebbségi uralom, mint a középkor vagy az ókor demokráciája volt. Maga az uralkodó osztály vagy a politikai életre ténylegesen ható lakosság számarányában messze felülmúlja a korábbi demokráciák arányait. Ugyanígy a polgári demokrácia szabadságjogai, mozgási lehetőségei és mozgásformái, „játékszabályai” az addigi demokráciákénál jóval szélesebb és nagyobb lehetőséget biztosítanak az elnyomott dolgozó tömegek számára ahhoz, hogy érdekeiket képviselhesék és befolyásukat – legalábbis részben – éreztessék. Mindezekért *a polgári demokrácia a kizsákmányoló társadalmak viszonyai között a dolgozók harcának legmegfelelőbb terépe.* Ez a magyarázata annak, hogy *a polgári rendszer megdöntéséért küzdő munkásosztály mindenkor kiáll a polgári demokrácia védelméért a reá támadó önkényuralmi vagy egyéb antidemokratikus törekvésekkel szemben,* és felhasználja a polgári demokrácia adta mégoly szűkös lehetőségeket is arra, hogy ezzel is előmozdítsa a szocialista forradalmat.

A szocialista forradalom győzelme, a munkásosztály hatalomra kerülése, a proletariátus, az egész nép hatalmának létrejötte együtt jár a szocialista demokrácia kialakulásával, amely az eddigiektől eltérő, újszerű, a dolgozó többség uralmát jelentő demokrácia. E rendszerben valóban realizálódik a demokrácia követelménye: az ténylegesen a lakosság túlnyomó részének, a dolgozóknak az uralma.*

A demokrácia, mint az már az előbb tárgyaltakból is kitűn-

* Erről a hatalomgyakorlási formáról a későbbi fejezetekben részletesebben szólunk

hetett, *sajátos hatalomgyakorlási forma, amelynek koronként eltérő volt a megnyilvánulása és tartalma.* Ebből az következik, hogy *nincsen általában vett demokrácia.* Ezért nem lehet általában véve nyilatkozni róla, és nem szabad elvontan, konkrét tartalmára való tekintet nélkül vizsgálni és értékelni a demokráciát.

A demokrácia tartalma és formái, a demokrácia intézményrendszere és szabályai, a szabadság általa garantált formái és azok terjedelme a demokrácia osztályjellegétől függenek, vagyis attól, hogy milyen osztály demokráciájáról van szó. Ezért írta Lenin 1919-ben a XX. századi demokrácia egyes, minden demokráciában közösnek látszó vonásait jellemezve: „szabadság”. Lehet „reális szabadság a bér munkások számára – a parasztok számára”. Lehet „szabadság a kizsákmányolók számára”. Ezért óhatatlanul adódik a kérdés: „Szabadság, kinek? Kitől, mitől? Miben? Az „egyenlőség” lehet „a kizsákmányolt és kizsákmányoló egyenlősége. Az éhező és jóllakott egyenlősége. A munkás és a paraszt egyenlősége”. Jogos ezért e kérdés: „kinek az egyenlősége, kivel? Miben?”*

Minden esetben arra van szükség, hogy elemezzük: melyik osztály uralmát testesíti meg a demokrácia, milyen módon és milyen széles társadalmi bázissal szolgálja az uralkodó osztály hatalmának gyakorlását.

MIBEN JUT KIFEJEZÉSRE A DEMOKRÁCIA?

A demokrácia eredeti értelmezése, mint arról már szótunk, az volt, hogy az a nép uralma. Ki azonban a nép, és mit jelent az, hogy a nép uralkodik?

Már a fentebb elmondottakból is kitűnhetett, hogy a kü-

* Lenin Összes Művei 39. kötet. Kossuth Könyvkiadó, 1973. 254–255. o.

lönböző korokban mást és mást értettek népen. Az antik görög társadalomban a poliszok szabad férfiai; a középkorban többnyire a földbirtokkal, illetve jelentősebb egyéb tulajdonnal bíró polgárokat. A polgári demokráciában a hivatalos szóhasználat népnek a lakosság politikailag egyenlőnek deklarált részét minősíti, valójában az a *nép*, amely ténylegesen uralkodik, csupán a kizsákmányolók és kiszolgálók. A szocialista demokráciában, amely a szocialista hatalom uralmi formája, a proletárdiktatúra kivívását közvetlenül követő időszakban a népet a dolgozó osztályok és rétegek alkotják, a szocializmus előrehaladásának mértékében, azaz a kizsákmányoló osztályok felszámolásának, a fejlett szocializmus felépítésének eredményeként a szocialista ország egész lakossága lesz a *nép*, amely uralmát gyakorolja.

Mit jelent azonban az, hogy a nép uralkodik? Az ókorból származó demokráciafelfogások szerint azt, hogy a többség akarata és érdeke érvényesül. A kizsákmányoló társadalmak demokráciájának tanulmányozása azonban azt bizonyítja, hogy ez a követelmény a rabszolgatartó, a feudális és a kapitalista társadalmakban sohasem valósult meg. A demokratikus hatalomgyakorlás mellett is megmaradt és szinte zavartalanul működött a dolgozókat kizsákmányoló és elnyomó társadalmi rendszer. Ez a tény azonban nyilvánvalóan nem a lakosság többségének érdekét vagy akaratát fejezi ki. A demokrácia e társadalmakban csupán a mindenkori népnek feltüntetett kizsákmányoló osztályok érdekeinek és akaratának érvényesítési formája és eszköze volt. Emellett azonban nemcsak a demokratikus uralom formájában nyilvánulhatott meg e társadalmi csoportok szándéka, kívánsága és érdekkielégítő hatalma: a történelem során túlnyomórészt és a kizsákmányoló államok többségében ez nem demokratikus módon, hanem arisztokratikus, autarchikus önkényuralmi, zsarnoki, fasiszta uralmi formákban valósult meg.

Hogyan nyilvánul meg a többség akarata? Erre a kérdés-

re rendszerint azzal válaszolnak, hogy a nép uralma abban nyilvánulhat meg, hogy választások útján maga emeli ki azokat a vezetőit, akik akaratának kifejezői és érvényesítői lesznek. Ez az érvelés azonban több problémát is felvet. Először is láttuk azt, hogy még a polgári demokratikus választásokon győztes, felülkerekedett oldal is az esetek jelentős részében a lakosság kisebbségének voksait tudhatja magáénak. Hasonló helyzetet figyelhetünk meg akkor is, amikor egyes fontos, a nép érdekét befolyásoló kérdéseket népszavazás útján döntenek el, vagy a közvélemény hangulatát vizsgálják. Közismert dolog, hogy például Carter elnöksége idején olyan lényeges kérdésekben, mint a carteri energia-program, a hidegháború felé tett lépések, az iráni túszügy erőszakos megoldási módja és mások – Carter csupán a lakosság kisebbségének bizalmára hagyatkozhatott. Görögországban a közös piaci csatlakozás mellett csak a megkérdezettek 38%-a szavazott, mégis az ország hivatalos körei beléptették az országot ebbe az integrációs csoportosulásba. Ilyen jellegű példákat a végtelenségig lehetne sorolni.

Másodszor közismert az, hogy a kizsákmányoláson alapuló társadalmak választási küzdelmeiben rendszeressé válik a tömegek félretájékoztatása, a választók manipulálása, nem egy esetben a választási csalás, amiket mintegy „bocsánatos bűnnek” tekintenek, olyan eszköznek, amely magától értetődően megengedett a küzdő felek politikai konfrontációjakor. Milyen mértékben fejezheti ki akkor az adott választási eredmény a többség tényleges érdekét és akaratát?

Harmadszor: mind a választásokkor, mind a népszavazások idején a szavazóknak általában véve csak korlátozott kérdéskörben kell állást foglalniuk. Az újonnan fölmerülő kérdésekre vonatkozóan azonban szavazatuk nem ad eligazítást – milyen alapon hihető az, hogy meghatározott döntések, amelyek az utóbbi kérdésekben születtek, valóban a többség akaratát érvényesítik?

Az elmondottakból már kitűnik, hogy *a demokráciát nem lehet egyszerűen csak a többség akaratnyilvánításán alapuló uralomnak felfogni*. A demokráciában kétségtelenül megtalálható ez az elem is: az egyenlőnek tekintett emberek többségi döntése, a demokrácia egyik fontos jellemző vonása. A demokráciát azonban mégsem lehet a többségi döntéssel azonosítani. Egyrészt azért nem, mert volt az emberiség történetében olyan időszak, az ősközösségi társadalom állapota és kora, amikor többségi döntés ugyan volt, de államhoz kötött, állami intézkedésekkel alátámasztott, hatalomgyakorlási formaként érvényesülő demokrácia nem létezett. Másrészt: többségi döntések születhetnek nem állami formákban, akár egy elnyomott párton belül is. Sőt akár egy klikken belül, így még a fasiszták között is. (Ez történt például 1940-ben, amikor közfelháborodással kizárták a fasiszta pártból és megfosztották összes tisztségétől Hess, a Führer, Hitler helyettesét, aki Angliába szökött.) Mindezek a többségi döntések azonban mégsem jelentenek demokráciát.

A demokrácia különböző, eltérő, esetenként egymással homlokegyenest szemben is álló formáiban – mint láttuk – csupán az a közös vonás, hogy *minden demokrácia a társadalom hatalmi viszonyaival volt és van kapcsolatban, a társadalmi hatalom gyakorlásának meghatározott módját jelenti*.

Ebből a tényből azonban újabb kérdések adódnak: mit értünk hatalmon, vagy pedig – másképpen kifejezve – uralmon? Mi a hatalomgyakorlás? Mi jellemzi a demokratikus hatalomérvényesítést?

A TÁRSADALMI HATALOM VAGY URALOM TUDOMÁNYOS ÉRTELMEZÉSE

A társadalmi hatalom – ahogy az elnevezéséből is kitűnik – az *egész* társadalomra vonatkozó döntéshozatalt, a *társadalmi élet minden területére kiterjedő alá- és fölérendeltségi viszonyt jelent*.

A társadalmi hatalom pontos meghatározását nehezíti az a körülmény, hogy ezzel az átfogó jelenséggel a maga tiszta formájában és a maga teljességében nem találkozhatunk közvetlenül. Róla kézzelfogható módon csak egyes gyakorlati megnyilvánulásai révén szerezhetünk tudomást. Ezért megértéséhez akkor kerülünk közelebb, hogyha egy adott konkrét kérdésben vizsgáljuk meg azt, hogy a jelenkor két, vitathatatlanul eltérő hatalma, a kapitalista és a szocialista társadalmakban létező uralom miképpen fejeződik ki és jelenik meg.

Napjaink égető világproblémái a gazdasági egyensúly helyreállítása és a gazdasági stabilitás biztosítása. A kapitalista országokban ennek elérése érdekében csökkentik vagy leállítják a beruházásokat, visszafogják a meglevő üzemek termelését, és egész iparágakat pangásra, illetve visszafejlődésre kárhoztatnak. Olyan fejlett tőkés országokban, mint az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország, Belgium, pang a kohászati ipar, a textilipar és a gépkocsigyártás, visszaesett az építőipar, a hajógyártó ipar, és más iparágak is válsággal küzdenek.

Drasztikus racionalizálásokat hajtanak végre, és elbocsátják a dolgozók százezreit, sőt millióit. Az Egyesült Államokban 1980-ban 7 millió, Angliában 3 millió, Olaszországban 2 millió, Franciaországban 1 600 000 volt a munkanélküliek száma. Minden tőkésországban csökkentik az állam kulturális, szociális és egészségügyi kiadásait. Az ily módon megtakarított összegeket azonban nem a gazdaság fejlesztésére, hanem a katonai költségvetés emelésére fordítják. A legfej-

lettebb tőkés országokat tömörítő szervezet, az OECD* szakértői arra a következtetésre jutottak, hogy 1981-ben sem változik jelentősen ez a helyzet. A gazdasági növekedés a zéró közelében marad, a pénzromlás évenkénti mértéke évi 10% fölé fog emelkedni, a munkanélküliek létszáma a fejlett tőkésországokban túl fogja lépni a 25 milliót – volt olvasható egy francia újságban.** A valóságos fejlődés még ezt a borúlátó adatot is túlszárnyalta.

E katasztrofális helyzet azonban nem egyformán sújtja a tőkés társadalom minden osztályát. Miközben a dolgozók életszínvonala csökken – a monopoltőkések soha nem látott haszonra tesznek szert. Vállalkozói kedvük növelése érdekében csaknem minden országban csökkentik adójukat, felszabadítják az árakat, és ily módon s a magasabb árak révén a kisebb, illetve a csökkenő forgalmat növekvő haszonnal tudják lebonyolítani. Egyedül az Egyesült Államokban csupán az amerikai termelésű olajár 1981. február elejére előrehozott felszabadításával az olajmonopóliumok 40 milliárd dollárnyi haszonra tettek szert. Így egyedül a Shell Olajtársaság, amelynek 1980-ban az előző évihez képest 36%-kal emelkedett a tiszta haszna, 1981-ben újabb rekordhaszonra tett szert. A fejlett tőkésországokban egyre inkább felülkerekednek azok az irányzatok, amelyek a gazdasági fellendülést a katonai rendelések növelésével kívánják biztosítani, és ennek megindokolása érdekében igyekeznek visszatérni a hidegháború légköréhez.

A szocialista országokban is gond a gazdasági egyensúly

* Organization for Economic Cooperation and Development (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet). 1961-ben jött létre azzal a céllal, hogy előmozdítsa a gazdasági együttműködést a 18 legfejlettebb tőkésállam, illetve a hozzájuk csatlakozott 8, kevésbé fejlett európai állam között

** Nouvel Observateur, 1981. január 19.

biztosítása. Az elengedhetetlen stabilizációs intézkedéseket azonban úgy teszik meg, hogy az egyes országok általános gazdasági növekedési ütemét lassítják ugyan, de eközben a korszerűsítést, a gazdaságosabb termelést, az export növelését biztosító ágazatokat gyorsított ütemben fejlesztik. Racionalizálást hajtanak végre, de az átszervezések mellett is érvényben marad a munkához való jogot biztosító teljes foglalkoztatás. A gazdasági nehézségek megoldásának költségeit nem úgy teremtik elő, hogy megsarcolják a dolgozók tömegeit, miközben a gazdagok tovább gazdagszanak, hanem a terheket a közteherviselés alapján igyekeznek arányosan elosztani, s eközben nem engedik, hogy kirívó és igazságtalan egyenlőtlenségek alakuljanak ki a lakosság egyes csoportjai között. A szocialista országokban, ahol nincsenek a háborúban érdekelt társadalmi csoportok, a gazdasági stabilizálást a békés munkával, a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésével igyekeznek elérni. Ezért küzdenek a békés együttélés megőrzéséért és a háborús veszély ellen.

E kétféle politikában a két társadalmi rendszer országai-ban levő hatalom eltérő jellege jut kifejezésre. Az, hogy a tőkés rendben a stabilizációt a kapitalisták érdekében és a dolgozók rovására igyekeznek megvalósítani, arról tanúskodik, hogy ott – minden demokratikus hatalomgyakorlási mód ellenére – a tőkések uralma érvényesül. Az pedig, hogy a szocialista országokban a gazdasági stabilizáció megvalósításakor hozott intézkedéseknél a dolgozók érdekét is figyelembe veszik, abból fakad, hogy e hatalom a dolgozók érdekeit szolgálja.

A társadalmi hatalom tehát mindenekelőtt az uralkodó osztály lényeges, össztársadalmi jelentőséggel bíró napi és történelmi érdekeinek optimális, azaz a lehetőséghez képest legkedvezőbb kielégítését szolgálja. Így abból, hogy egy adott társadalomban alapvetően mely osztályok érdeke nyer optimális kielégítést, szinte teljes bizonyossággal lehet megállapítani azt, hogy ki van hatalmon.

A társadalmi hatalom megnyilvánulása az is, hogy saját érdekének és akaratának érvényre juttatásakor az uralkodó osztály rendszerint nagyobb társadalmi aktivitást tanúsít, mint más szociális csoportok. Ezt elősegíti az, hogy az egész társadalom intézményrendszere úgy épül fel, hogy lehetővé tegye az uralkodó osztálynak a társadalmi horderejű kérdésekben, az adott rendszer jellegére, továbbfejlődésére, jövőjére vonatkozó kérdésekben való minél szélesebb körű döntéshozatalt, e határozatok végrehajtásában való aktív részvételt, az uralkodó osztály érdekeit szolgáló lépések, illetve a társadalmi élet minél teljesebb ellenőrzését. A hatalom az össztársadalmi kérdésekben való döntés, ennek végrehajtása, ellenőrzése, számonkérése; ennek nyomán pedig a jutalmazás és büntetés komplex érvényesítése – az uralkodó osztály tagjai számára szinte korlátlanul hozzáférhető és gyakorolható.

Abból, hogy a társadalmi hatalom birtoklása az uralkodó osztály érdekeinek legmegfelelőbb, legkedvezőbb kielégítését segíti elő, valamint az, hogy az uralkodó osztály számára a lehető legteljesebb cselekvési szabadságot biztosítja, elkerülhetetlenül következik az, hogy *minden uralkodó osztály a legmesszebbmenően ragaszkodik hatalmához*, és annak megtartásáért vagy megszilárdításáért minden áldozatot meghoz. A hatalom adta óriási előnyökből válik érthetővé az is, hogy miért törekszik minden, az uralomból kirekesztett és elnyomott osztály vagy társadalmi csoport arra, hogy megszerezze a társadalmi hatalmat. Ezért mondotta a hatalom kérdéséről szólva 1957-ben Kádár János: „A hatalom rendkívül fontos dolog az osztályharcban. Mindennél fontosabb! Mert egy társadalmi osztály a hatalom birtokában mindent megtehet, de ha a hatalom nincs a birtokában, talán semmit sem tehet. Ezért az osztályharcban a cél mindig a hatalom.”*

* Kádár János: Szilárd népi hatalom: független Magyarország. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 28. o.

Az uralmon levő osztály optimális érdekkielégítését az biztosítja, hogy közvetlenül vagy közvetve – megbízottain keresztül hatva – el tudja érni azt, hogy a lényeges társadalmi kérdésekben neki kedvező döntések szülessenek, és ezeket szinte maradéktalanul végrehajtsák, hogy számára kedvező társadalmi körülmények maradjanak fenn, és ezek tartósan meghatározzák a társadalom egész életét.

A társadalmi hatalom megőrzését és gyakorlását az teszi számára lehetővé, hogy kezében van a *gazdasági* hatalom. Birtokolja a termelőeszközöknek az ország gazdaságában legszámottevőbb szerepet játszó részét, továbbá a gazdaságra ható vezető pozíciókban (a gazdaságpolitikai irányvonalat kidolgozó területekben, a gazdasági ügyekre kiható törvényhozásban és felügyeletben stb.) saját képviselői ülnek. A kapitalista társadalmakban például ilyen csúcsszervek a monopóliumok, a nagybankok, az országos gazdaságpolitikai tervezőtestületek, az érdekképviselések irányítószervei, melyek a kistulajdonosok ellenében is biztosítják a nagytőkések gazdasági hatalmát stb. A gazdasági nagyhatalmon kívül a társadalmi hatalmat birtokló osztály a *politikai* hatalmakat is megragadja. Ez a tény abban nyilvánul meg, hogy ennek az osztálynak van a legnagyobb befolyása a kormányzatra, mindenekelőtt az államra és a vele legszorosabban összekapcsolódó félállami, illetve társadalmi jellegű szervezetekre. Ezen túl, a politikai szervezetek többsége is az ő érdekében tevékenykedik.

Az uralkodó osztály társadalmi hatalmának része és eszköze a *szellemi élet terén megnyilvánuló hatalom*. Kezében tartja az iskolákat, az állami művelődésügyi szervezetet; a tömegbefolyásolási eszközök jelentős része pedig az uralkodó osztály befolyását közvetíti a széles tömegek felé. Ennek következtében, valamint a társadalmi viszonyok jellege és hatása nyomán szinte ösztönösen, a tapasztalatra, „a józan észre” hallgatva az emberek jelentős részének gondolkodását a fennálló

rendszer tudomásul vevő, abba beilleszkedő, sőt azt szolgáló eszmék, gondolatok hatják át. *A gazdasági, a politikai és a szellemi hatalom együttes birtoklása az uralkodó osztály társadalmi hatalmának alapja és eszköze.*

A társadalmi hatalom jellegét, céljait és elérésük eszközét rendszerint az egyes országok alkotmányai rögzítik tömören fogalmazott alaptörvény formájában. Az alkotmány betűinek betartásáról, a társadalmi hatalom normális működéséről – alkotmányos felhatalmazás alapján, intézményes és rendszeres formában – elsősorban a kormányzat és azon belül az állam gondoskodik.

A társadalmi hatalom nemcsak a társadalmi élet különböző szféráiban érvényesül, hanem *egy ország egész területére, annak minden pontjára kiterjed. Nem egy időleges képződmény, hanem egy-egy történelmi korszakot felölelő, évszázadokig, sőt évezredekig tartó társadalmi állapot. Ez messzemenően befolyásolja az adott társadalomban élők körülményeit és lehetőségeit, egész sorsukat, és ily módon döntően meghatározza mindenfajta társadalmi tevékenységüket.*

*A társadalmi hatalom az uralkodó osztály kiváltsága, melyből hasonló mértékben más osztály vagy egyéb társadalmi csoport nem részesülhet és nem is részesül – következésképpen az utóbbiak az uralkodó osztálynak alárendelt társadalmi helyzetben vannak. Ebből a tényből is következik az, hogy az alávetett vagy egyenesen elnyomott osztályok, szociális rétegek arra törekszenek, hogy ebből a helyzetből ki-törjenek, és önmaguk uraivá legyenek. Ezt azonban az osztálytársadalmakban csakis úgy érhetik el, ha saját kezükbe ragadják a hatalmat, és maguk válnak uralkodó osztállyá. Ezért is írta a *Mi a teendő?* című művében Lenin: „Abból, hogy a gazdasági érdekek döntő szerepet játszanak, semmiképpen sem lehet a gazdasági (egyenlő szakmai) harc elsőrendű jelentőségére következtetni, mert az osztályok leglényegesebb »döntő« érdekei csakis gyökeres politikai átalakításokkal*

elégíthetők ki; nevezetesen a proletariátus alapvető gazdasági érdeke csakis politikai forradalom útján elégíthető ki, mely a burzsoázia diktatúrája helyébe a proletariátus diktatúráját állítja.”*

A HATALOM ÉS A HATALOMGYAKORLÁS EGYSÉGE ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGE

A hatalom jellegét a *társadalmi hatalom lényegét érvényre juttató mindennapos tevékenységet tudományosan hatalomgyakorlásnak* nevezik.

Ezt a tevékenységet általában véve mindenekelőtt és döntő mértékben a *hatalom osztályjellege határozza meg*, vagyis az, hogy milyen osztály uralmának mindennapos valóra váltásáról van szó.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a társadalmi tartalom csak uniformizáltan, egysíkúan jelenhet meg. Ellenkezőleg! Eltérő formákat ölt – először is azért, mert a *társadalmi élet különböző szféráiban másként kell megvalósítani az uralkodás lényegi tartalmát*. Ezért a hatalomgyakorlás módja és eszköztára eltérő lesz a gazdaság, a politika, a kultúra, a válás vagy a szabadidő-eltöltés területén.

A hatalomgyakorlásának konkrét megnyilvánulásai aszerint is különbözni fognak, hogy egy adott uralkodó osztálynak *milyen korban, milyen gazdasági és technikai fejlettségi szint mellett kell a hatalmát gyakorolnia*. Nyilvánvaló például az, hogy a mai burzsoázia hatalomgyakorlása a technika jelenkori fejlettségi szintjén, a politikai szervezeti formák mai változatossága, a nagy hatású tömegbefolyásolási eszközök alkalmazása mellett stb. messzemenően különbözni fog a múlt századi hatalomgyakorlásától.

* Lenin: Mi a teendő? Kossuth Könyvkiadó, 1973. 69. o.

Más lesz egy uralkodó osztály hatalomgyakorlása akkor, hogyha szövetségesek széles köre támogatja, ellenségei pedig elszigeteltek és gyöngék, és ettől eltérő jelleget ölt akkor, ha szövetségesei elhagyják, vagy rendszerét súlyos veszélyek fenyegetik. Amikor az uralkodó osztály a hatalom gyakorlásával összefüggő minden részletkérdésben is feltétlenül érvényesíteni tudja a maga elképzeléseit, a hatalmát másként tudja gyakorolni, mint akkor, amikor a vele szemben álló osztályok és rétegek ellenállása, harca és az osztályharcban elért pozícióik felhasználása következtében az uralkodás stílusára, módszerére, hangnemére vonatkozó egyes részletkérdésekben az uralkodó osztály kompromisszumra kényszerül.

Mindezeknek a tényezőknek a hatására a hatalom gyakorlása a legváltozatosabb formákban nyilvánul meg.

A hatalom gyakorlásában speciális rendszerek kialakulására vezetnek az uralkodó csoportokon belüli különböző rétegek eltérései. Egy hatalmat birtokló uralkodó osztály ugyanis nem valamiféle homogén szociális csoport. Az erre az osztályra jellemző fő vonások alapvető egyezése mellett különböző érdekű csoportok, különböző rétegek találhatók benne. Ezek helyzetéből és szükségleteiből következik különböző politikai és gazdasági irányultságuk és eltérő politikai igényük is. Ezt az objektív eltérést tovább fokozza az, hogy az uralkodó osztály tagjai vagy csoportjai eltérően ismerhetik fel és értékelhetik helyzetüket, lehetőségeiket, és ebből fakadóan ugyanazon dologból különböző következtetéseket vonhatnak le. Mindezek a tényezők a hatalomgyakorlás módjára vonatkozólag is eltérő elképzeléseket szülnek.

Ennek következtében egy és ugyanazon uralkodó osztály soraiban a hatalom gyakorlásának különböző alternatívái jelennek meg, és igyekeznek érvényesíteni befolyásukat az egész osztályra, az államra, illetve a társadalom életére. Majszkij, a két világháború között Londonban működő szovjet nagykövet írt például arról, hogy Angliában a Nagy Ok-

tóberi Szocialista Forradalom óta megvolt és küzdött egymással a burzsoázia kétféle frakciója: a szovjetellenes, a dolgozók közügyekből való kirekesztésére, a gazdasági és szociális korlátozásokra hajló, a demokrácia háttérbe szorítására törekvő szárny és a mérsékeltebb, liberális, a Szovjetunióval a gazdasági együttműködést és – részben – normális politikai viszony fenntartását kívánó tőkés és politikusok csoportja. Ez a differenciáltság jutott kifejezésre egész Anglia második világháború utáni politikai történetében, és eleinte a hidegháború politikusává lett Churchill és társai, illetve az angol munkáspárt ellentétében, jelenleg pedig a konzervatív Thatcher asszony csoportja, valamint a polgári és munkáspárti ellenzőik küzdelmében nyilvánul meg. Hasonló ellentétes irányzatok majdnem minden kapitalista rendszer uralkodó osztályában fellelhetők.

A különböző hatalomgyakorlási koncepciók sokféle módon, így például választási harcok, tömegmegmozdulások, aláírásgyűjtési kampányok, kormányváltoztatások, palotaforradalmak vagy államcsínyek stb. útján cserélődnek. A hatalomgyakorlás győztes alternatívájának felülkerekedése új politikai célok és eszközök, új jelszavak és politikai stílus, új harci és szövetségi formák alkalmazásához vezet, míg az alárendelt helyzetbe került koncepció csupán mérsékelten befolyásolja a hatalom gyakorlását.

A hatalomgyakorlás e különböző formáinak létezése, vetélkedése, felváltódása igen változatossá teszi az uralkodó osztály hatalomgyakorlásának rendszerét, sokféle formában jeleníti meg az állandósággal bíró hatalom alapvető tartalmát, rendkívüli módon megnöveli e hatalom rugalmasságát, és dinamikájával – különösen a kizsákmányoló rendszerek esetében – jelentős mértékben szilárdítja a kizsákmányoló uralkodó osztályok hatalmát. Ezért is írta Marx az angol politikai harcokról szólva: „Az oligarchia nem azzal örökíti meg magát, hogy állandóan ugyanabban a kézben

tartja a hatalmat, hanem azzal, hogy felváltva kiejti az egyikből, és elkapja a másikkal.”*

A hatalomgyakorlás rendszerének két sajátos, egymástól mélyrehatóan eltérő formáját jelenti a demokratikus és a diktatórikus uralmi forma. Ezek politikai elvei, jogszabályozási és intézményi rendszere gyökeresen különböznek egymástól. Ennek nyomán esetenként olyan látszat keletkezett, mintha a két uralmi forma egészen eltérő osztálytartalmat hordozhatna és hordozna. Valójában mind a demokrácia, mind a diktatórikus, antidemokratikus hatalomgyakorlás egy és ugyanazon osztály hatalmának kétféle változatát jelentheti és jelenti is. Világosan kitűnik ez például a polgári demokrácia és a fasizmus szembenállásából és osztálytartalmának elemzéséből. A polgári demokrácia és a fasizmus tűz és víz. A valóságban kitűnik, hogy mind az egyik, mind a másik formában megnyilvánulhatott és meg is nyilvánul a monopolizációk uralma a fejlődés különböző szakaszain. A két uralmi forma fölváltódása alapján véve ennek a hatalmat birtokló csoportnak érdekében történt, noha a demokrácia helyreállításában döntő szerepe volt a néptömegek harcának.

MI JELLEMZI A DEMOKRATIKUS HATALOMGYAKORLÁST?

A demokráciát a diktatórikus uralmi formáktól, így például az önkényuralomtól, a katonai diktatúrától, a bonapartizmustól, a fasizmustól stb. több lényeges vonás különbözteti meg.

1. Minden antidemokratikus rendszer alapvető elve az, hogy az emberek nem lehetnek egyenlők. Az egyedek és a

* Marx–Engels Művei 11. kötet. Kossuth Könyvkiadó, 1966. 346. o.

csoportok különböző értékűek, ebből következően őket eltérő helyzet illeti meg. A magasabb értékűnek mondott embereknek uralkodniuk kell, az alacsonyabb rendűeknek pedig alá kell vetniök magukat fennhatóságuknak. A demokratikus hatalomgyakorlás ezzel szemben elvileg kimondja és jogilag is biztosítja az állampolgárok politikai egyenjogúságának elvét. (Az viszont már egy másik kérdés, hogy mennyire érvényesíthető ez a politikai egyenjogúság a gyakorlatban.)

2. Az antidemokratikus uralmi formák általában a kisebbség, a kiválasztottak ügyének tekintik a közéletet. A demokratikus hatalomgyakorlás viszont deklarálja és általában lehetővé teszi azt, hogy a lakosság széles köre részt vehessen a politikai életben, és közvetlenül vagy közvetve beleszóljon a közügyek intézésébe. (Természetesen a politikai szereplés lehetőségének deklarálása még nem jelenti azt, hogy a lakosság többsége valóban képes is lesz vagy tud is beleszólni a közügyekbe. Továbbá egyáltalán nem biztos, hogy a beleszólás joga önmagában változtat az ügyek intézésében.)

3. Az antidemokratikus kormányzás és hatalomgyakorlás rendszerint rögzíti a kisebbség privilégiumait, egy kisebbségnek biztosít meghatározott – szűkebb vagy szélesebb körű – jogokat. A demokratikus hatalomgyakorlás mindenkor együtt jár azzal, hogy az állampolgárok széles köre számára meghatározott szabadságjogokat biztosítanak. (A szabadságjogok realizálását viszont a törvény, a jog, a demokratikus szabályozás még nem biztosítja. Ezért előfordulhat az, hogy a legszélesebb körű demokratikus jogok mellett is a lakosság széles tömegei nem tudnak élni jogaikkal, és ily módon ténylegesen éppen olyan helyzetbe kerülhetnek, mintha nem is lenne joguk.)

4. Az antidemokratikus hatalomgyakorlásnál rendszerint a hierarchikus tekintélyelvi irányítás érvényesül. A választás és a képviselőlet rendkívül szűk keretek között mozoghat, elsősorban és csaknem kizárólag a beavatottak körére szorít-

kozik. A demokratikus uralmi forma kereteiben viszont érvényesül a demokratizmus. Ez olyan sajátos politikai elvek, vezetési eljárások, intézmények együttese és sajátos rendszere, amelyek lehetővé teszik, hogy az állampolgárok egyenjogúsága alapján egyetértésükkel hozzanak reájuk vonatkozó döntéseket, a többségi elv érvényesítésével biztosítsák a döntéseket; olyan képviselet alakuljon ki, amelyben elvileg elismerik a választók, a megbízók döntési jogát a képviselőkkel szemben, és a képviselőket a megbízók ügyvivőiként fogják fel stb. stb. A demokratizmus, mint mondtuk, sajátos, a különböző elemek együttesét és összehangolt működését feltételező elvek és vezetési eljárások rendszere. Így például a képviselet demokratikus elve magában foglalja azt a feltételt, hogy szabad legyen a véleménynyilvánítás, a különböző alternatívák melletti agitáció, a jelöltállítás, a különböző elképzelések szabadon összeütközhessenek, szabályos legyen a választás, megvalósulhasson a bíráló jog a választottak működése felett stb.

A demokrácia és az antidemokratikus diktatórikus hatalomgyakorlási formák a valóságos társadalmi életben a legkülönbözőbb módon nyilvánulhatnak meg. A demokrácia lehet szűkebb körű vagy rendkívül tág, a diktatórikus forma lehet egészen szélsőséges, drasztikus, mint például a fasizmus, vagy pedig a törvényes előírásokat jobban szem előtt tartó, látszólag kevésbé kirívó elnyomást megvalósító tekintélyelvű hatalomgyakorlás stb.

A demokratikus hatalomgyakorlás és a diktatórikus uralmi forma megkülönböztetésének csak akkor van értelme, ha egy adott osztályuralom keretein belüli két hatalomgyakorlási változatként vesszük szemügyre. (Pl. a polgári demokrácia és a fasizmus vagy a katonai diktatúra ellentéteiként.) Ebben az összevetésben a demokrácia feltétlenül magasabb értékű s a társadalmi fejlődést jobban szolgáló hatalomgyakorlásnak bizonyul.

Teljesen helytelen azonban az, ha a különböző osztálytartal-makkal bíró demokráciákat vagy diktatórikus uralma-kat hasonlítják össze, és ezen az alapon vetik el az egyik vagy másik hatalomgyakorlást. Így például a jakobinus diktatúra a nagy francia forradalom idején – noha kivételes rendsza-bályokkal kormányzott, s a plebejus tömegeknek a reakció-sok feletti terrorját testesítette meg, mégis feltétlenül a la-kosság szélesebb köre számára biztosította az ügyekbe való be-leszólást, tehát „demokratikusabb” és a társadalmi hala-dást jobban szolgáló hatalomgyakorlás volt, mint például az abszolút monarchia idejében feudális törvények alapján meg-valósított kormányzás, vagy az azt követő thermidori időszak kevésbé diktatórikus, látszólag törvényesebb hatalomgya-korlása.

Hasonlóképpen a dolgozó nép által az osztályharc kiéle-zett szakaszaiban, például polgárháború idején vagy az ellen-forradalom leverése érdekében alkalmazott diktatórikus önvé-delmi rendszabályok ellenére, amelyek biztosítani kívánják a néphatalom fennmaradását, a szocialista népuralom feltétle-nül szélesebb körű demokráciát jelent, mint a burzsoázia uralmának leg törvényesebben működő polgári demokráciá-ja. Mindkét általunk említett esetben ez nyilvánvalóan ab-ból fakad, hogy mind a jakobinus diktatúra, mind a szocia-lista hatalmat védő nép kivételes rendszabályai a nagy többség érdekében és védelmében a lakosság legszélesebb kö-rű aktivitásával és egyetértésével végrehajtott intézkedések, míg a polgári demokrácia a legjobb esetben is gyakorlatilag csak egy kisebbség érdekeit védi igazán.

A demokratikus hatalomgyakorlás társadalmi tartalma, demokratizmusa, jogainak széles terjedelme, az, hogy a lakos-ság mily nagy részének biztosít beleszólást a közügyekbe, és milyen hatásokkal teszi lehetővé akaratuk érvényesítését – mint mondtuk –, mindenkor a demokrácia osztályjellegétől

függ. A kizsákmányoló társadalmi rendszerek demokráciája sohasem jelentheti a dolgozó többség hatalmát, mert a kizsákmányoló uralkodó kisebbség sohasem engedheti és engedi meg azt, hogy e hatalomgyakorlás útján a dolgozó tömegek megfosszák a kizsákmányolás privilégiumától, hogy demokratikus úton lehetetlenné tegyék érdekei optimális ki-elégítését, és hatékonyan felléphessenek ellene.

Ez a tény azonban nem jelenti azt, hogy minden kizsákmányoló társadalom demokráciája egyformán szűk körű hatalomgyakorlási forma volt. A középkori köztársaságokban megvalósított demokrácia mindenképpen szélesebb körű és a jogokban részesítetteknek nagyobb jogosítványokat nyújtó volt, mint az antik poliszok demokráciája. A középkor demokratikus köztársaságainak demokráciája viszont egyenesen arisztokratikus patríciusuralomnak bizonyul a polgári demokrácia széleskörűségéhez, az állampolgárok nagy többségének legalábbis formális jogokat juttató jellegéhez képest. Az előbbi demokrácia szűknek, szegényesnek, fantáziátlannak tűnik a polgári demokrácia szabadságjogainak és különböző lehetőségeinek fényében.

A szocialista demokrácia azért haladhatja túl a tőkés társadalomban megvalósított legszélesebb körű demokratikus hatalomgyakorlást is, mert a lakosság többségére kiterjesztett jogok törvénybe iktatása mellett biztosítja azt, hogy a dolgozók szerveződhessenek is a társadalmi ügyek aktív intézésére, mert lehetővé teszi azt, hogy a demokratizmust a társadalmi élet minden területére kiterjeszthessék és alkalmazzák, mert a polgári demokráciánál jóval szélesebb és újabb dimenziókra terjeszti ki a dolgozó nép jogait. Ezt azért teheti meg, mert a dolgozó nép uralmának hatalomgyakorlási formája. A szocialista hatalomnak pedig mind a szocializmus felépítése, mind a kommunizmus építése érdekében mozgósítania kell a lakosság legszélesebb tömegeit, a társadalmi

élet minden területén érvényesítenie kell aktivitásukat ahhoz, hogy mindenütt radikálisan átalakítsák a társadalom összes viszonyát, és egy új társadalmat hozzanak létre.

*

Mi a demokrácia? – kérdeztük e fejezet címében. A fejezetben tisztáztuk, hogy a demokrácia nem azonosítható sem a kívánatos társadalmi állapottal, sem a vonzó hatalomgyakorlási-kormányzási eljárásokkal – a demokrácia a hatalomgyakorlás sajátos formája. Ennek történeti formái a történelemben létrejött társadalmi hatalmaknak feleltek meg, és sajátos formában azok osztálytartalmát érvényesítették. A demokrácia történetének áttekintése arról tanúskodott, hogy a demokráciát nem szabad elvontan vizsgálni – tartalmát és formáit, ezek értékét mindenkor a demokrácia konkrét osztálytartalma határozza meg.

Társadalmunkban a dolgozó nép hatalma a szocialista demokrácia formájában jut kifejezésre. A következő fejezetben ezzel foglalkozunk.

Mi a szocialista demokrácia?

A proletariátus, a dolgozó nép forradalmának eredményeként létrejön az uralomnak egy új típusa, a szocialista hatalom. Ez fejlődése első, a fejlett szocializmus teljes felépítéséig terjedő szakaszában az eddig kizsákmányolt és elnyomott forradalmi osztály, a munkásosztály hatalma.

A hatalomnak ez a rendszere azonban nemcsak a munkásosztály, hanem valamennyi dolgozó osztály és réteg valóságos érdekeit szolgálja. *Egy hatalom jellegének ugyanis objektív mutatója az, hogy milyen érdekeket elégít ki, milyen osztály számára hasznosan oldja meg a problémák jelentős részét, milyen társadalmi átalakulásokat, átalakításokat hajt végre ennek során, milyen irányban és milyen következetességgel dolgozik a még meglevő problémák megoldásán, milyen eredményeket hozott a lakosságnak és ezen belül elsősorban az uralkodó osztálynak, és milyen jövőt készít elő intézkedéseivel a társadalom számára.* A szocialista hatalom eredményeinek, törekvéseinek, fejlődési tendenciáinak objektív vizsgálata azt bizonyítja, hogy ez a hatalom a meglevő problémák ellenére valóban a nép uralma.

A SZOCIALISTA HATALOM – A NÉP ÉRDEKEIT ÉRVÉNYESÍTŐ NÉPURALOM

A szocialista demokrácia igazi és valóságos népuralomjellegét mindenekelőtt az bizonyítja, hogy a dolgozók alapvető érdekeit szolgálja, és ezt törekszik érvényesíteni. Ezt népi rendszerünk, munkáshatalmunk több mint három évtizedes gyakorlata is bizonyítja.

Minden szocialista hatalom első intézkedései közé tartozik az, hogy kisajátítja a földesurakat, a tőkéseket és a bankárokat, és ezáltal a földet a döntő fontosságú ipari, közlekedési eszközöket, a bankokat és a hitelintézeteket, a nagykereskedelmet és a külfölddel folytatott ügyleteket a nép kezébe adja. A további szocialista átalakítások során a munkáshatalom megszervezi a szétforgácsolt kistulajdonok egyesítését, az egyéni gazdálkodáson nyugvó mezőgazdaság és kisipar szocialista átalakítását, aminek eredményeként e területeken is alkalmazhatóvá lesz a modern technika és a korszerű szervezettség.

Hazánkban is ez a folyamat zajlott le. A termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele után és ennek alapján a társadalom termelőerőinek hallatlanul nagyarányú fejlesztése következett be. A munkáshatalom ideje alatt lett tulajdonképpen iparrá az építőipar, fejlődött ki a világpiacon is számon tartott járműipar, műszeripar, gépipar, gyógyszeripar, a korszerű híradástechnikai ipar és mások. E rendszer tette lehetővé, hogy a mezőgazdaságban a legtöbb munkafolyamatot gépesíthessük, sőt számos területen már iparszerű termelési rendszerek is kialakulhassanak.

A szocialista hatalom biztosítja azt, hogy a társadalmi tulajdonba vett termelőeszközök a dolgozó nép javára működjenek.

A társadalmi tulajdon és a társadalmasult termelés minden szocialista országban a termelt javak mennyiségének jelentős növekedését eredményezi. Hogyha például hazánkban

az 1950-es adatokhoz viszonyítjuk a fejlődést, amely adatok a két világháború közötti termelés átlagával csaknem egybeeső mutatókat jelentenek, a következő képet nyerhetjük: a nemzeti jövedelem 1950-től 1979-ig közel ötszörösére, a társadalmi termék termelése több mint hatszorosára nőtt. Az ipari termelés ugyanezen idő alatt nyolc és félszerese volt az 1950. évinek, és ezzel országunk a leggyorsabban iparosodók közé emelkedett. A mezőgazdasági termékek termelése csaknem kétszeresére növekedett. Ez nemcsak azt tette lehetővé, hogy gyakorlatilag önellátókká váljunk az élelmiszer-termelésben, hanem azt is, hogy a mezőgazdasági export kétszeresére növekedésével e termékek kivitele a külkereskedelmi forgalom jelentős tételévé váljon. A magyar mezőgazdaság jelenleg a világ legfejlettebb tíz mezőgazdasága között foglal helyet.

A munkáshatalom évei alatt az elmaradott agráripari országból korszerű ipari agrárország lett. E társadalmi fejlődés során megszűnt a vagyonok és a jövedelmek szélsőséges elosztása, az az igazságtalanság, hogy a magyar társadalomban maroknyi nagybirtokos, nagytőkés és bankár a nemzeti vagyon jelentős részének birtokosa volt, míg velük szemben az ország hárommillió koldusnak nevezett nincstelenjei szinte semmi létfenntartási eszközzel nem rendelkeztek. A különböző dolgozó osztályok és rétegek jövedelme és társadalmi helyzete kiegyenlítettebbé vált.

A felszabadulás óta bekövetkezett fejlődés eredményeképpen hazánkban eltűntek a kizsákmányoló osztályok. A dolgozó osztályok és rétegek arányában jelentős változások következtek be. A munkáshatalom kivívását követő évben, 1949-ben az aktív keresők 34%-a volt munkás, 51,3%-a volt kisárutermelő paraszt, 8,8%-a tartozott az értelmiségiekhez és az alkalmazottakhoz. Jelenleg az aktív keresők 59%-a a munkásosztály tagja, 13%-a szövetkezeti paraszt, 25%-a szellemi dolgozó, 3%-a kisárutermelő. A fő lakossági csoportok, a mun-

kások és a szövetkezeti parasztok jövedelmi szintje nagyjából egybeesik.

A szocialista hatalom tette lehetővé, hogy a korábban az ország vezetéséből kirekesztett munkások és parasztok a társadalom vezető posztjaiba emelkedjenek. Az 1960-as évek elejére a vezető állásúak és értelmiségiek 40%-a munkás és 26%-a paraszt származású volt. Míg 1939-ben az országgyűlési képviselők 26,4%-a volt nagy- és kisbirtokos, 3,7%-a nagytőkés, vállalati igazgató, 22,8%-a volt állami tisztviselő és katonatiszt, 41,1%-a pap, ügyvéd, magántisztviselő, és velük szemben csupán 6% volt a szakszervezeti és mezőgazdasági érdekképviselők tisztviselőinek, a parasztoknak, ipari munkásoknak és kisiparosoknak a száma, addig 1975-ben az eredeti foglalkozásukat tekintve a képviselők 44,6%-a volt munkás, 13,6%-a paraszt, 41,5%-a értelmiségi. Csakis a néphatalom tette lehetővé azt, hogy az államigazgatás felső szintjein, a gazdasági élet irányító szerveiben a korábban munkás vagy jelenleg is munkáscsaládból származó dolgozók legyenek az irányítók.

A munkáshatalom kivívása óta jelentős mértékben emelkedett a dolgozók életszínvonala. A reálbérek például 1975-ben az 1950-es szint két és félszeresét érték el, és ez idő óta tovább növekedtek. Jelentősen csökkent az alacsony bérűek és az alacsony nyugdíjas ellátmányban részesülők száma. A parasztság jövedelmei, amelyek az 50-es esztendőkhöz messze elmaradtak a munkásháztartások jövedelmei mögött, mára felzárkóztak ezekhez a jövedelmekhez. Nagy fordulat következett be a lakosság szociális ellátottságában is. Míg 1938-ban a lakosságnak csupán 31%-a részesült társadalombiztosításban, ma 99%-uk biztosított, az egészség védelme pedig állampolgári joggá vált.

A dolgozók háztartásainak szerves részévé váltak a múltban luxusnak számító tartós fogyasztási cikkek. 1979-ben 100 háztartásra 90 mosógép, 87 hűtőszekrény, 95 tévékészülék, 23

gépkeszi jutott. A lakosság több mint kétharmada rendszeresen részt vesz üdülésben, belföldi és külföldi utazásokon. Például 1979-ben külföldre 5,1 millió ember jutott el. A munkáshatalom megtörte a kizsákmányoló osztályok műveltségi monopóliumát. Kivívása óta jelentős kulturális fejlődés következett be. 1949-ben a 15 éven felüli népesség 14,56%-ának, 1980-ban viszont már 65%-ának volt legalább 8 általános iskolai végzettsége. 1949-ben a 18 éves és az ennél idősebb emberek 3,83%-a, 1980-ban 23%-a fejezte be a középiskolát. Ugyanezen idő alatt a 25 éven felüli népességen belül a felsőfokú okleveleket szerzettek aránya 1,07%-ról 7%-ra emelkedett. 1950-ben csak minden századik, 1975-ben minden tizedik bölcsődés korú juthatott bölcsődébe. 1952-ben az óvodáskorúak 20%-a, 1979-ben már 85%-uk járt óvodába. A kiadott könyvek példányszáma az 1950-es évi 20 millióról 1980-ra 92,3 milliónyira emelkedett. A rádió-előfizetők száma 1950 és 1975 között több mint négyszeresére, a tévé-előfizetőké az 1960-as évi 104 ezerről 1975-re közel huszonnégyszeresére, 2,4 milliónyira nőtt.

A szocialista hatalom megvalósította a dolgozók számára a létbizonytalanság nélküli életet, megszabadította őket a munkanélküliségtől, a kilátástalan nyomortól, biztosítja számukra munka- és életkörülményeik rendszeres javítását. Szocialista építőmunkájának tervszerű folytatásával ez a társadalmi rend a gazdag emberi életet, a személyiség sokoldalú fejlődését, kiteljesítését és önmegvalósítását biztosító kommunizmus társadalmát készíti elő.

A dolgozók érdekeit szolgálja a munkáshatalom akkor is, amikor védi ezt a rendet az osztályellenség, az imperialisták különböző fellazítási, diverziós és fegyveres törekvései ellen, amikor gondoskodik a szocialista ország megfelelő védelméről. A szocialista hatalom biztosítja azt, hogy az új életet építő társadalmunk ne álljon egyedül és védtelenül a világban, hanem – a többi között a Varsói Szerződés és a KGST keretein

belül – hű és szilárd szövetségesekre tegyen szert. A nép érdekei jutnak kifejezésre a szocialista munkáshatalomnak abban a törekvésében is, hogy minden eszközzel a béke megszilárdításán, a népek, a nemzetek, a forradalmi és egyéb haladó erők együttműködésének fokozásán munkálkodik, és fellépve a háborús törekvések ellen, rendíthetetlenül védi a békét.

Mindezek a tények arról tanúskodnak, hogy a szocialista munkáshatalom valóban néphatalom, a dolgozó nép uralma.

Természetesen abból a tényből, hogy a szocialista hatalom a nép tényleges uralma, még nem következik az, hogy – akár a mi társadalmi rendszerünkben is – minden probléma megvan oldva, és nincsenek már semmiféle gondjaink és tennivalóink. Ha csupán társadalmunk anyagi körülményeit vizsgáljuk, kitűnik, hogy rendszerünk a dolgozók jelentős tömegei számára még nem tudja biztosítani a korszerű termelésnek megfelelő munka- és életkörülményeket. A dolgozók jelentős hányada ma még kimerítő, nehéz, rutinjellegű, sőt esetenként az egészséget is károsító munkát végez. Nem tudjuk még realizálni azt az igényt, hogy mindenki képességeinek és képzettségének megfelelően dolgozhasson. A keresetek és még inkább a jövedelmek nem mindig arányosak a kifejtett teljesítménnyel. A lakosság egyes csoportjai között esetenként jelentős jövedelmi és vagyoni különbségek is kialakulnak. Így például egyes nyugdíjasok vagy a sokgyermekes családok – önhibájukon kívül – súlyos anyagi körülmények között élnek. Az egészségügyi, a szociális és a kommunális ellátás mai szintje még nem elégíti ki az igényeket. Jelentős elmaradások vannak az egészségvédelem terén, komoly gondokat okoz a csökkent munkaképességűek, az idős emberek gondozása is. Nem megoldott a lakáskérdés sem. Sokan élnek embertelen körülmények között, és rendkívül nagy áldozatot jelent számukra mégoly szerény otthon biztosítása is. E gondok felsorolását folytathatnánk, de ehelyütt nem ez a feladatunk.

A szocialista hatalom vezető erői, a párt, a kormányzat, a szocializmus tudatos hívei tudnak e problémákról. Különböző terveket, távlati célkitűzéseket és cselekvési programokat dolgoznak ki, és dolgoznak megvalósításukon, vagyis arra törek-szenek, hogy mielőbb megoldják e kérdéseket. *A szocialis-ta hatalom erejéhez mérten igyekszik enyhíteni a gondokon és felszámolni e különböző területek elmaradottságát.* Ennek során elért eredményei messze felülmúlják a tőkés uralom alatt megvalósított fejlődést. Magyarországon például a fel-szabadulás előtt a társadalombiztosítás kiépítésének és mű-ködésének közel ötven esztendeje után is csak a lakosság 31 %-a volt abba bevonva. A munkáshatalom kivívása után azonnal 50 %-kal emelkedett ez a létszám. Az 1950-től 1969-ig terjedő 20 éves időszak alatt a biztosítottak száma kétszeresére, a felszabadulás előttinek pedig több mint háromszorosára emel-kedett. A mai súlyos gondokat jelentő lakáskérdés megoldá-sára való törekvés terén hasonlóan gyors fejlődés figyelhető meg. A magyar lakásállomány 1920-ban 1,8 millió, 1930-ban 2,1 millió, 1940-ben 2,3 millió lakás volt. Azaz a békeévek 20 esztendeje alatt, amikor bőségesen rendelkezésre állt a ki-használatlan munkaerő, 486 ezer lakás épült. Ezzel szemben az 1961-től 1979-ig terjedő 19 év között 1 411 574 lakás épült, vagyis csaknem háromszor több, mint az előbb emlí-tett időszakban.

Az ország közvéleményét és a vezetést egyaránt foglalkoz-tató problémák végleges megoldása azonban nem csupán az elhatározásoktól, hanem az anyagi feltételektől is függ.

Ezért e gondok és a csökkenésük terén elért eredmények mérlegelésénél a jogos türelmetlenség mellett is figyelembe kell venni az adott lehetőségeket, azt, hogy honnan is indult el országunk, továbbá azt, hogy vívmányainkat milyen mó-don értük el, és a jelenben milyen eszközök miféle felhasz-nálásával tudunk továbbhaladni.

A háborúban hazánk a felszabadulás előtt sem túlzottan

nagy nemzeti vagyonának 40%-át elveszítette. A viszonylag fejletlen gyáripár 50%-a, az állatállomány 50%-a, a lakóépületek állományának 7%-a, a közúti járművek 90%-a, a vasúti járművek 80%-a, a dunai és tiszai hidak mindegyike elpusztult. A felszabaduláskor erről a mélypontról kellett indulni. Hosszú évekig az anyagi eszközöket e veszteségek pótlására fordítottuk. Így például közel öt évig tartott, amíg a lakásállományban okozott háborús kárt sikerült helyreállítani.

A szocialista építés időszakában a szükséges és kívánatos célok, a korszerű termelési feltételek kialakítása, ami megteremthette az életszínvonal emelésének biztos alapját, valamint az ország biztonságának fejlesztése, az életfeltételek javítása ugyancsak megkövetelték, hogy az anyagi eszközök nagy részét a termelés fejlesztésére és ne a lakosság közületi fogyasztásának növelésére fordítsuk.

A társadalom által egy év alatt megtermelt nemzeti jövedelmet, azaz az anyagi javak és szolgáltatások ama részét, amely a felhasznált kész anyagok és gépek értékén felül jelentkezik, ezért nem csupán a személyes igények kielégítésére használtuk fel, hanem annak jelentős részét a gazdaság fejlesztésének biztosítására fordítottuk. 1951 és 1955 között például évi átlagban 5,7%-kal nőtt a nemzeti jövedelem. Ugyanezen időszak alatt az egy lakosra jutó reáljövedelem évi átlagban csak 2,9%-kal emelkedett. 1971 és 1975 között 6,2%-os volt a nemzeti jövedelem évi gyarapodásának üteme, és 4,6%-os volt átlagban az évenkénti reáljövedelem emelkedése. 1976 és 1979 között a 4,2%-os átlagos évi nemzeti jövedelem növekedése mellett az egy lakosra évi átlagban 2,1%-os reáljövedelem-emelkedés jutott.

Ennek az ésszerű megtakarításnak és megfelelő beruházásának, az úgynevezett felhalmozásnak eredményeként értük el azt, hogy viszonylag rövid időn belül – egy nemzedéknyi idő alatt, az 1948-tól 1973-ig tartó fejlődés eredményeként – az egy lakosra eső bruttó hazai termék mértékét tekintve elértük

az Egyesült Államok színvonalának 45%-át, és nem sokkal maradtunk el az olaszországi egy főre eső termék mennyiségétől. A nemzeti jövedelem felhasználásának ez a módja biztosítja a további gyors gazdasági fejlődést is. 1971 és 1977 között a bruttó hazai termék évenként átlagosan a fejlett tőkés Egyesült Államokban 3,1%-kal, Japánban 5,5%-kal, az NSZK-ban 2,5%-kal, Nagy-Britanniában 1,8%-kal, Franciaországban 1,8%-kal nőtt. A szocialista hatalom országai közül Csehszlovákiában és az NDK-ban 5,1%-os, Bulgáriában 7,4%-os, hazánkban 6,2%-os volt az évenkénti átlagos emelkedés.

A nemzeti jövedelem felhasználásának arányain belül különösen a lakosság egyéni jellegű fogyasztása ment keresztül jelentős fejlődésen. A tartós fogyasztási cikkek ezer főre jutó állománya a következőképpen alakult: 1960-ban villamos hűtőszekrénye ezer ember közül csak négynek volt, 1975-ben már 220-nak; 1960-ban minden 20. ember rendelkezett mosógéppel, 1975-ben minden 5. ember. 1960-ban ezer emberre 3,1 személygépkocsi jutott, 1975-ben 18-szor több: 54,9. Ez idő alatt a motorkerékpár-tulajdonosok száma közel háromszorosára, a porszívók birtokosaié 14-szeresére, a tévétulajdonosoké 24-szeresére emelkedett. 1949-ben 2,3 millió lakás volt az országban, és 10 lakásra 38 lakó jutott. 1975-ben viszont már 1,1 millióval több, azaz 3,4 millió volt a lakások száma, 10 lakásonként 30 lakóval. (Noha ezek a számok a helyzet javulásáról tanúskodnak, a lakásprobléma társadalmunk egyik legsúlyosabb gondját jelenti.)

Ez idő alatt a közösségi fogyasztásra szánt keretek viszont nem a megnövekedett igényeknek megfelelően fejlődtek. Miközben a társadalombiztosítási szolgáltatások csaknem minden állampolgárra kiterjedtek – így például általánossá vált az egészségügyi ellátás, bevezették a gyest, a nyugdíjasok száma több mint 2,7-szeresére nőtt, az óvodák férőhelyeinek száma kétszeresére, a középiskolát és főiskolát vég-

zettek száma 2–3-szorosára nőtt stb. –, a nemzeti jövedelemből a kulturális és egészségügyi szolgálatra fordított összegek aránya nagyjából változatlan maradt, e célokra csak a nemzeti jövedelem 7–9%-a jutott. Ez volt és egy ideig ez is marad az alapvető oka annak, hogy egyes egészségügyi, kommunális, szociális és művelődési területek fejlődése elmarad a kívánatostól és a szükségestől.

Az utóbbi években nehezíti a múltból örökölt termelésbeli, szociális és egyéb problémáink megoldását az a világgazdasági válság, amely ez ideig csaknem a II. világháborúban elszenvedett veszteségeinknek megfelelő kárt okozott népgazdaságunknak. S hogyha ennek ellenére eddig tartani tudtuk elért eredményeinket, ez annak köszönhető, hogy hazánk a nép érdekeit szolgáló szocialista néphatalom.

Az említett okok és körülmények miatt fellepő *nyomasztó gondjaink túlnyomórészt azonban nem hozhatók kapcsolatba a szocialista hatalommal. Döntően a nagyfokú múltbeli elmaradottságból fakadnak, aminek felszámolásához nem volt eddig elegendő az idő, és nem is állott eddig rendelkezésre elegendő anyagi eszköz sem.* Ezért az említett különböző szükségletek pillanatnyilag kielégítetlen vagy nem a kívánatos mértékben kielégített volta semmiképpen sem kérdőjelezheti meg és nem is teheti vitatottá a szocialista hatalomnak a népet szolgáló szerepét és népuralom mivoltát. Egy adott hatalom osztálytartalmát, társadalmi szerepét nem lehet ugyanis azon mérni, hogy a múltból hagyományozott problémákat egy viszonylag rövid időn belül teljességgel megoldotta-e vagy sem. Ezt sokféle belső és külső feltétel befolyásolhatja. Mint ahogy szocialista fejlődésünk rövid áttekintéséből is kitűnhetett, hazánkban mind az öröklött elmaradottság, mind a hidegháborús viszonyok, mind az olyan világtörténeti szempontból véletlenszerű tényezők, mint a személyi kultusz, illetve az ellenforradalom, valamint – az utóbbi években – a kedvezőtlen külgazdasági viszonyok gondjaink megoldását, illet-

ve fogyatékosságaink kiküszöbölését messzemenően hátráltatták.

A lényeges azonban az, hogy a népi hatalom évtizedei alatt helyes irányban, a szocializmus programjának megvalósításában kerestük a népet foglalkoztató problémák megoldásának módját, s helyes úton jártunk, mivel ezek egy részét sikerült felszámolni, másik részének feszítő nyomását sikerült csökkenteni, s a gondok jelentős tömegét enyhíteni tudtuk. Végül pedig megteremtettük a további előrehaladás kedvező gazdasági, anyagi, politikai és tudati feltételeit.

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA – AZ URALKODÓVÁ LETT NÉP HATALOMGYAKORLÁSÁNAK FORMÁJA

A szocialista hatalom népuralomjellege nemcsak abban jut kifejezésre, hogy következetesen érvényesíti a dolgozók érdekeit. Minden hatalom jellemző vonása az, hogy abban az uralkodó osztály a többi társadalmi csoportnál jelentősebb mértékben és aktívabban szól bele a társadalmi ügyek intézésébe. Ennek következtében széles körű és tevőleges egyetértésével valósul meg a hatalom gyakorlása. A szocializmus hatalmi viszonyaira is jellemző az uralomnak ez a sajátossága. A néphatalom a legszélesebb dolgozó tömegek számára biztosítja azt, hogy közvetlenül vagy közvetve beleszóljanak a soruk alakításába, és lehetővé teszi azt, hogy jövőjüket éppúgy, mint pillanatnyi helyzetüket, formálhassák.

A modern társadalom képviseleti társadalom. Ezért a szocialista hatalom is mindenekelőtt a képviseleti rendszeren keresztül biztosítja a dolgozó nép beleszólását a közösségi ügyek intézésébe. Ehhez lehetővé teszi azt, hogy minél szélesebb köre, lehetőleg az egész lakosság minél szabadabban válassza az őt képviselő megbízottakat. Ennek érdekében

majdnem minden szocialista országban a 18 éven felüli állampolgárok választójoggal bírnak, és az igen csekély számú kivételt képezik azok, akiket elmebeli állapotuk vagy jogerős bírói ítélet alapján ettől a jogtól megfosztottak. Ebben a vonatkozásban a szocialista demokrácia szinte a forradalom másnapján, legalábbis a túlnyomó többség, a dolgozók számára megadja azt a szavazati jogot, amelyet a burzsoáziától a polgári demokratikus körülmények között évtizedeken, sőt évszázadokon keresztül kellett kicsikarni. Azt, hogy milyen nagyarányú fordulatról van szó, az is tanúsítja, hogy míg 1945-ben a választásra jogosultak aránya az összlakosságon belül 60%-os volt, azaz közel 6 millió volt a szavazók száma, addig a munkáshatalom idejére, 1971-re ez a szám 7,5 millióra, 1975-ben pedig 7 millió 800 ezerre emelkedett. Ez valamivel több volt, mint a kereső felnőtt lakosság létszáma – azaz valóban a legszélesebb körű választói testület bízta meg képvisellel a maga jelöltjeit.

A polgári demokráciában a képviselőjelöltek, akár a parlamentben, akár a helyi hatalmi szervezetekben jelentősrészt a kizsákmányoló és elnyomó osztályok képviselőiből, kiszolgálóiból tevődnek össze. A burzsoá propaganda, a tőkés manipuláció egész gépezete a választási hadjáratok során azt propagálja, hogy e jelöltek közül válasszanak képviselőt. Ennek a kampánynak meglesz az eredménye: sokszor a tényleges alternatíva nélküli szavazásokon „az egyik kutya – a másik eb” elve alapján szinte véletlenszerűen, ösztönösen, a legutolsó hatásnak engedelmeskedve választanak „honatyát”. A szocialista demokráciában a választásra ajánlottak túlnyomó többsége a dolgozó emberek közvetlen munkatársaiból áll, azaz saját soraikból választják megbízottjaikat. Az 1971–1975-ös országgyűlési ciklusban például a képviselők 39%-a eredetileg vagy jelenleg is munkás volt, 17%-a paraszt, 37%-a értelmiségi, 7%-a egyéb foglalkozású volt. Az 1975–1980-as országgyűlési ciklusban ehhez hasonló arányok voltak a képviselő

seleiben: a parlament tagjainak 44,6%-a munkás, 13,6%-a paraszt, 41,5%-a értelmiségi, 0,3%-a egyéb foglalkozású volt.

Ez a tény, valamint az, hogy a jelöltek népi programot képviselnek, azaz a szocializmus építésének és a béke védelmének hívei, magyarázza azt, hogy a választásokon rendszerint a szavazó polgárok 95%-ánál nagyobb arányú a megjelenés, és a megjelentek általában 96—99%-ban a Hazafias Népfront jelöltjeire szavaznak.

A parlamenti vagy egyéb képviselői jogával az arra érdemeiket ruházzák fel. A polgári demokráciától eltérően, ahol nemegyszer előfordul az, hogy a megválasztott jelölt saját választói többségének érdekei ellen fordul, a szocialista demokráciában megválasztott képviselők általában híven eleget tesznek megbízásuknak. Az 1975-ös választáson kialakult országgyűlés 24 törvényt fogadott el, amelyek között olyan nagy jelentőségű jogszabályok is voltak, mint a népgazdaság ötödik ötéves tervéről, a társadalombiztosításról, az állami vállalatokról, a honvédelemről, az emberi környezet védelméről, az élelmiszerekről, a belkereskedelemtől, a közművelődésről, a közérdekű bejelentésekről, javaslatokról és panaszokról, az állami pénzügyekről szóló törvény, az új büntető törvénykönyv és a polgári törvénykönyv módosítása. Az országgyűlés élt az állami végrehajtó szervezetek feletti felügyeleti jogával, amikor meghatározta a kormány programját, és ellenőrizte annak végrehajtását, továbbá akkor, amikor 17 beszámolót vitatott meg az országos főhatóságok, az igazságügyi szervek és az Elnöki Tanács munkájáról. Az országgyűlés együttes ülésein kívül bizottsági üléseken is élt ellenőrzési és javaslattételi jogával. A parlamenti bizottságok 308 ülésén 400 fontos napirendi pontot tárgyaltak meg.

Hasonló ténykedést folytattak a tanácsok. A tanácsstagok a beszámolókon több mint egymillió lakossal találkoztak, a tanácsstagok fogadóórákat tartottak, s az utóbbi években munkahelyi és rétegyűléseken is tanácskoztak megbízóikkal.

kal. Egyedül a falugyűléseken évente félmillió ember előtt adtak számot munkájukról.

A szocialista demokrácia keretei között a nép tömegeinek véleménynyilvánítása és politikai aktivitása nem korlátozódik a választások időszakára. A dolgozók akaratát tolmácsoló, érdekképviselőt ellátó szervezetek sora létezik (ilyen a párt, a szakszervezetek, a tömegszervezetek), amelyek biztosítják rendszeres és szervezett beleszólásukat a közügyekbe. Ezt előmozdítja az a tény is, hogy a szocialista demokrácia rendszerében e szervezeteknek törvényadta joga az, hogy saját tömegeiket képviseljék, és érdekeik optimális kielégítéséért küzdjenek. Ez a joguk – szemben a tőkés társadalommal, ahol csak évszázados harc eredményeképpen érték el ennek formális elismerését – szinte a szocialista hatalom első éveitől kezdődően érvényesül. A szocialista demokráciában a dolgozók szervezeteinek feladatukat nem alárendelt ellenzéki pozícióból kell ellátniuk. Képviselőik helyet foglalnak a szocialista hatalom egyes befolyásos vezető posztjain, például a minisztériumok legfelsőbb vezetésében éppúgy, mint az állami-társadalmi vegyes bizottságokban vagy az üzemi képviselők, vezető testületek legkülönbözőbb szintjein. Ennek következtében széleskörűen betekinthetnek a napirendre került ügyek motivációiba, információt szerezhetnek a tervezett intézkedésekről, és így képesek lehetnek arra, hogy már kialakulásakor befolyásolják a döntéshozatalt.

A dolgozók különböző politikai szervezetei bevonják a néptömegeket a politikai életbe, és biztosítják számukra a különböző lehetőségeket arra, hogy a közösség ügyeiben állást foglalhassanak. Ennek következtében a dolgozók közvetlen akcióikkal vagy közvetve a szervezeteikre gyakorolt hatásuk révén képesek érvényt szerezni befolyásuknak a politikai-társadalmi életben.

Fentebb már említettük, hogy a polgári demokrácia egyik legrégebbi, az öntevékeny szervezkedés nagy hagyományával

bíró társadalmában, az Egyesült Államokban a lakosság középosztálybeli és az alsóbb osztályokhoz tartozó része, a népesség nyolctizede csak 25%-osan szervezett, vagyis csak minden negyedik ember tartozik valamely politikai vagy egyéb érdekvédelmi szervezethez.

A szocializmus viszonyai között viszont a lakosság széles tömegei szerveződnek különböző, társadalmilag is jelentős egyesülésekbe, szervezetekbe és mozgalmakba. Ez lehetővé teszi azt, hogy tömegerejük megfelelő képviselőhöz és szervezettséghez jusson, és ennek következtében társadalmilag nagyobb súlyt képezhessen. Magyarországon 1980-ban az MSZMP tagsága 811 833 fő volt. A szakszervezetek 4 326 000 dolgozót tömörítettek, a KISZ 855 ezer, az úttörőszervezet 1 250 000 ifjút számlált. A Hazafias Népfront helyi bizottságaiban 107 ezer ember töltött be funkciókat. A Magyar Vöröskeresztben 1,1 millió, a Magyar Honvédelmi Szövetségben 237 ezer, a TIT-ben 24 ezer, a METESZ-ben 150 ezer ember egyesült. Az említett szervezetek 8 758 740 tagot tömörítettek. Az országos méretekben szerveződő egyesüléseken kívül számos más, helyi vagy kevésbé jelentős politikai és egyéb szervezet létezett. Azt persze számításba kell venni, hogy az általunk ismertetett létszámban, amely a keresőképes lakosságnak az arányánál nagyobb, nyilván többen többször is szerepelnek. (Így például a párttagok nagy része feltételezhetően egyben szakszervezeti tag is, a Vöröskereszt tagságának egy része nyilván szakszervezeti vagy KISZ-tag stb. stb.) Azonban még ha számolunk is ezzel a ténnyel, akkor is vitathatatlan marad az, hogy a szocialista demokráciában a szervezettség mértéke mindenképpen felülmúlja a tőkés rendszer demokráciáját.

Azt, hogy ez a szervezetségi szint nem pusztán egy elhanyagolandó formális tagságot fed, az a tény is tanúsítja, hogy az egyes szervezetekben a különböző szintű aktívák, vezetők, választottak és rendszeresen közreműködők száma felülmúl-

ja a másfél milliót. Az országgyűlési képviselők száma 352, a tanácsstagoké kb. 69 ezer. Pártbizalmiként 69 677, pártvezetőségi tagként 110 633 ember tevékenykedik. Szakszervezeti választott vezetőségi tag 463 ezer, KISZ-választott vezetőségi tag 171 645, úttörővezető 82 ezer, népi ellenőr 37 ezer, önkéntes rendőr 51 ezer, önkéntes határőr 7 ezer, önkéntes tűzoltó 73 ezer, a munkásőrség tagja kb. 50 ezer, lakó- és utcabizottsági tag kb. 60 ezer, MHSZ-vezetőségi tag kb. 25 ezer, Magyar Vöröskereszt vezetőségi tagja kb. 60 ezer, MSZBT-vezetők száma 8,5 ezer, szocialista brigádvezetők száma 111 035, Ifjúgárdatagok és -vezetők száma 22 347 ember. 187 ezer társadalmi munkása van a munkavédelmi aktívának, 10 ezer a környezetvédő társadalmi munkásoknak. Az említett és egyéb szervezetek többi aktíváiról (pl. az említett szervezetek propagandistáiról, egyéb tisztségviselőiről, a tanácsok állandó bizottsági aktíváiról stb.) még hozzávetőlegesen megközelítő kép sincs. Ismét csak feltételezve azt, hogy egyes emberek több helyütt töltenek be vezetőségi tagságot, illetve aktívan elkötelezettek, sőt még azt is, hogy a megbízottak vagy a funkciót elvállalók egy része nem fejt ki folyamatos tevékenységet, ez a létszám akkor is imponáló – azt jelzi, hogy társadalmunkban csaknem minden hatodik ember valamiféle társadalmi tisztség viselője. Ez a tény a dolgozók politikai szervezeteit komolyan figyelembe veendő tényezőkké teszi, amelyek ellenében senkinek sem kívánatos fellépni, ellenkezőleg, az állami és a pártszervezeteknek arra kell törekedniük, hogy támogassák munkásságukat, elnyerjék egyetértésüket.

A dolgozók közéleti szereplésének e közvetett lehetőségei mellett a szocialista demokrácia biztosítja számukra a közvetlen véleménynyilvánítást és a különböző társadalmi kérdésekben való állásfoglalás, befolyásolás, a döntésekre való konstruktív ráhatás jogát.

A polgári demokrácia teremtette meg első ízben a széles

körü társadalmi nyilvánosságot, azt, hogy a politikai élet szereplői a nagy nyilvánosság előtt valljanak szándékaikról, céljaikról, küzdjenek a lakosság egyetértésének elnyeréséért, és ennek alapján kormányozzanak. A polgári társadalom nyilvánossága azonban a tőkés rendszer viszonyai miatt csaknem kizárólag a politikai kérdésekben való informálásra, véleménykikérésre, az egyetértés elnyerésére korlátozódik. A többi, a magántulajdon szférájának tekintett területeken sem az állam, sem a kizsákmányolókat védő többi politikai szervezet, sem a lakosság tömegei „nem illetékesek” az állásfoglalásra. A polgári demokrácia társadalmi nyilvánossága pedig a politikai kérdésekben is főleg arra szorítkozik, hogy a szükségesnek tartott információt közölje, és csak igen ritkán teremtet alkalmat arra, hogy valamiféle termékeny párbeszéd alakuljon ki a vezetés erői és a lakosság széles tömegei között.

A szocialista demokráciában a társadalmi nyilvánosságnak egészen új formája alakult ki. A társadalom vezető erői kötelességüknek tartják azt, hogy ne csak a politikai, hanem a lényeges közérdekű gazdasági, politikai és kulturális kérdések túlnyomó részéről felelősen és hivatalosan is tájékoztassák a lakosságot, kikérjék a szóban forgó ügyekre vonatkozó véleményét, és bevonják a társadalmi ügyek intézésébe. Alkotmányosan is biztosítják azt a jogukat, hogy a közéletben aktívan részt vegyenek.

A szocialista demokráciának ez a sajátossága szemléletesen nyilvánul meg például a különböző nagy fontosságú kérdések ösztársadalmi vitáin. Így például az 1977-ben elfogadott új szovjet alkotmányt másfél millió gyűlésen és értekezleten, több mint 140 millió ember, azaz az ország felnőtt lakosságának 4/5-e vitatta meg. 400 ezer javaslat érkezett, amelyek az alkotmánytervezet módosítását, pontosítását vagy új elemekkel való kiegészítését ajánlották. Ennek nyomán az eredeti tervezet 135 cikkelyéből 110-et módosítottak, és egy új törvénycikket fogalmaztak meg. A javaslatoknak egy részét,

azokat, amelyek nem az alkotmányba beveendő problémákat feszegettek, további intézkedés végett átadták az illetékes állami, gazdasági, kulturális vagy társadalmi szervezeteknek. Ha nem is azonos arányokban, továbbá ha nem is az össz-társadalmi részvétel igényével, nálunk is számos törvényjavaslat vitája bonyolódott le. Különösen a környezetvédelemről, a büntető törvénykönyv módosításáról, valamint a hatodik ötéves tervről vitatkoztak a hozzáértők bevonásával. Így alakult ki e törvényeknek az eredetivel nem teljesen megegyező, a vita alapján nagymértékben tökéletesedett új szövege.

A szocialista demokrácia közérdekű kérdéseiben való állásfoglalás jut kifejezésre a dolgozók nem politikai jellegű, de társadalmi és politikai jelentőséggel is bíró megnyilvánulásaiban is. Ilyennek tekinthető pl. a „szocialista módon dolgozni, tanulni, élni” jelszavával fellépő szocialista brigádmozgalom is. Ezekben a dolgozók óriási tömegei mindennapos munkájukkal, politikai és egyéb műveltségük fokozásával, a társadalmi környezetükre gyakorolt szocialista ráhatásukkal igyekeznek állást foglalni a közösségi élet kérdéseiben. E mozgalom 1962-ben 70 ezer brigádtagot számlált, 1976. január 1-én soraiba már 1 325 573 szocialista brigád címet elnyert brigádtag tartozott. A dolgozók ilyen és hasonló jellegű állásfoglalása figyelemreméltó és tényszerű szavazás a szocialista rendszer mellett, a szocialista hatalom politikájának igenlése, a szocialista demokrácia megnyilvánulása. Ezért egyrészt e mozgalmak fejlesztése, másrészt e mozgalom tagjai véleményének, brigádjai dinamikájának vizsgálata a szocialista demokrácia értékelése szempontjából, a szocialista néphatalom népi bázisának kiszélesítése szempontjából is nagy jelentőségű feladat.

A szocialista demokráciában a dolgozó tömegek lehetőséget nyernek arra, hogy a politikán túl a társadalom egyéb viszonyaira is befolyással bírijanak. A tőkés rendszerben a demokrácia szinte kizárólag csak a politikai szférában érvényesülhet. A magántulajdon érdekei útját állják annak, hogy

a dolgozók a termelésben vagy a kulturális életben hatékonyan befolyásolják az ott folyó ügyeket. Egyes fejlett ipari országokban, így pl. az NSZK-ban, Franciaországban, Olaszországban, Svédországban és másutt ugyan léteznek különböző szervezetek, amelyek a munkahelyeken a munkások, a beosztott dolgozók beleszólásának bizonyos lehetőségeit jelentik. Ezek azonban sokszor csak a termelőegységek egy részére terjednek ki (az NSZK-ban pl. csak egy meghatározott létszámot túlhaladó üzemekben működhetnek, főleg a nehézipar területén), hatáskörük pedig rendkívül szűk. Így például általános gyakorlat az, hogy a „beleszólásnak”, az „együttműködésnek”, az „önigazgatásnak” keresztelt intézményes szervezetek sem a beruházási, sem a foglalkoztatási politikába számottevően nem szólhatnak bele, a vállalati folyamatok részletkérdéseiben, így az üzemegységek vagy a vállalati egységek kérdéseiben sem képviseleti joggal, sem véleményezési joggal nem rendelkeznek. Már maga ez a tény is – nem számítva azt, hogy e szervezeti formák túlnyomóan a reformista, a tőkésekkel békességet kívánó munkásszervezetek befolyása alatt állnak, az osztályharcos szervezeteket pedig működésükben a tőkések, valamint államuk minden eszközzel korlátozzák – azzal jár, hogy a beleszólásnak ezek az intézményei lényegében véve nem képesek jelentősebb mértékben biztosítani a dolgozók befolyását a gazdasági ügyek vitelére, és nem tudják ott érvényesíteni megbízóik érdekét.

A szocialista demokrácia rendszerében a nemzetgazdaságilag jelentős termelőeszközök a társadalom vagy a szövetségi közösségek tulajdonát képezik. A dolgozók társadalmi szervezeteinek jelentős felhatalmazásai vannak a közösséget érintő különböző ügyekben való állásfoglalásra, az egyetértési jog gyakorlására, az egyes kérdésekben pedig döntési jogokkal is bírnak. Ennek következtében mód nyílik arra, hogy a dolgozók elsősorban közvetve, vagyis saját szocialista tömegszervezeteiken keresztül, de közvetlenül is beleszóljanak a termelés

folyamatába. Magyarországon ez a ráhatás a termelés különböző szintjein működő üzemi három-, illetve négyszögek tanácskozásain, a helyi és a szakmai szakszervezetek, a SZOT jogosítványaiiban, a brigád és a szocialista brigádok megbeszélésein, a különböző termelési tanácskozásokon, a gyári gyűléseken, az ifjúsági parlamenteken, a dolgozók rétegeit megszólaltató aktívákon, különböző tanácskozásokon stb. ölt szervezett formát. A társadalmi nyilvánosság elé kerülnek és széles körű megvitatás tárgyaivá lesznek a vállalati, az ágazati, a népgazdasági ágak és a társadalom gazdasági helyzetéről szóló értékelések, tervezetek, és ezekről nemcsak a „bennfentesek”, a termelési folyamatok közvetlen irányítói, hanem a kívülállók, a vezetői hatáskörrel nem bírók is véleményt nyilváníthatnak. Ezt az állásfoglalást a dolgozók irányítói, a döntést hozók is figyelembe kell hogy vegyék. (Mint később látni fogjuk, ennek nincsenek mindig tudatában, és ez nem mindig történik meg.) Az effajta viták példái a gazdasági mechanizmus reformjáról, a termelőegységek terveiről, a jelenleg a gazdasági egyensúly helyreállításáról szóló hazai viták stb.

Hasonlóképpen széles körű eszmecserék folytak és folynak a közoktatás, a közművelődés, az irodalom és a tudomány, a művészetek, a közegészségügy, a környezetvédelem helyzetéről és feladatairól. Soha nem akadt kizsákmányoló társadalom, amelyben a szocialista demokráciában megvalósult gyakorlathoz hasonló módon az említett szférák ügyébe annyira közvetlenül beleszólhattak vagy beleszólhatnának elsősorban azok, akik az adott területen dolgoznak, az oktatók, a közművelők, az írók, a művészek, a tudomány művelői és szervezeteik, az adott kérdésekkel ismerős emberek. A közoktatás – és ha van, a közművelődés – a tőkés rendszerben a kapitalistákat szolgáló kizsákmányoló állam ügye, amelybe „nem illetékesek” az adott területet irányító tényezőkön túl más emberek. Az irodalom, a művészet, a tudomány nagy

része, a szórakoztatás hasznát hajtó ágazatok, amelyek a tőke vadászterületei. Ezért természetszerű az, hogy ezeken a területeken a „gazda”, azaz a magántulajdon, a tőkés érdeke dönt. A magántulajdon önrendelkezési joga tehát nem engedheti és nem is engedi azt, hogy a társadalom érintett tagjai, a művészek, a tudomány művelői is rendelkezhessenek e kérdésekben. Ezzel szemben a szocialista hatalom uralmi formáját jelentő szocialista demokráciában szükségszerű az, hogy széles körű tanácskozások, átfogó konzultációk alapján alakítsák ki a társadalmi élet nem gazdasági szféráiról szóló értékeléseket is, és e területekről, az ott folyó tevékenység tartalmáról, munkájáról, szervezetéről alapvető szabályozók és határozatok szülessenek.

Mindezek a tények arról tanúskodnak, hogy a szocializmus viszonyai között az említett területeket nem a magántőke magánérdeke uralja, hanem ezeket a szférákat is úgy tekintik, mint a társadalomban uralkodó néptömegek rendelkezése alá tartozókat. Ezért magától értetődő az, hogy maguknak az illetékeseknek, a dolgozóknak, hozzáértő képviselőiknek beleszólásuk legyen és van is a politikán kívüli területek ügyeibe is.

A szocialista demokrácia jellemző vonása az, hogy minden adott esetben nem csupán deklarálja a dolgozók beleszólási lehetőségeit, hanem megjelöli azt is, hogy azt milyen feltételek mellett, milyen eszközök igénybevételével gyakorolhatják. Ezzel ez a szabályozás kilép a polgári demokráciára jellemző elvont jogi rendelkezés vagy formális deklarációk keretei közül, és lépést tesz afelé, hogy a helyesnek elismert alapelvek, a jogban rögzített felhatalmazások, jogosítványok és lehetőségek valóságos beleszólássá váljanak a nép számára.

Mindezeknek a tényeknek az alapján mondhatja azt Kádár János elvtárs, hogy: „A szocialista hatalom és állam lényege a demokratizmus. Ismert marxista nézet, hogy egy rendszer demokratizmusát alapvetően és mindenkor az dönti

el, kinek a kezében van a politikai és a gazdasági hatalom, ki rendelkezik az államgépezettel és a termelési eszközökkel, és hogy ez a hatalom milyen osztályok számára, milyen kérdésekben biztosít jogot és tényleges lehetőséget a beleszólásra az állam, a társadalom ügyeibe, van-e a dolgozóknak tényleges döntési, ellenőrzési lehetőségük. Mivel a szocialista állam a munkáshatalmat testesíti meg, a dolgozók összességének az érdekeit szolgálja, ez a hatalom demokratikusabb bármely polgári demokráciánál. A szocialista demokrácia a szó igazi értelmében a nép demokráciája, a legdemokratikusabb mindazon rendszerek közül, amelyeket az emberiség eddigi történelme során létrehozott.”*

*

A szocialista demokráciának ebből a magasrendűségéből, az eddigi politikai berendezésekhez viszonyított legdemokratikusabb jellegéből egyáltalán nem következik az, hogy ez a hatalomgyakorlási forma nem szorul további fejlesztésre és tökéletesítésre.

A szocialista demokrácia evolúciója soha nem követi automatikusan a társadalmi fejlődés útját. A szocialista demokrácia önmagától soha nem lesz olyan keretté, amely optimálisan biztosítja a dolgozó tömegek aktivitását, és garantálja annak megfelelő kihasználását. Ezért a szocializmus tudatos erőinek mindenkor elemezniök kell azt, hogy a szocialista demokratizmusnak milyen társadalmi szükségleteket kell kielégítenie, és azt, hogy mennyire felel meg ennek a feladatának.

A szocialista demokrácia fejlődése és fejlesztése nem spontán folyamat. Céljait, irányát, az adott időszakban megvalósítandó konkrét intézkedéseket – az objektív helyzet felmérése és a belőle adódó, valamint a szocializmus, illetve

* Kádár János: A szocializmusért – a békéért. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 471. o.

a kommunizmus építésének szükségleteiből következő tenni-valók számbavétele, a körülmények és a feladatok egybevetése alapján kell meghatározni. Ezt követően kell a szocializmus tudatos erőinek, köztük mindenekelőtt a pártnak és a szocialista kormányzatnak a dolgozók tömegeivel együtt továbbfejleszteni ezt a hatalomgyakorlási formát.

MI TESZI MA ELENGEDHETETLENNÉ ÉS SZÜKSÉGSZERŰVÉ A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA KISZÉLESÍTÉSÉT ÉS TÖKÉLETESÍTÉSÉT?

A szocialista demokrácia fejlesztése sohasem öncélú. A mindenkor stratégiai jellegű célok – a kommunista öngazdagság előkészítése és fokozatos kiépítése, az emberek erre való felkészítése, a sokoldalú közéleti ember kinevelése – mellett minden esetben a szocialista építés aktuális feladatainak megoldását is szolgálja. Másrészt az új társadalom építésének adott körülményei szabják meg, hogy milyen mértékű lehet a szocialista demokrácia kiszélesítése, az milyen módon, milyen főbb intézkedések révén valósítható meg.

Miért szükséges ma újabb lépéseket tenni a szocialista demokrácia fejlesztése terén? Azért, mert a jelenlegi körülmények: mind a gazdasági és a belpolitikai, mind pedig a külpolitikai helyzet elengedhetetlenné teszi, hogy ezen a téren határozott előrelépést érjünk el. E helyütt – a teljességre törekvés igénye nélkül – csak néhány, a demokratizmus fejlesztését sürgető okot sorolunk fel.

Az egyik ilyen tényező a gazdasági életben megnyilvánuló és a jövőben is várható nehézségeink. A nemzetközi gazdasági verseny erősödött. A fejlett tőkés országok burzsoái új technikával vagy új gyártási, csomagolási, eladási eljárásokkal lépnek fel, vagy ilyeneket készítenek elő. Jelenleg a világ-

piaci versenyben sokkal kedvezőtlenebb feltételek mellett veszünk részt, mint a gazdasági válság előtt. A népgazdaságunk működéséhez és fejlesztéséhez szükséges importanyagokon kívül a nyolcvanas esztendőkből napirendre kerül külföldi adósságaink nagyobb arányú visszafizetése is. Az importált anyagok árának megfizetéséhez és az adósságaink visszafizetéséhez szükséges valutát csak úgy tudjuk kitermelni, ha versenyképes cikkeket szállítunk a nemzetközi piacra. Mi következik ebből? Az, hogy néhány éven belül úgy kell átállítanunk a termelési – s ezen túl az egész gazdasági – struktúrát, hogy a kapitalista piacon versenyképesebbek legyünk, és hogy a szocialista országokban új pozíciókat hódíthassunk. Ezt nem tudjuk elérni, ha csupán a feltalálók és a vezetők találékonyságára építünk. Csakis akkor tudjuk megváltoztatni a gyártmánystruktúrát, ha a munkások többsége, a dolgozó nép velünk együtt halad, ezzel egyetért, és ezt az ügyet támogatja.

Ha azt akarjuk, hogy a dolgozók zöme ebben a kérdésben is egyetértsen, elengedhetetlen, hogy érezze és tudja: ebben az országban ő a gazda. Ne úgy tekintsen a dolgokra, hogy „ez a vezetők vagy a kommunisták dolga, birkózzanak meg vele ők”, hanem aktívan részt vegyen a termelés fejlesztésében.

Emellett a nemzetközi gazdasági verseny a termelés állandó korszerűsítését jelenti. Nem arról van szó, hogy ha egyszer bevezetjük az új technikát, azután nyugalom van. Nap nap után dinamikusan kell változtatni a technikát, hiszen ami nagyon korszerű tegnap, ma már lehet, hogy nem az. Állandóan újra és újra „át kell eszmeileg is szerszámozni magunkat”, állandóan újabb és újabb technikai ismereteket kell elsajátítanunk. Ahhoz, hogy lépést tarthassunk ezzel a fejlődéssel, az kell, hogy a dolgozók is vállalják az állandó átalakítással járó nehézségeket, kockázatokat, sőt esetenként az áldozatokat is. Ezen túl ne csak a jelen követelményeinek feleljenek meg, hanem a jövőbeniekre is készüljenek fel. Ez

csak akkor valósulhat meg, hogyha elérjük: a dolgozó emberek azonosuljanak az ország mai gondjaival és holnapjaival, mindennek lássák az értelmét és a szükségességét, aktívan támogassák mindazt, ami e fejlődéssel együtt jár. Ha gazdasági nehézségeinkből ki akarunk lábalni, ha a gyártmány-struktúrát át akarjuk alakítani, ha a népgazdaság további fejlesztését biztosítani akarjuk, el kell érni azt, hogy mindenki magáénak érezze az ország gondját. Ennek viszont az a feltétele, hogy ténylegesen megvalósuljon a szocialista demokrácia.

Ezt a belátást nehezíti az, hogy a fejlett szocializmusba való átmenet körülményei között az alapjaiban a szocializmusra jellemző viszonyokra, normákra és ügyintézésre sötét árnyakat vetnek a mellettük sokszor található, a szocialista elvekkel, a dolgozók igazságérzetével ellentétes gyakorlat különböző megnyilvánulásai. Nem ritka a közérdek megsértése, a szocialista tulajdon megkárosítása. Nem vesztek még ki a tűrhetetlen vezetési módszerek, a kiskirályoskodás, előfordul még az elvtelen összefonódás, a bürokratikus ügyintézés, a kivagyiság és egyebek, amelyek sokszor nemcsak a szocialista eszmékkel és erkölccsel, hanem még a tisztas polgári erkölcsi normákkal is összeférhetetlenek. Azt, hogy az emberek azonosuljanak az ország, a szocializmus ügyével, csakis úgy tudjuk elérni, ha e megnyilvánulások ellen is következetesen harcolunk, és hozzáértően folytatjuk a szocialista elvek realizálását és a szocialista viszonyok kialakítását. Ezt azonban a központi vagy egyéb vezető szervek önmagukban nem képesek megvalósítani. Emellett a gyakorlatban nem ritka eset, hogy amikor egy bejelentés nyomán elindul a vizsgálat, a jogos bejelentő mögé nem áll a többi ember, s így előfordulhat, hogy a bejelentőt a vétkes nyugodtan zaklathatja, tettét „megtorolja”, és a többi ember nemegyszer némán lesi a fejleményeket. Ahhoz, hogy ezekkel a negatív jelenségekkel végezni lehessen, elengedhetetlen, hogy – a megfelelő szervezeti intéz-

kedéseken túl – fejlesszük a szubjektív tényezőt is, neveljünk a demokráciára, hogy az emberekben növekedjék az állampolgári felelősség és bátorság, aktívabb és minden nyomással szemben harcosabb legyen a közösségi érdek képviselője és védelme, valamint ennek támogatása. Ezt csak úgy tudjuk elérni, hogy ha a szocialista demokrácia ténylegesen ki-
szélesedik.

A szocialista demokrácia következetes fejlesztését igénylő másik – nemzetközi jellegű – tényező az, hogy a tőkés és a szocialista rendszerek világméretű versenyében figyelembe veendő változás történt. Korábban a küzdelem előterébe állított probléma az volt, hogy melyik rendszer ad nagyobb jólétet, szabad és gazdagabb fogyasztási lehetőségeket. Ma – egyrészt gazdasági eredményeink, másrészt a tőkés rend változásának hatására – a vita és a harc fő kérdése az, hogy melyik társadalmi rendszer tud polgárainak nagyobb szabadságot, több oldalú fejlődési lehetőségeket, emberi kiteljesedést és önmegvalósítást nyújtani. Nem véletlen, hogy napjainkban a szocializmus összes ellensége éppen a szabadságjogok kérdésében támad, s azt bizonygatják, hogy a kapitalista társadalom a „szabad világ”, s a szocialista társadalomban nincsen szabadság.

E szocializmusellenes, hidegháborús hullám ellen csak úgy tudjuk eredményesen felvenni a harcot, ha mindenkivel megértetjük: amit a háborús erők mondanak, az hazugság, s az, amit az imperialisták tesznek, rendkívül veszélyes kihívás. Ez döntően nem a jó vagy rossz propagandán múlik. Attól függ, hogy a dolgozók a szocialista rendszert és ügyét ténylegesen sajátjuknak tekintsék. Vajon a dolgozók számára a szocialista valóság s ezen belül a szocialista demokrácia mindennapos gyakorlati tapasztalatai elegendően bizonyítják-e, hogy ez az ő rendszerük, s elegendőek-e ezek a tapasztalatok ahhoz, hogy társadalmunkat magukénak érezzék? Éppen a szocialista demokrácia fejlesztése és következetes érvénye-

sítése szolgáltathatja számukra erről a döntő tanúbizonyságot.

Azon túl, hogy a szocialista demokrácia fejlesztésével viszszaadjuk a szabadságjogok kérdésében indított reakciós, imperialista támadásokat, és elmélyítjük a dolgozó népnek a saját társadalmához fűződő hűségét és szolidaritását, egyben a szocializmus fölényét is bizonyítjuk, s ezzel hozzájárulunk a haladó, demokratikus és szocialista erők előretöréséhez.

Végül, de nem utolsósorban, a nyolcvanas évektől kezdve hazánkban a felszabadulás után vezetésbe került és évtizedekig irányító vezetőgárda kiöregszik. Ezért egyre inkább napirendre kerül a vezetés megújításának, utánpótlásának a kérdése. Hogyan készítjük elő ezt a váltást? Kikből fogunk válogatni?

Ezzel összefüggésben megint csak napirendre kerül a szocialista demokrácia kérdése. Új, alkalmas vezetők csak tényleges közéleti tevékenység révén emelkedhetnek ki, és válhatnak vezetésre alkalmassá.

A szocialista demokrácia kohójában kell kifermálódnia, valóságos közéleti feladatok hatékony megoldásában kell megacélozódnia és összekovácsolódnia az országot vezető embereknek.

Vagy tudjuk ezt a közeget biztosítani, és akkor az arra méltók kezébe adjuk át az ország kormányzását, vagy olyan nemzedéket hagyunk utódul, amely az ország szekerét nem abba az irányba viszi, amerre szeretnénk.

Mindezek a tényezők együttvéve kellőképpen motiválják, hogy miért nem szabad formálisan teljesíthető feladatnak tekinteni a szocialista demokráciát és fejlesztését, és miért kell létkérdésnek tartanunk azt.

MELYEK A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLESZTÉSÉVEL ÖSSZEFÜGGŐ FŐBB FELADATOK?

A demokrácia és közte a szocialista demokrácia fejlesztésének alapvető tartalmát és főbb irányát mindenkor a demokrácia osztályjellege határozza meg. Ezért mondotta az MSZMP Központi Bizottságának a párt XI. kongresszusára előterjesztett beszámolója: „Hazánkban azért hozhattuk létre és fejleszthetjük a legmagasabb rendű demokratizmust, a szocialista demokráciát, mert nálunk megszűntek a kizsákmányoló kapitalista és földesúri osztályok, a termelési eszközök köztulajdonban vannak, a társadalmunkat alkotó dolgozó osztályok és rétegek alapvető érdekei közösek, és képviselőik részt vesznek a hatalom gyakorlásában.”*

A szocialista hatalom osztályjellegéből következik a szocialista demokrácia fejlesztésének az az alapvető elve, hogy *a demokratizmus kiszélesítésének a munkásosztály, a nép hatalmát kell erősíteni, és biztosítani kell azt, hogy eredményesebbé és hatékonyabbá váljon a hatalom gyakorlása.* Az MSZMP XI. kongresszusának határozata ezért mondotta: „Társadalmi rendszerünk kiteljesedésének egyik legfőbb feltétele a szocialista demokrácia növelése a társadalmi élet minden területén. Népi hatalmunk annál erősebb, minél nagyobb támogatást kap a tömegektől, minél szélesebb körű és minél mélyebb a szocialista demokrácia.”**

A szocialista demokráciának megfelelő lehetőségeket kell biztosítani a tömegek tudatosítása, aktivizálása, a közügyekbe való beleszólásuk és a társadalmi öngazgatásba való bevonásuk számára.

* Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 81. o.

** Uo. 467. o.

Ehhez viszont elengedhetetlen először is az, hogy a dolgozók megfelelő színvonalú és kellő tájékoztatást kapjanak azokról az ügyekről, amelyek őket érintik, illetve azokról, amelyekben állást kell foglalniuk. Informálják őket arról, mi-
ben és milyen mértékben bírnak döntési, egyetértési, vétó-
és egyéb jogokkal, miként gyakorolhatók ezek a jogok,
melyek a politikai élet adott eljárásai, illetve formái és mód-
szerei, amelyekkel döntésüket kinyilváníthatják, s a társada-
lom vezető erőit befolyásolhatják vagy ellenőrizhetik.

Másodszor: a munkát végző embereket érdekeltté kell ten-
ni abban is, hogy részt vegyenek a demokratikus döntésho-
zatal folyamatában. E célból viszont biztosítani kell azt,
hogy *a)* a közvetlen demokratikus fórumaiknak, illetve szer-
vezeteiknek, a társadalmi szervezeteknek és a választott tes-
tületeiknek *megfelelő hatáskörük* legyen; *b)* azt is el kell
érni, hogy a dolgozó emberek közvetlenül vagy közvetve
tényleges hatást tudjanak gyakorolni az ott és másutt meg-
valósuló döntéshozatalra, valóban megszabhassák feladatait,
és tartalmasan tudják őket ellenőrizni.

Harmadszor: a szocialista demokrácia tömegessé tételéhez
elengedhetetlen, hogy a dolgozók társadalmi szervei, illetve a
különböző szintű vezető szervek és különböző rangú veze-
tők rendszeresen konzultáljanak a dolgozókkal, hallgassanak
reájuk, értékesítsék javaslataikat, vonják be őket a határo-
zathozatalba és az ellenőrzésbe. „Tovább kell erősíteni a
törvényalkotás társadalmi nyilvánosságát, elfogadásuk előtt
szélesebb körben és rendszeresebben kell megvitatni a ter-
vezeteket és hasznosítani az állampolgárok, a társadalmi
szervek észrevételeit, javaslatait” – mondotta ezzel kap-
csolatban a XI. pártkongresszus határozata. Majd így foly-
tatta: „A dolgozók véleményére alapozva növelni kell az
üzemi pártszervezetek szerepét... A szakszervezetek és a
KISZ-szervezetek a dolgozók közvetlen közreműködésével,

minél szélesebb körből szerzett tapasztalatok felhasználásával alakítsák ki állásfoglalásaikat és javaslatukat.*

Negyedszer: ahhoz, hogy a dolgozó tömegeket bevonják a közügyek intézésébe, megfelelő lépcsőfokokra, fokozatos fejlődésre van szükség, különösen abban az esetben, ha politikailag még érintetlen tömegek mozgósításáról van szó. E folyamat egyik kezdeti foka lehet az, ha őket a hozott döntések ellenőrzésébe, a társadalmi élet különböző területein levő helyzet felismerésébe vonjuk be. Az ellenőrzés feladata ugyanis – amint azt a XI. kongresszus beszámolója írta – „nem egyszerűen a hibák felfedése és a felelősök megbüntete. Az is, azonban a pártellenőrzés lényege a határozatok végrehajtásának segítése, az adott terület helyzetének hiteles felmérése, megfelelő javaslatok kidolgozása a végrehajtás megjavítására, a jó tapasztalatok általánosítása. Az ellenőrzésnek ezek a feladatai segíthetik a dolgozók látókörének kitérítését, felelősségük, helyzet- és tényismeretük fejlődését”.**

A MSZMP XII. kongresszusa újra leszögezte: „A párt változatlanul alapvető feladatnak tekinti a dolgozók szélesebb körű bevonását a közügyekbe.” A párttanácskozás tehát ismételten abból indult ki, hogy ki kell szélesíteni a szocialista demokrácia tömegbázisát. A dolgozók bevonásának különböző formáit és módjait felsorolva utal arra, hogy a dolgozók részvétele – a köznapi értelmezésektől eltérően – nem csupán a döntéshozatalban való szerepet jelenti, hanem a véleményezést, a javaslattételt, valamint az ellenőrzés jogát is.

A kongresszus kimondta, hogy a dolgozók aktivitásának a meglevő szocialista demokratikus intézményrendszer keretei-

* Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Idézett mű 467-468. o.

** Uo. 114. o. Noha az itt idézettek a pártellenőrzésre vonatkoznak, a társadalmi ellenőrzésnek a szocializmus körülményei között hasonló jellemző vonásai vannak

ben kell teret biztosítani. „A demokratikus fórumoknak – alapította meg a párttanácskozás – fontos szerepük van különböző érdekek feltárásában, egyeztetésében, a nézetek megvitatásában, az egész társadalom alapvető érdekeinek érvényesítésében.” Ahhoz azonban, hogy e sokféle feladatuknak eleget tudjanak tenni, elengedhetetlen az, hogy „kereteiket mindenütt töltsék ki megfelelő tartalommal, szüntessék meg működésük formális vonásait”.

A kongresszus szólt arról is, hogy a szocialista demokrácia fejlesztésében jelentős szerepük van a vezetőknek. Feladataikat így foglalta össze: „A vezetők fordítsanak nagyobb gondot a tájékoztatásra, támaszkodjanak a dolgozók, a közösségek véleményére, javaslataira.”

A szocialista demokrácia kiszélesítéséhez hozzátartozik az is, hogy a dolgozó nép aktívan ellenőrzi saját megbízottait. Ennek teendőiről a párt a következőket mondta: „Foglalkozni kell azzal is, hogy az egyszemélyi felelősség fokozott érvényesülése mellett hogyan lehetne a kinevezett vezetők tevékenységét érdemibb társadalmi ellenőrzés alá vonni. Ennek érdekében pontosabban kell meghatározni, hogy a vezetők milyen beszámolási kötelezettséggel tartoznak a demokratikus fórumoknak, és azt is, hogyan érvényesülhet a jövőben jobban a dolgozó közösségek véleménye a vezetők kinevezésekor . . . Az iparban és a népgazdaság más területein az érvényes rendelkezések alapján, illetve ezek továbbfejlesztésével biztosítani kell a dolgozók érdemibb beleszólását a vezetők kinevezésébe, munkájának véleményezésébe és ellenőrzésébe.”

A kongresszus ugyanakkor világosan állást foglalt amellett, hogy nem szabad teret engedni a demokráciával való visszaéléseknek. A demokratikus igazgatás és a jogok a hatékonyabb és a jobb munkát, a társadalom szocialista jellegének elmélyítését kell hogy szolgálják. Ezért szögezte le a párttanácskozás: „A szocialista demokrácia nem gyengítheti az

egyszemélyi felelősséget. Nem helyes az a gyakorlat, hogy sokszor a kollektív felelősségre hivatkozva halogatják a szükséges döntéseket, vagy megfoghatatlanná válik a felelősség a rossz döntésekért. A szocialista demokrácia nem lehet a kötelességmulasztók vagy a fegyelmezetlenek mentsvára. Egyidejűleg jelent rendet és fegyelmet, összhangot a kötelességekben és a jogokban, megfontolt beleszólást a közügyekbe, tevékeny részvételt a munkában, személyes felelősségérzetet és felelősségvállalást a köz javára.”

A párt országos tanácskozása határozottan felszólította a vezetőket és a dolgozók kollektívait, hogy éppen a szocialista demokrácia érvényesítése érdekében határozottan küzdjenek a kötelességteljesítés, a szocialista felelősség és fegyelem megszilárdításáért. „A szocialista demokrácia elmélyítésének fontos feltétele a lazaságok felszámolása, az állampolgári fegyelem erősítése, a jogok és a kötelességek együttes érvényesítése – mondotta ki a pártkongresszus határozata. – A felelős vezetők következetesen lépjenek fel a szocialista normákat sértő magatartás különböző megnyilvánulásaival szemben. E jelenségek megszüntetése a legtöbb esetben nem központi döntéseket igényel, hanem azt, hogy a kollektívák, a becsületes dolgozók – élve a szocialista demokrácia adta lehetőséggel – határozottan elítéljék és visszautasítsák ezeket.”

A szocialista demokrácia tökéletesítésében jelentős szerepe van a különböző szocialista társadalmi szervezeteknek, a pártnak, a tömegszervezeteknek és a képviseleti szerveknek. Ezt húzta alá a Központi Bizottság beszámolója is, amikor a következőket mondotta: „Társadalmi rendszerünk hatalmas erőforrásának, a szocialista demokráciának elmélyítése, formális vonásainak megszüntetése megköveteli a pártirányítás és a pártdemokrácia erősítését, a társadalmi és képviseleti szervek szerepének növekedését, a társadalmi ellenőrzés fokozását.”

Ahhoz, hogy a szocialista demokrácia következetesen szo-

cialista és hatékonyan működő demokrácia legyen, elengedhetetlen a párt irányító szerepe mind a feladatok megjelölésében, mind azok végrehajtásában, a végrehajtás szervezésében és koordinálásában. Ennek azonban az a feltétele, hogy a párt maga a szocialista demokrácia iskolája, mintapéldája legyen. Ezért is szólt a kongresszus arról, hogy „fejleszteni kell a párt belső életét, munkastílusát, növelni a pártmunka mozgalmi jellegét. Határozottan fel kell lépni a formális vonások, a felesleges párhuzamosságok, a hivatalnoki munkamódszer ellen. A kommunisták gyarapítsák eszmei felkészültségüket, fokozzák politikai aktivitásukat, fordítsanak az eddigieknél is nagyobb figyelmet a tömegeket foglalkoztató problémákra. Legyenek az új kezdeményezések támogatói, és segítség megvalósításukat, lépjenek fel határozottan a hibákkal, fogyatékoságokkal szemben . . . A párttagnak nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy nézeteit, véleményét, álláspontját a párt fórumain fejtse ki . . . A pártban mindenki számára azonosak a jogok, egyformák a kötelezettségek”.*

A XII. pártkongresszusnak a szocialista demokráciáról szóló határozatai útmutatást nyújtanak a hatalomgyakorlási forma tökéletesítésére. Következetes végrehajtásuk a szocialista demokrácia újabb, magasabb színvonalát fogja biztosítani.

* Az MSZMP XII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1980. 92., 165–166. és 185. o.

A demokratikus jogok és a társadalom

MIT NEVEZÜNK DEMOKRATIKUS JOGNAK?

A demokratikus jogok a demokratikus hatalom gyakorlása során a közösség egyes egyedeit vagy csoportjait, illetve szervezeteiket megillető cselekvési lehetőségek, garanciák, esetleg juttatások – gyűjtőszóval jogosítványok –, amelyeket állami előírások rögzítenek, intézményesítenek és – legalábbis jogilag – szavatolnak.

A mindennapi értelmezésben a demokratikus jogokon nem egyszer csupán az állampolgárok olyan jogait értik, mint az egyesülési és a gyülekezési szabadság, a sajtó- és szólásszabadság, a lelkiismereti szabadság stb. Valójában a demokratikus jogok köre ennél szélesebb: magába foglalja az állampolgárok egyenjogúságának intézményesítését, a személyiség védelmét akár más egyének, akár az állam részéről megnyilvánuló indokolatlan zaklatásoktól, károsításuktól stb. Így magától értetődő tartalma az is, hogy csakis törvényes eljárással fogható perbe az egyes ember; amíg bűnössége be nem bizonyosodott, ártatlannak kell tekinteni, hogy személyisége sérthetetlen az illetéktelen beavatkozásokkal szemben; megvédi például lakása sérthetetlenségét, joga van a levél, a távirat, a telefonbeszélgetés titkosságának védelmére, arra, hogy tiszteletben tartsák magánéletét.

A demokratikus jogok ezeken kívül tartalmazzák az állampolgárok által létesített, törvényesített szervezetek (pl. hazánkban a szakszervezet, az ifjúsági és más tömegszervezetek) szabad szervezkedésének és mozgásának jogát, sőt az őket megillető

jogosítványokat is. Ezek közé tartozik például a KISZ-nek az ifjúsági törvényben is rögzített érdekképviselési szerepe stb.

A szocialista társadalomban a demokratikus jogok sora kiegészül az ún. gazdasági, szociális és kulturális jogokkal. Ezek közé tartozik például a munkához, a munkateljesítmény mértéke és minősége szerinti fizetéshez való jog, a pihenéshez és az üdüléshez való jog, az egészségvédelemhez, az anya-, a gyermek- és az ifjúságvédelemhez való jog, a művelődéshez való jog és mások. A szocialista demokrácia fejlődésével megjelenik a közérdekű bejelentésekhez való jog, a közösségi ügyek intézésében való aktív részvétel joga, amelyek már az állampolgári felelősség szintjére eljutott emberek számára biztosítanak új mozgási lehetőségeket.

A DEMOKRATIKUS SZABADSÁGJOGOK FEJLŐDÉSE

Nem mindig volt ilyen gazdag és sokrétű a demokratikus jogok terjedelme. Mai formájukat több ezer éves fejlődés során nyerték el.

Az ókori államok demokratikusan kormányzott poliszai-ban a demokrácia a szabad férfilakosság többségének azt a jogát (és kötelességét) jelentette, hogy közösségük ügyeiben állást foglaljanak, részt vegyenek a döntéshozatalban, szerepük legyen a bíraskodásban, továbbá azt, hogy az állam az ő társadalmi helyzetük, személyük, vagyonuk védelmezőjeként ténykedjen.

A középkori demokratikus köztársaságokban az erre jogosult önálló tulajdonosoknak joguk volt arra, hogy betekint-hessenek és beleszólhassanak városuk, saját körzetük igazga-tásába, illetve az egyes országos ügyekbe, hogy sajátos testü-letként léphessenek fel érdekeik védelmében; joguk volt arra, hogy személyük és vagyonuk sérthetetlenségén az állam, a

törvény örökjön. E politikai szervezet a maga törvényes eszközeivel segítette elő sajátos tulajdonosi érdekeik minél nagyobb mértékű kielégítését.

A győztes polgári forradalmak utáni politikai fejlődés tette lehetővé azt, hogy a demokrácia kiszélesedjen a közrendű emberek tömegére is. A jogokkal bíró lakosság ennek révén mind helyileg, mind az állampolgárság méreteiben tájékozódhat, állást foglalhat, és közvetlenül vagy képviselőin keresztül a döntéshozatalban is részt vehet. A polgári demokrácia biztosította az állampolgárok egyenjogúságát, valamint az ún. állampolgári jogokat: a sajtószabadságot, a gyülekezési és egyesülési szabadságot, a véleménynyilvánítás szabadságát, a lelkiismereti szabadságot stb.

A polgári demokrácia kifejlett formájában lehetővé teszi, hogy a lakosság széles tömegei érdekképviselletekben, politikai szervezetekben, kulturális és egyéb egyesülésekben tömörülhessenek. Ezzel előmozdítja azt, hogy a politikai folyamat ne csupán egyes, a születésüktől fogva arra jogosultak kiváltsága legyen – mint ahogyan ez például a feudális társadalomban is megfigyelhető volt –, hanem a lakosság bizonyos fajta egyetértésének elnyerésén alapuló hatalomgyakorlási forma legyen.

A kizsákmányoló társadalmak demokratikus jogai formális jogok. Nem abban az értelemben, hogy látszatjogok, hanem abban formálisak, hogy a törvény, a jog eltekint az állampolgárok vagyoni és általában véve társadalmi különbözőségétől, és egyformán biztosítja számukra a jogosítványokat. Anatole France találó szavai szerint „a törvény gazdagnak, szegénynek egyformán megengedi, hogy a híd alatt háljon, és megtiltja, hogy kenyeret lopjon”. Másrészt formális a jog azért is, mert csak a jogi előírás formájában biztosítják, és hiányzanak valóra váltásának objektív feltételei. Így a különböző társadalmi helyzetű csoportok eltérő anyagi körülményeik miatt már eleve eltérő módon tudnak élni a

demokrácia jogosítványai. Végül a kizsákmányoló társadalmak demokráciája, demokratikus joga a maga általános előírásaiban, a törvénykönyvben, a rendelettarban marad, míg a gyakorlati életben a rendőrség, a rendfenntartó egységek, a katonaság, a különböző állami adminisztratív szervezetek belső utasításai alapján maguk értelmezik és alkalmazzák a jogot, mégpedig mindig a kizsákmányoló uralkodó osztály érdekében. Ennek következtében óhatatlanul lépten-nyomon megsértik a dolgozó tömegek jogait. Gondoljunk itt például arra, hogy vajon miként érvényesül egy tüntetés szétverésekor a gumibotozó rendőröknél a személyiség tiszteletbentartása és sérthetetlensége. Mindezeknél fogva a kizsákmányoló társadalmak jogának érvényesítése állandó áldozathozatalt kíván a dolgozó tömegek részéről, a jogokkal élés szüntelenül küzdelmek eredménye.

A szocialista demokrácia megőrzi a polgári demokratikus fejlődés eredményeképpen elért szabadságjogokat és lehetőségeket, és lehetővé teszi, hogy a lakosság többsége, a dolgozók ne csak a jog előírásai, a törvény betűje, a politikai deklarációk szelleme szerint, tehát csak *teoretikusan*, hanem *valóságosan* és *ténylegesen* élhessen velük. Emellett biztosítja azt, hogy a dolgozók közvetlen vagy közvetett (megbízottaikon keresztül megvalósított) öngazgatása ne csak a politikai szférában valósuljon meg, hanem fokozatosan a társadalmi élet minden területén is érvényesülhessen. Mindezek miatt a szocialista demokrácia az az egyedüli hatalmi forma, amely nemcsak teljességgel megfelel a demokrácia eredeti fogalmának, vagyis valóban a többség, a nép uralma, hanem a szabadságjogok fejlődésében is egy magasabb színvonalat jelent.

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA ÉS A SZABADSÁGJOGOK

Korunkban a két világrendszer versenyében mindinkább előtérbe kerül az a kérdés, hogy – gazdasági, szociális és életszínvonalbeli vívmányain kívül – melyik társadalom tud állampolgárainak több jogot, nagyobb szabadságot és fejlődési lehetőségeket biztosítani. Éppen ezért az a kérdés, hogy milyenek és mennyire széles körűek a szocialista társadalom embereinek jogai és kötelességei, napjainkban a világközvélemény figyelmének középpontjában áll. A szocializmusnak e téren megnyilvánuló fölénye egyik legfontosabb, az emberiség jövőjét eldöntő tényezővé válhat.

A két világrendszer politikusainak és ideológusainak a szabadságjogok kérdésében folytatott vitája azonban sokszor eredménytelen párbeszédnek látszik. A külső megfigyelőnek az a benyomása keletkezhet, hogy mindegyik fél szubjektív elfogultsággal csupán a maga rendszerét dicséri, és elvitatja az ellenfél eredményeit.

A vita eldöntéséhez megvannak a valóban objektív kritériumok: 1. Melyek e szabadságjogok fejlődésének tendenciái? 2. Milyen jogokat garantálnak az egyes társadalmi rendszerek, mi ezek tartalma, terjedelme és súlya, milyen szerepet játszanak ezek a személyiség fejlődésében és önmegvalósításában? 3. Melyek a deklarált vagy a törvényekbe foglalt szabadságjogokkal való élés *tényleges* lehetőségei?

Ezeknek az objektív kritériumoknak az alapján lehet elfogultság nélkül megbizonyosodni arról, hogy miben múlja felül a szocialista demokrácia a polgári demokráciát, s hogy ezáltal ez a rendszer a szabadságjogok terén is a kizsákmányoló társadalmakénál több és tartalmasabb jogot biztosít a dolgozók számára.

A SZOCIALISTA TÁRSADALOM SZABADSÁGJOGAINAK JELLEMZŐ VONÁSAI

Minden szocialista alkotmányban *első helyen* szerepelnek a gazdasági és szociális jogok – a munkához és a pihenéshez, a lakáshoz, az egészségvédelemhez, a különböző okok miatt erre szorulóknak anyagi ellátásához való jog, valamint a tanulás és a művelődés joga. Ez nem véletlen. Ezek az emberi létezés szempontjából elengedhetetlen feltételek törvényes rögzítései és társadalmi életbeli biztosítékai. Ha e feltételek hiányoznak, az emberek létbizonytalansága, az életükhöz és annak védelméhez szükséges feltételek, továbbá a megfelelő műveltség hiánya miatt minden egyéb jog, így az egyesülés, a gyülekezés joga, a szólás- és sajtószabadság stb. formálissá válik. A dolgozó emberek többsége ugyanis rendszerint mindenekelőtt létfeltételei biztosítására kényszerül. Eközben kiszolgáltatottjává lesz azoknak, akiktől ez függ. Létfenntartási gondjai, társadalmi helyzete következtében általában „nem ér majd rá” arra, hogy egyéb jogaival éljen. Másrészt viszont, ha biztosítottak az emberek normális életkörülményei, akkor ez lehetővé teszi, hogy jogaikkal is tartalmasan éljenek. Ez a többi között a szocialista országok dolgozóinak megnövekedett társadalmi aktivitásában is kifejezésre jut.

A szocialista országok alkotmányai természetesen magukba foglalják a polgári forradalmak óta hagyományosnak számító politikai szabadságjogokat is: a szólás- és a sajtószabadságot, a gyülekezési és az egyesülési szabadságot, az utcai menetek és felvonulások szabadságát, a lelkiismereti szabadságot, és felsorolják ezek biztosítékait. Részletesen szólnak a tudományos, műszaki és művészeti alkotó tevékenység szabadságáról is. A szocialista alkotmányok ezenkívül széleskörűen tárgyalják a személyiség védelmével és fejlesztésével összefüggő rendszabályokat, a személyi sérthetetlenséget,

az egyének lakásának sérthetetlenségét, garantálják a magán-életük, becsületük, méltóságuk védelmét.

A szocialista demokrácia emellett biztosítani próbálja azt, hogy az emberek élni is tudjanak a törvényben rögzített szabadságjogaikkal.

A szocialista alkotmányok általános jellemzője, hogy nem csupán deklarálják a jogokat, hanem részletesen felsorolják azok biztosítékait is. Ezek a garanciák megfelelő tartalommal töltik meg az általánosan megfogalmazott jogokat. Részben az adott társadalom fejlődési fokáról tanúskodnak, részben e jogok – ebből adódó – tényleges terjedelméről szólnak, arról, hogy a jelen fejlődési fokon mi az, amit az állam, a társadalom feltétlenül biztosítani tud. Egyben jelzik az „eny-nyit és nem többet” is, azt, hogy mit és milyen határig garantál az alkotmány és az azt végrehajtó szervek.

A szocialista államban a szabadságjogok érvényesítését – a polgári demokráciától eltérően – nem a burzsoá egyén érdeke határozza meg, hanem a közérdek. A szabadság ennél fogva nem használható fel a haladás, a szocializmus ellen, és a jog nem biztosítja a szocializmussal, a nép ügyével való szembe-fordulás szabadságát.

A szocialista államokban rögzített jogokat ezért nem meg-foghatatlan, elvont-általános formában fogalmazzák meg. Továbbá ezek sem formálisan, sem tartalmilag nem korlátla-nok. A szocialista alkotmányok határozottan jelzik a sza-badságjogok és a velük való élés feltételeit, amikor leszöge-zik, hogy az állampolgárok jogainak és szabadságjogainak alkalmazása nem sértheti a társadalom és az állam érdekeit, más állampolgárok érdekeit, s hogy a politikai szabadságjogok csakis a dolgozók érdekeivel összhangban érvényesülhetnek.

Ez a minden szocialista alkotmányban fellelhető megszorít-ás rendszerint kiváltja a szocializmus ellenségeinek dühét és támadását. Benne az emberi jogok korlátozottságát, sőt elutasítását vélik felfedezni. Ezzel szembeállítják a burzsoá al-

kormányban fellelhető állítólagos teljes szabadságot, a jogok általános, megszorítások nélküli megfogalmazását. E fellépések figyelmen kívül hagyják vagy letagadják azt a tényt, hogy először is a szocialista országok alkotmányainak korlátozó rendelkezései *csakis a dolgozók érdekei elleni fellépéseket tiltják*. Ezt pedig éppen a dolgozók érdekében és azok akaratából és támogatásával teszik.

Másodszor elhallgatják azt, hogy a tőkés alkotmányok egy részében ugyancsak fellelhetők meghatározott, de nem a dolgozókat, hanem a burzsoá rendet védő korlátozások. A Német Szövetségi Köztársaság alkotmánya például leszögezi: „Mindenkinek joga van arra, hogy saját személyiségét szabadon kifejleszthesse, amennyiben az mások jogait nem sérti, és nem ütközik az alkotmányos rendbe vagy az erkölcsi törvénybe.” (23. cikkely 1. pont.) Az 5. cikkely kimondja, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy véleményét szóban, írásban és képben szabadon kifejezze és terjessze, valamint arra, hogy az általánosan hozzáférhető forrásokból akadálytalanul tájékozódjék. A sajtószabadság és a rádió, valamint film útján történő hírközlés szabadsága biztosított. Cenzúrának nincs helye”. Az Alkotmány azonban hozzáfűzi: „E jogok korlátait az általános törvények, az ifjúság védelmét szolgáló törvényes előírások és az egyéni becsület joga tartalmazza.”*

Hasonló módon korlátozzák a szabadságjogokat egyes nemzetközi jogi okmányok is. Az Emberi jogok európai konvenciója, amit az ún. Európa Tanács országai írtak alá, e charta 9. és 10. cikkelyében leszögezi, hogy a gondolati és a véleménynyilvánítási szabadság korlátozható „a demokratikus társadalomban a nemzeti biztonság, a területi integritás, a közbiztonság, a zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, az

* Az Alkotmány más cikkelyéből kitűnik, hogy az NSZK magántulajdonon nyugvó társadalom – azaz az „alkotmányos rend” az „általános törvények” védelme, ennek biztosítását jelenti

egészségügy vagy erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas tájékoztatás közlésének megakadályozása, a bíróságok hatáskörének és pártatlanságának fenntartása” céljából.

A szocialista demokráciát, az alkotmányos jogokkal való élés feltételeit elutasító teoretikusok és politikusok nem szólnak arról sem, hogy a polgári alkotmányok deklarált és nagyvonalúnak feltüntetett liberalizmusa rendszerint csak papíron meghirdetett jog marad. A mindennapos politikai gyakorlatban a konkrét rendelkezések, a kialakult és nap mint nap érvényesített rendszabályok messzemenően korlátozzák a dolgozók érdekében folytatott tevékenységet. Olyan helyzet alakul ki, amelyről egy franciaországi, a demokráciáról szóló vitán L. Matrasse megállapította: „Ha a hatalmat holnap átvenné egy fasiszta rendszer, nem sokat kellene változtatnia a szövegeken ahhoz, hogy teljesen megszüntesse a sajtószabadságot.” J. Chaurnoe pedig ugyanezen a vitán arról szólt, hogy „ha a fasiszták holnap átvennék a hatalmat, az egész rendőrség átbillenne az ő oldalukra . . . a káderek és a legénység többsége problémát sem csinálna belőle: a közrendeletek szerint működnek, és minthogy az instrukciók mindig azonos irányúak, nem nagyon zavarná őket, ha egy kissé jobboldalibbak, ha egy kissé keményebbek lennének”.*

Hasonlóan ír a *SOS Freiheit in Deutschland* című könyv két szerzője: P. Koch és R. Oldmans, amikor megállapítják, hogy „az NSZK-ban a biztonságról és a rendről való gondoskodás az egyének szabad mozgásterét egyre jobban korlátozó törvények és rendeletek bőségét eredményezte. Egy hatalomtól megszállott szövetségi kancellár már a mai törvényekkel is úgy kormányozhatna, mint egy diktátor”**. **

* Le Monde Diplomatique, 1976. ápr. szám

** Stern, 1978. augusztus 31. 78. o.

A szocialista állam által garantált jogok nem egyszerre jelennek meg, nem nyilvánulnak meg rögtön a szocialista forradalmat közvetlenül követő időben, és nem mindenkor találhatók meg teljes gazdaságukban. A szocialista társadalom fejlődése teremti meg és gazdagítja a szabadságjogok objektív és szubjektív feltételeit, és ez teszi lehetővé, hogy ezek alapján a társadalom megfelelő kötelezettségeket vállaljon a szabadságjogok fokozatos kibontakoztatására, gazdagodására, új pozitív tartalommal való megtöltésére.

A szocialista forradalom a dolgozó tömegeket teszi a társadalom uralkodó csoportjává. Ez egyben azt is jelenti, hogy minden eszközzel igyekszik előmozdítani hatalmuk aktív gyakorlását is. Ezért a szocialista rendszer általános törvényszerűsége az, hogy a proletárdiktatúra kivívása, a szocialista állam megteremtése után azonnal eltörlik mindazokat a dolgozók jogait megszorító és sértő különböző korlátokat, amelyek *akadályozzák őket* a közéletben való aktív részvételben.

Ugyancsak a szocialista hatalom megteremtését közvetlenül követő időben deklarálják a lakosság túlnyomó többségének, a *dolgozó* embereknek tényleges egyenjogúságát, azt, hogy nemüktől, faji és nemzeti hovatartozásuktól és életkoruktól függetlenül a törvény előtt egyenlőek. Hogy ez a jogi rendezés milyen óriási vívmány, azt az a tény is bizonyítja, hogy a polgári demokratikus Egyesült Államokban a nők férfiakkal egyenlő szavazati jogának megadására csak a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása utáni 143. évben, 1919-ben került sor. 1976-ban mind a Demokrata Párt, mind a Köztársasági Párt pedig csupán a programjába vette azt, hogy a nők egyenjogúságával kapcsolatos törvényeket ratifikáltatni fogják. Angliában a nők választójogát csak 1928-ban, tehát 279 esztendővel a polgári forradalom győzelme után biztosították. A polgári demokratikus USA-ban több

mint 90 esztendő telt el a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után, míg kimondották minden állampolgár egyenjogúságát, és csak egy esztendővel később, 1869-ben kaptak a néger férfiak a fehérekkel egyenlő választójogot.

A szocialista állam demokratizmusa azonban nem ér véget a törvény előtti, a jogi és a politikai egyenlőség kimondásával. A szocialista társadalom és állama az állampolgárok *szociális* egyenlőségét is programjába veszi, és fejlődése során fokozatosan realizálja. Vagyis olyan igazán emberi követelmény elérésén munkálkodik, amelyet soha semmikor nem képes egyetlen kizsákmányoló társadalmi rendszer és állam célul kitűzni és megvalósítani.

A szocialista állam az állampolgári jogok széles körű fejlődésének nyit teret. Ezt az evolúciót szemléltetően fejezik ki – a többi között – a szocializmus elért fejlődési fokait tükröző és annak vívmányait rögzítő szocialista alkotmányok is.

„A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása”, amelyet 1918. jan. 25-én fogadott el a Szovjetek III. Összoroszági Kongresszusa, kimondotta, hogy minden hatalom a dolgozók által választott szovjeteké. Célul mondta ki a kizsákmányolás felszámolását, a szocializmus, a kommunizmus felépítését. A dolgozók hatalmának védelme érdekében kimondotta a dolgozók általános felfegyverzését, és rendelkezett a vagyonos osztályok teljes lefegyverzéséről. Bevezette az általános munkakötelezettséget is.

Az 1918-as (júliusban elfogadott) első szocialista alkotmány deklarálta a lelkiismeret, a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát, a gyülekezési, az egyesülési szabadságot és a művelődéshez való jogot. Túlnyomórészt tehát az eddig ismert leghaladóbb polgári demokratikus alkotmányok jogainak katalógusára szorítkozott. Ugyanakkor a korábbi alaptörvényektől való gyökeres különbsége, újszerű, szocialista jellege abban nyilvánult meg, hogy e jogokat a dolgozók számára tartotta fenn, és egyben azt is rögzítette, miként él-

hetnek a dolgozók e jogokkal, melyek e jogok biztosítékai és realizálásuk módjai.

Az első szocialista alkotmányban foglalt jogok tartalmát és biztosítékait értékelve Lenin a következőket írta: „A proletárdemokrácia, melynek egyik formája a szovjethatalom, soha nem tapasztalt mértékben kifejlesztette és kiszélesítette a demokráciát éppen a lakosság óriási többsége, a kizsákmányoltak és dolgozók számára . . . A Szovjetek maguknak a dolgozó és kizsákmányolt tömegeknek közvetlen szervezetei, amelyek *megkönnyítik* számukra azt, hogy az államot maguk rendezzék be, és minden lehető módon kormányozzák . . . A sajtószabadság már nem képmutatás, mert a nyomdákat és a papírt elvesszük a burzsoáziától. Ugyanez történik a legjobb épületekkel, palotákkal, kastélyokkal, földesúri kúriákkal. A szovjethatalom e legjobb épületek közül sok ezret egy csapásra elvett a kizsákmányolóktól, és így *milliószor* »demokratikusabbá« tette a gyülekezési jogot a tömegek számára – azt a gyülekezési jogot, amely nélkül a demokrácia csak csalás . . . A proletárdemokrácia *milliószor* demokratikusabb minden burzsoá demokráciánál; a szovjethatalom milliószor demokratikusabb a legdemokratikusabb burzsoá köztársaságnál . . . Van-e a legdemokratikusabb burzsoá országok között akár egy ország is a világon, ahol az egyszerű *átlagmunkás*, az egyszerű *átlagos mezőgazdasági munkás* vagy általában a falusi félproletár . . . azt a *szabadságot*, hogy a legjobb épületekben gyűléseket tarthasson, azt a *szabadságot*, hogy gondolatainak kifejezésére, érdekeinek védelmére a legnagyobb nyomdák és a legjobb papírraktárak álljanak rendelkezésére, azt a *szabadságot*, hogy a maga osztályából választhasson embereket az állam kormányzására és az állam »berendezésére«, csak megközelítőleg is olyan mértékben élvezné, mint Szovjet-Oroszországban?”*

* Lenin Összes Művei. 37. kötet. Kossuth Könyvkiadó, 1973. 242., 243. ,244. old.

Az 1918-as alkotmány, amely a kiéleződő osztályharc, a meginduló polgárháború körülményeit fejezte ki, érthető módon a szabadságjogokat csak a munkások és a szegényparasztok számára biztosította. A dolgozók egy részének, a kistulajdonosoknak korlátozott jogokat juttatott, míg a kizsákmányolókat és az ellenforradalmárokat kizárta a jogok gyakorlásából.

Ez utóbbi korlátozással kapcsolatosan mondotta 1918-ban Lenin: „A választójog korlátozásának kérdése a diktatúrának különleges nemzeti, nem pedig általános kérdése. A választójog korlátozásának kérdését csak úgy lehet megítélni, ha az orosz forradalom *sajátos feltételeit*, fejlődésének *sajátos útját* tanulmányozzuk . . . Hiba volna azonban előre kezeskedni arról, hogy az Európában küszöbönálló proletárforradalmak – mind vagy többségükben – feltétlenül korlátozni fogják a burzsoázia választójogát. Lehetséges, hogy ez így lesz. A háború után és az orosz forradalom tapasztalatai után valószínűleg így lesz, de *ez nem okvetlenül szükséges* a diktatúra megvalósítása érdekében, nem *elengedhetetlen ismérve* a diktatúra logikai fogalmának, nem tartozik *elengedhetetlen feltételként* a diktatúra történeti és osztályfogalmához.”*

Valóban, a második világháború után létrejött szocialista országokban (Románia kivételével) nem valósították meg a burzsoá osztályoknak a választójogból való kirekesztését.

A hatalomért folytatott harc során, addig, amíg a „ki kit győz le” kérdése nem dőlt el, minden szocializmust építő országban feltétlenül érvényesítették Leninnek azt az útmutatását, hogy „a diktatúra feltétlenül szükséges ismérve, elengedhetetlen feltétele a kizsákmányolóknak mint *osztálynak erőszakos* elnyomása és következésképpen a „tisztá demokrácia”, vagyis az egyenlőség és szabadság *megsértése* – ezt az *osztályt illetően*.”**

* Lenin Összes Művei. 37. köt. Idézett mű 251–252. old.

** Uo. 252. old.

Ennek megfelelően a szovjet köztársasághoz hasonló rendezést valósított meg az állampolgári jogok terén is a Magyar Tanácsköztársaság, a Bajor és a Szlovák Tanácsköztársaság is. Ez – a többi között – abban jutott kifejezésre, hogy az alkotmányos jogokat általában a *dolgozók* jogaiként és nem valamennyi állampolgár jogaként fogalmazták meg. Így – habár az alkotmányos előírások nem foglalták magukban az egyes szociális csoportok jogait korlátozó rendszabályokat – minden jog a dolgozó tömegeket illette meg.

Az ilyesfajta rendezést az osztályharc objektív szükségszerűségei tették elengedhetetlenné; az, hogy a megvert, de még teljesen meg nem semmisített osztályellenség hatalmának elvesztése után fokozta ellenállását, és ismétlődő kísérleteket tett uralma visszaszerzésére. Hogyha a szocialista rendszer ellenségeinek a dolgozókkal azonos jogokat biztosítottak volna, az növelte volna ellenállásuk veszélyességét, és ezzel messzemenően sértette volna a dolgozók érdekeit.

Az 1936-os (második) szovjet alkotmány – amely már a szocialista rend teljes győzelmét kodifikáló alapokmány volt – eltörölte a társadalom tagjainak fenti jogi megkülönböztetését, és valamennyi állampolgárra kiterjesztette a szabadságjogok élvezetét. Ez az állampolgári egyenjogúság tényleges megvalósítását is jelentette.

Az 1936-ban elfogadott szovjet alkotmány már a szocializmus alapjaiban való felépítését tükrözte vissza. Ez az új társadalmi helyzet tette lehetővé, hogy ebben az alaptörvényben eddig a világon nem ismert jogokat is kodifikálhassanak. A szovjetállam alkotmánya már 1936-ban biztosította a munkához, az anyagi ellátottsághoz és a létbiztonsághoz, az üdüléshez, a művelődéshez való jogot. A szocialista rendszer intézmények széles hálózataival gondoskodott arról, hogy ezek a jogokkal a szovjet dolgozók élni is tudjanak.

Ezeknek a szocializmusból fakadó és csakis általa biztosítható jogoknak a deklarálása és érvényesítése szemléltetően bi-

zonyította az új rendnek a kizsákmányoló társadalmakkal szembeni fölényét. Egyben forradalmasító példa volt a világ valamennyi népe számára. Nem volt tehát véletlen, hogy a második világháború során és azt követően – elsősorban a győztes antifasiszta kapitalista országokban – a háborús erőfeszítéseket vállaló dolgozó tömegek megnyerésére szolgáló burzsoá kormányprogramokban és reformokban helyet kaptak olyan intézkedések is, amelyekben arra törekedtek, hogy a szovjet intézmények egyikét-másikát a kapitalista társadalom viszonyaira adaptálják. Ez történt például a háború utáni Angliában, ahol az egészségügy szervezésében, Franciaországban, ahol a társadalombiztosítás terén, az üdüléshez való jog kimondásában, a skandináv országokban pedig mindezekben a vonatkozásokban együttesen próbálták alkalmazni a Szovjetunió vívmányainak a tapasztalatait.

Az 1936-os szovjet alkotmány példaképpül szolgált a szocializmust építő népi demokratikus országok számára. Ezek a Szovjetunió állandó segítsége, továbbá a haladás erőinek háború utáni előretörése következtében a szocializmust megváltozott, kedvezőbbé vált feltételek mellett építhették. Ez tette számukra lehetővé azt is, hogy már a fejlődés korábbi szakaszában biztosíthassák azokat a jogokat – a munkához, a művelődéshez való jogot és másokat –, amelyeket a szocializmus építését elsőnek megkezdett Szovjetunió csak a szocializmus alapjainak lerakását követően tudott bevezetni.

Ez a tény is tanúskodik arról, hogy a szocializmusban a demokratikus jogok szélessége és mélysége elsősorban nem a jó szándékon vagy a szubjektív elhatározáson múlik, hanem azon, mennyire biztosítottak azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy ezekkel a jogokkal élni lehessen.

Az 1960-as évek végén és az 1970-es években a szocialista országok többsége az új társadalmi rend építésében elért eredményei alapján megkezdhetette a fejlett szocialista társadalom építését, a Szovjetunióban pedig folytatódhatott a kommu-

nizmus építése. Ez a helyzet rányomta bélyegét az új körülmények között szükségessé vált alkotmánymódosításokra, illetve az új alkotmányokra is. Befolyásolta a bennük rögzített állampolgári jogokat is.

Az új vagy módosított alkotmányok közös jellemzője, hogy a korábban csakis a dolgozók számára fenntartott jogokat általában az állampolgárok jogaiként rögzítik. Ebben kifejeződik a szocializmust építő társadalmaknak az az eredménye, hogy sikeresen fölszámolták a kizsákmányolás maradványait is, és társadalmi struktúrájuk alapvetően megváltozott.

Az új vagy módosított szocialista alkotmányokban a szocializmus építése során elért eredményeknek megfelelően gyarapodott az állampolgárok jogainak száma és tartalma. Így általában minden európai szocialista ország alaptörvénye kimondta, hogy a dolgozóknak a munkához és a munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazásához való joga mellett joga van a megfelelő munkafeltételekhez és a munka védelméhez. Amint például a bolgár alkotmány is leszögezi: „A dolgozóknak joguk van a biztonságos és egészséges munkafeltételekhez, amelyeket a tudomány és a technika vívmányainak bevezetése útján biztosítanak.”

Több alkotmány intézkedik arról, hogy a dolgozó emberek közvetlenebbül vehessenek részt a közösségi ügyek intézésében. A magyar alkotmány ezt a jogot a következőként rögzíti: „Minden állampolgárnak joga van arra, hogy részt vegyen a közügyek intézésében; kötelessége, hogy köz megbízatását lelkiismeretesen teljesítse. Az állampolgárok az állami és a társadalmi szervezeteknek közérdekű javaslatot tehetnek. Ezeket érdemben el kell bírálni.” Az 1977-ben elfogadott szovjet alkotmány pedig kimondja: „A Szovjetunió állampolgárainak joguk van részt venni az állami és a társadalmi ügyek igazgatásában, a törvények, valamint az országok és helyi jelentőségű döntések megtárgyalásában és jóváhagyásában . . . A Szovjetunió minden állampolgárának jogában áll az álla-

mi szervekhez és a társadalmi szervezetekhez javaslatokat terjesztteni tevékenységük tökéletesítésére és bírálni a munka fogyatékokosságait. A tisztségviselők kötelesek az állampolgárok javaslatait és kérelmeit a megszabott határidőn belül megtárgyalni, megválaszolni és a szükséges intézkedéseket megtenni.”

A legjelentősebb gazdagodás a jogok terén a szovjet alkotmányban figyelhető meg. Ebben kifejezésre jut, hogy a Szovjetunió a fejlett szocializmus állapotába lépett, és a szovjet nép közvetlenül a kommunizmust építi.

Az új szovjet alkotmány egyben jelzi a szocialista szabadságjogok fejlődésének tendenciáit. Ezért ennek az alaptörvénynek a tartalmát valamivel részletesebben vizsgáljuk.

Az 1977-ben elfogadott alkotmány a szocialista társadalom tagjainak jogai közé beiktatta a lakáshoz, a pihenéshez, az egészségvédelemhez való jogot, a jogot a kulturális értékek használatára, a szabad művészeti, műszaki és tudományos alkotó tevékenységre. Az alaptörvény új rendelkezése az, hogy biztosítja a szovjet állampolgárok számára a javaslattétel és a bírálat jogát, az állami tisztségviselők elleni panasztételre és a számukra sérelmes intézkedések esetén a kártérítésre való jogot.

Az állampolgári jogok gazdagodása nemcsak abban jut kifejezésre, hogy a dolgozók még a korábbi – az 1936-os alkotmányban – megfogalmazottakhoz képest is számos új jogra tettek szert. A jogok kiszélesedésének tendenciája abban is megnyilvánul, hogy a már korábban is szereplő jogok *tartalma* – a garanciák felsorolásában – jelentősen gyarapszik. Ezt az evolúciót nyomon követhetjük a művelődéshez való jog fejlődésének példáján. Ez 1936-ban a tanulás jogára korlátozódott. Az új alkotmány különválasztotta az oktatási és a művelődési jogokat, és mindegyikük terjedelmét széleskörűen kodifikálta. Míg az 1936-os alkotmány a kötelező általános *elemi* iskolai oktatást garantálta – az új alkotmány a kötelező *középiskolai* oktatást biztosítja. 1935-ben a *hatéves oktatás* volt ingyenes

– 1977-ban kimondták *mindennemű oktatás* ingyenességét. 1936-ban csupán a főiskolák *kitűnő rendű* hallgatói részesülhettek állami ösztöndíjban – 1977-ben általában a *nem kitűnő rendű hallgatók is* hozzájuthatnak ösztöndíjakhoz és különböző egyéb kedvezményekhez. Az 1936-os alkotmány az *elemi* szakismeretekhez való hozzájutás ingyenességét deklarálta. Az 1977-es az általános *középfokú* szakmai képzés feltételeit biztosítja, továbbá a tanuláshoz való jogot a levelező és az esti oktatás, az önképzés fejlesztésével, az *iskolai tankönyvekkel való ingyenes ellátással is kiegészíti*. A tanuláson kívül a művelődéshez való jogot biztosítja az, hogy lehetővé teszi a kultúra értékeihez való szabad hozzáférést, bevonva ebbe a televíziót, a rádiót, a könyvkiadást és az időszaki sajtót, a díjtalan könyvtárak hálózatát stb.

Az új szovjet alaptörvényben az állampolgári jogok között olyanok is szerepelnek, amelyek megvalósítása a jövő, a kommunista társadalom felé mutat. Ilyen mindenekelőtt a munkához való jog olyan deklarálása, amely biztosítja, hogy a Szovjetunió dolgozói – tehetségükkel, képességeikkel, szakmai felkészültségükkel és műveltségükkel, valamint a társadalmi szükségletekkel összhangban – szabadon megválaszthatják foglalkozásukat, elfoglaltságukat és a munka nemét. A kommunista öngazgatás kialakulását segíti elő a szovjet állampolgárok fokozott aktivizálása, amit többek között a dolgozók társadalmi szervezeteinek nyújtott felhatalmazások és jogosítványok kiszélesítésével és más intézkedésekkel kívánnak előmozdítani.

Az állampolgári jogok új rendezése számos pontban reagál a jelenkor új követelményeire. Így több alkotmány a jogok és kötelességek közé besorolja a természeti környezet védelmét, a kulturális értékek megőrzését és azok további gyarapítását. A modern munka- és életfeltételek fokozzák az emberek pszichikai és fizikai igénybevételét. E károsodás ellensúlyozására a szovjet alkotmány az egészségvédelemhez való állampolgári jog biztosítékait rendkívül széleskörűen fogalmazza

meg. Az ingyenes orvosi ellátás, a munkavédelmi, üzemegészségügyi és egyéb egészségügyi intézmények hálózatának bővítése mellett közéjük sorolja a környezet egészségesebbé tételét célzó intézkedéseket, a prevenciót és a gerontológiai kutatásokat is.

AZ ÁLLAMPOLGÁROK JOGAI A MAI MAGYARORSZÁGON

A szocialista hatalom gyakorlásának módja, a szocialista demokrácia többféle jogot biztosít a társadalom tagjai számára. Ezek az egyének és csoportjaik életmegnyilvánulásainak a legkülönbözőbb területeit fogják át.

Korábban már szoltunk arról, hogy a szocialista rendszer mindenekelőtt az emberek sorsát legközvetlenebbül meghatározó és így a leglényegesebb jogokat, a gazdasági, a szociális és kulturális jogokat fejleszti ki és garantálja.

A gazdasági jogok közül a legfontosabb a *munkához való jog*, valamint a végzett munka *menntiségének és minőségének megfelelő díjazás* joga. Ennek érdekében a szocialista társadalomban arra törekszenek, hogy biztosítsák a *teljes foglalkoztatást*, azaz annak elérését, hogy mindenki, aki dolgozni kíván, munkához juthasson.*

* Természetesen a teljes foglalkoztatás, a munkához való jog biztosítása nem jelenti azt, hogy mindenki azon a munkahelyen dolgozhat vagy maradhat, ahol dolgozni szeretne. Előfordulhat – és a jelenlegi időszakban ez nemegyszer megnyilvánul a gyakorlatban –, hogy a termelés korszerűsítése, a gazdaságtalan üzemek átszervezése vagy bezárása következtében kénytelenek elhagyni korábbi munkahelyüket azok, akik ott dolgoztak. Nyilvánvaló, hogy ez a tény feszültségeket okozhat. Viszont egyáltalán nem mond elent a munkához való jog biztosításának, mert az a munkavégzés lehetőségének garantálását foglalja csupán magába, és nem egy meghatározott munkahelyen való munka biztosítását

A munkához való jog lehetővé teszi, hogy az emberek hozzájussanak a létfenntartásukhoz szükséges anyagi alapot jelentő feltételekhez, és ezáltal megszabaduljanak a létbizonytalanságtól. Ennek a jognak és a létbiztonságnak mint a szocializmus egyik legfőbb vívmányának a jelentőségét bizonyítja, hogy a hazánknál jóval gazdagabb és fejlettebb tőkés országokban is ma milliókra kiterjedő teljes munkanélküliség, még nagyobb tömegeket sújtó részleges munkanélküliség található, míg a szocializmus országaiban véget vetettek ennek a dolgozókat nyomasztó, őket anyagilag és erkölcsileg tönkretevő helyzetnek.

A munkához való jog érvényesítését az tette lehetővé, hogy hazánkban a szocialista építés során szakadatlanul fejlesztették a termelőerőket, és ezzel együtt hallatlan mértékben megnövelték a munkahelyek számát. A népgazdaság állandó fejlesztésével emellett biztosítani lehetett azt is, hogy a dolgozó emberek egyrészt többféle munkalehetőség között választhassanak, és így az általuk vállalt munka jobban megfelelhessen képességeiknek, képzettségüknek és sajátos igényeiknek. Másrészt éppen a termelés korszerűsítésével lehetett elérni azt, hogy csökkenjen a nehéz testi és kimerítő munkák száma, és egyre kevesebben kényszerüljenek dolgozni egészségtelen körülmények között. Így a munkához való jog nem csupán a munkanélküliség felszámolását, hanem az emberek személyiségéhez közelebb álló munka végzését is lehetővé tette.

A munkához való jog terén elért eredmények ellenére még számos tennivaló vár ránk ahhoz, hogy elérjük azt, hogy a jog mindenki számára kielégítő módon érvényesüljön. Mind ez ideig – részben a korábbi technikai elmaradottság maradványaiként, részben a rendelkezésre álló és a fejlesztésre szánható anyagi eszközök szűkössége miatt – nem sikerült teljes-séggel felszámolni a nehéz vagy rutinjellegű, fizikailag és szellemileg kizsigerelő munkák minden fajtáját. Ezért nem kevesen vannak olyanok, akik számára a munka ma még nem ké-

pességeik kibontakoztatásának módja és alkotókészségük megnyilvánulásának színtere. Ezen a helyzeten csakis a társadalmi termelés továbbfejlesztésével, magasabb szintre emelésével, a munkakörülmények további javításával lehet fokozatosan változtatni.

Hazánkban általában biztosított a végzett munka mennyisége és minősége szerinti díjazás. Ennek betartásáról gondoskodik a jelenlegi munkabérrendszer és a szakadatlan küzdelem az egyenlődsdi ellen, a jobb munkában való érdekelttség megteremtésére irányuló ösztönzőrendszer, az igazságosabb elosztásért kifejtett tevékenység. Azonban látnunk kell azt, hogy a vállalatok, a szövetkezetek, az egyes gazdálkodó intézmények vagy egyéb gazdasági egységek tevékenységét különbözően szervezik, és ez eltérő hatékonysággal bír. E termelőszervezetek ebből fakadó (gazdasági) eltérő gazdasági eredményei, különböző – kinek kedvezőbb, kinek kedvezőtlenebb – munkafeltételei, gazdasági környezete és értékesítési lehetőségei következtében többet-kevesebbet „ér” az egyes munkahelyeken végzett munka. Ezeken a problémákon társadalmunk a gazdasági egységek munkájának továbbfejlesztésével, a vállalati gazdálkodás tökéletesítésével, megfelelő értékesítési viszonyok és bérezési arányok biztosításával törekszik segíteni.

Fontos állampolgári jogot jelent a *pihenéshez való jog*. Ezt szolgálja a munkaidő törvényes megállapítása. (Ez jelenleg általában 40–42 óráig terjed.) A törvényes munkaidő betartását célozza a túlórák korlátozása és az, hogy a munkaügyi rendelkezések a túlmunkát csak szigorú kivételként engedélyezik.

Hazánkban a lehetőségek szerint törekszenek a munkaidő rövidítésére. Ismeretes, hogy a korábbi 48–44 óráról fokozatosan a jelenlegi 42–40 órára csökkent. Emellett 1982-ben a szükséges feltételek megteremtésével bevezettük az ötnapos munkahetet is.

A pihenéshez való jog szerves része a fizetett szabadság,

amelynek nagysága a munkában eltöltött évek számával arányosan növekszik. A fizetett szabadságot a jól végzett munka elismeréseként egy-egy évben jutalomszabadság kiadásával is meg lehet hosszabbítani.

Fontos eleme a pihenéshez való jognak a szervezett (állami, vállalati, szakszervezeti és más) üdülés különböző formáinak kiépítése és fenntartása. Ehhez a szocialista állam jelentősen hozzájárul. A szakszervezet üdülési rendszerének támogatásaként az üdülési díjak mintegy 80%-át a közösség pénzéből fedezik. Hasonlóan támogatja a szocialista állam az ifjúság üdülését is. A fiatalok kedvező áron juthatnak hozzá kijelölt táborok, üdülők beutalóihoz. Több, legalább hat fiatal utazása esetén igénybe veheti a KISZ csoportos utazási kedvezményt is.

Az állampolgárok kiemelkedő fontossággal bíró joga az *egészség védelméhez való jog*. Ennek érvényesítésére hazánkban megszervezték a széles körű egészségügyi hálózatot, amely minden állampolgár számára biztosítja – mégpedig ingyenesen – a szükséges egészségügyi ellátást. Ez kiterjed az orvosi vizsgálatra, a megelőző és gyógyító tevékenységre, és magába foglalja a kórházi, illetve a szülészeti ellátást és kezelést is.

Különös figyelmet fordít a szocialista állam az ifjúság egészségvédelmére. A terhes- és csecsemőgondozás, a csaknem minden iskolást átfogó iskola- és gyermekorvosi hálózat lehetővé teszi azt, hogy a csecsemőktől a kisgyermkeken át egészen a legkülönbözőbb oktatási intézményekben tanuló ifjúság legkülönbözőbb rétegéig átfogó és a felnőtteknél intenzívebb orvosi ellátásban részesüljön.

Az egészség védelméhez való jog realizálását szolgálja az is, hogy kiépült a munkahelyi munkavédelmi szabályozás és ellátás átfogó rendszere. Ennek célja az, hogy egyrészt minden munkahely egészségügyi szempontból kifogástalan legyen, másrészt arra szolgál, hogy kiépítse és működtesse a baleseteket és az egészségügyi károsodásokat elhárító-védekező eljá-

rások és eszközök hálózatát. Ennek a dolgozókat védő szervezetnek további tökéletesítését kívánják előmozdítani az utóbbi években az üzemorvosi, üzemi rendelői hálózat kiépítésével is.

A munkavédelmi rendszabályok betartásában az egészségügyi szakértők mellett mind a munkavédelem kivitelezésében, mind az idevonatkozó rendszabályok ellenőrzésében jelentős szerepe van a munkavégzőket képviselő szak-szervezeteknek.

A lakóhelyi és a természeti környezet egészségvédelmét mozdítják elő az emberi környezet megóvására és egészségessebbé tételére hozott olyan intézkedések, mint például a közegészségügyi és járványügyi, a víz- és a levegőszennyeződés elleni rendszabályok, a környezetvédelmi törvény előírásai és mások.

Azt, hogy az említett intézmények és rendszabályok milyen óriási vívmányt jelentenek, azt az a tény is bizonyítja, hogy olyan, a hazánknál jóval fejlettebb és gazdagabb országokban, mint az USA vagy az NSZK, mindmáig nem épült ki az országunkban rendszeresítetthez hasonló ingyenes és minden állampolgárt felölelő egészségvédelmi rendszer.

Mindezek a szervezeti formák és intézkedések természetesen nem jelentik azt, hogy hazánkban az egészségügyi ellátás terén nincsen tennivaló. Közismert, hogy a felszabadulás előtt, sőt közvetlenül utána is, az egészségügyi hálózat igen fejletlen volt, és nem volt kielégítő az egészségügyi ellátottság sem. Ezt az elmaradottságot a szocialista fejlődés közel három és fél évtizede alatt nem sikerült teljességgel felszámolni. Az 1972-ben elfogadott egészségügyi törvény ugyanakkor az egészségügyi ellátást minden állampolgárra kiterjesztette. Így feszültség keletkezett az egészség védelméhez való jog és kielégítésének feltételei között. Ennek megnyilvánulása a körzeti rendelőintézetek, a kórházak zsúfoltsága és az egyes betegek ellátására jutó alacsony rendelési idő, a betegeknek

sokszor lélektelen, formális ellátása, a szakrendelésre való hosszú várakozás stb. Ezen a helyzeten sokan úgy próbálnak változtatni, hogy az orvosoknak és ápolóknak juttatott úgynevezett hálapénzzel kívánják elnyerni jóindulatukat és biztosítani azt, hogy őket figyelmesebben kezeljék, és gondosabb ellátásban részesítsék. Ez a tény megkérdőjelezi az egészségügyi ellátottság ingyenességének elvét, az állampolgári egyenlőség elvét, és gyakorlatilag igazságtalanságot jelent, hiszen az anyagi helyzet alapján tesz különbséget az egyenlő jogú betegek között. E helyzet kiküszöbölése csakis a meglevő aránytalanság, az igény és kielégítésének feltételei közötti elmentmondás felszámolásával változhat meg gyökeresen. Ezért a szocialista állam az utóbbi években, de különösen a VI. ötéves terv előirányzataiban az egészségügy gyorsított fejlesztésével törekszik ezt a helyzetet megváltoztatni s az e téren meglevő kirívó feszültségeket kiküszöbölni.

A Magyar Népköztársaság polgárait öregség, betegség és munkaképtelenség esetén megilleti az anyagi ellátáshoz való jog is.

Ennek biztosítására épült ki a nyugdíjrendszer, amely a nyugdíjkorhatárt elért emberek számára biztosít jövedelmet, az alacsonyabb nyugdíjak esetében arra törekedve, hogy legalább létfenntartásuk elemi alapjait előteremtse. A betegség és a tartós munkaképtelenség esetére az anyagi ellátáshoz való jogot realizálja a társadalombiztosítás rendszere, amely táppénz, segély vagy egyéb formában nyújt támogatást a rászorultaknak. A munkaképtelenek vagy szegény sorsú rászorulóknak segélyezését a tanácsok szociális gondozótevékenysége látja el. A hátrányos helyzetben levő emberek nehéz sorsának enyhítésében kiveszik a részüket egyéb társadalmi szervezetek is, például a szakszervezetek, a Vörös kereszt és mások.

A szocialista rendszer kimondja az állampolgároknak a *művelődéshez való jogát is*. Ehhez tartozik az, hogy minden 6-14 éves gyermek az ingyenes és kötelező általános iskolai

rendszer keretein belül tanulhat és nyerhet alapképzettséget. Államunk azonban elősegíti a középfokú iskolákban, illetve a felsőfokú tanintézetekben való tanulást is. Ennek érdekében ezekben is lényegében véve ingyenessé tették az oktatást, hozzáférhető áron biztosítják a tankönyveket, jegyzeteket, széles körű ösztöndíj- és diák-szociális rendszert építettek ki az arra rászoruló hallgatók számára.

Szocialista rendszerünkben azoknak, akik alap- vagy középfokú iskolájuk elvégzése után különböző okokból nem tanulhattak tovább, lehetővé teszik azt, hogy a dolgozók iskolájában vagy pedig az egyetemek, főiskolák esti és levelező oktatásában tanulhassanak. E különböző tagozatok megszervezése módot nyújt arra, hogy az érdekelt dolgozók a munka mellett elvégezhesék ezeket az iskolákat. Tanulmányaikat – ezen túl – az állam tanulmányi és vizsgaszabadsággal, munkaidő-kedvezményekkel is támogatja.

A művelődési joggal való élést anyagi eszközeikkel, különböző segélyeikkel, ösztöndíjaikkal támogatják a vállalatok, a hivatalok, az intézmények és a szakszervezetek is. Az eszmei, tudásbeli segítséget a Studium Generale kereteiben végzett korrepetálással, a hátrányos helyzetű tanulók felkarolásával támogatják az egyetemi diákság öntudatosabb képviselői és a KISZ.

A művelődés jogának érvényre jutását szolgálja az állami, vállalati, szakszervezeti és egyéb művelődési otthonok, könyvtárak, múzeumok széles hálózata.

Társadalmunkban emellett alapelv az, hogy a kultúra nem áru, hogy a művelődéshez való hozzájutást nem lehet kizárólag pénzkérdésre redukálni s az igénylők anyagi helyzetétől függővé tenni. Ezért országunkban – éppúgy, mint más szocialista országokban – viszonylag olcsón hozzáférhetőek a színház- és mozijegyek, a múzeumok és a kiállítások belépőjegyei. A könyv, a hanglemez ugyancsak nem megfizethetetlen luxuscikk. Csaknem mindenki megengedheti magának azt,

hogy könyvet vásároljon, könyvtárat gyűjtsön, a zene élvező-jévé és értőjévé válhasson.

A szakszervezetek, az állam, a KISZ és egyéb társadalmi szervezetek – ezeken túl – sokoldalúan támogatják a művelődést célzó különböző öntevékenység (színhátszó körök, népdalkörök, tánckarok, táncházak, művészeti együttesek stb.) megnyilvánulásait is.

Államunk különös gondot fordít a fiatalok művelődési lehetőségeinek fejlesztésére. Ez jut kifejezésre például abban, hogy az Állami Ifjúsági Bizottság biztosítja azt, hogy a mozi- és színházjegyek meghatározott százalékát fenntartsák és eladják az ifjúság számára. Jelentős hozzájárulást fizet továbbá azért is, hogy e jegyek a fiatalok számára olcsóbban legyenek hozzáférhetők, és ezáltal az ifjak nagyobb számban vehessenek részt a tartalmas kulturális rendezvényeken.

Társadalmunk különböző szocialista elemei is kiveszik részüket a fiatalok művelődésének elősegítésében. A párt, a szakszervezetek, a KISZ egyaránt arra törekszik, hogy politikai és közművelődési tanfolyamain, iskoláin és rendezvényein minél több fiatal számára tegye hozzáférhetővé a kultúrát, a politikai ismereteket.

A szabadságjogok másik nagy csoportja az úgynevezett *állampolgári szabadságjogok együttese*: a szólás- és a sajtószabadság, a gyülekezési és egyesülési jog, valamint a lelkiismereti szabadság.

A szólás és a sajtó szabadsága révén a törvényes keretek által szabott korlátok között – amelyek tiltják a háborús uszítást, a nemzetiségek, a fajok, a nemek, a vallások, az államrend és a törvények elleni izgatást, valamint a közérkölciségbe ütköző tevékenységet (pl. a pornográf termékek előállítását és forgalmazását) – mindenki kifejtheti személyes meggyőződését, külön véleményét anélkül, hogy ezért bármiféle üldözésben lenne része. Ezzel is biztosítja rendszerünk a más-ként gondolkodók szabadságát.

A gyülekezés és az egyesülés joga abban nyilvánul meg, hogy a dolgozók saját érdekeik érvényesítésére, a szocialista építés gazdasági, politikai és kulturális tennivalóinak előmozdítására, a haza védelmére, a béke szolgálatára és a nemzetközi szolidaritás kifejezésére és érvényesítésére különböző tömegszervezeteket (a KISZ-t, a szakszervezeteket, szakmai szervezeteket, kulturális egyesületeket stb.) hoznak létre és tartanak fenn. Akaratukat és aktivitásukat különböző rendezvényeken, gyűléseken, sőt – tartósabb formában – tömegmozgalmak szervezésével is kifejezésre juttathatják.

A lelkiismereti szabadság azt biztosítja, hogy minden állampolgár szabadon vallhassa és gyakorolhassa vallását, vagy pedig ateista lehet, és tudományosan érvelve, a vallásos érzületet nem sértve hirdetheti ezt a meggyőződését. Ez a szabadság nyilvánul meg abban is, hogy hazánkban rendkívül sokféle egyházi és vallási jellegű sajtótermék, hetilapok, folyóiratok, könyvek jelennek meg, a vallási rendezvényeket az emberek szabadon látogathatják, a hitbuzgalmi szervezetekben szabadon tevékenykedhetnek. Hasonlóképpen szervezett úton folyik a tudományos világnézet, a korszerű erkölcsi normák és egyéb emberi értékek propagálása is.

A hazánk polgárai számára biztosított jogok közé tartozik a *tudományos és a művészeti alkotó tevékenység szabadsága* is. Ennek megnyilvánulása az, hogy társadalmunkban érvényesül a művészeti és a tudományos alkotó műhelyek és iskolák önállósága, és nincsen semmiféle cenzúra, amely külső, felügyelő-tiltó erőként beavatkozhatna vagy beavatkozna a kimondottan művészeti vagy tudományos kérdésekbe. Nincsen olyan fórum sem, amely illetéktelen bíróként fellépve, az érdekeltek nélkül vagy helyettük döntene művészeti vagy tudományos vitákban, igazságot szolgáltatna, elutasítana esztétikai vagy speciális tudományos állásfoglalásokat. Természetesen az alkotó műhelyek önállósága magába foglalja a

munkásságukért viselendő politikai, szakmai és anyagi felelősséget is.

Az alkotó tevékenység szabadságát azzal segíti elő a szocialista társadalom, hogy jelentős anyagi eszközöket fordít a művészeti és tudományos tevékenység költségeinek fedezésére, illetve gondoskodik – a maga pénzforrásaival is – arról, hogy technikailag vagy anyagi feltételeiket tekintve a kor színvonalán maradjanak. A tudományos kutató- és a művészeti alkotó munka kedvező feltételeinek biztosítása lehetővé teszi ennek a tevékenységnek sokoldalú kibontakozását. A szocialista állam gondoskodik arról, hogy ennek eredményei mindenki számára hozzáférhetővé váljanak. Már a művelődés jogának tárgyalásakor szóltunk arról, hogy társadalmunk jelentős anyagi támogatással, sajátos árpolitikával, sőt a közműveltségi színvonal fejlesztésével is gondoskodik arról, hogy a művészet és a tudomány vívmányai mindenki számára hozzáférhetőek legyenek.

A tudomány és a művészeti alkotás szabadsága abban is megnyilvánul, hogy hazánkban bármilyen társadalmi érdeklődésre számot tartó kérdést lehet tudományosan kutatni, illetve róla megfelelő művészi ábrázolás születhet. Ezek az alkotások mindenféle retorzió nélkül a hivatalos állásponttól eltérő véleményeket is kifejezhetnek. E szabadság kifejeződik abban is, hogy a tudományos és a művészeti alkotó műhelyekben lefolytatott megbeszéléseken, vitákon a legkülönbözőbb értékeléseket lehet hangoztatni. Más kérdés természetesen az, hogy a különböző állásfoglalások milyen módon kerüljenek nyilvánosságra és tömeges terjesztésre. Ennek módját, mértékét és hatókörét minden társadalomban – a magukat legszabadabb polgári demokráciának hirdető tőkés társadalmakban is – az adott rendszer érdekei határozzák meg, illetve ezt minden társadalomban az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelően szabályozzák. A különböző művészeti és tudományos termékek nyilvánosságra hozatalának, illetve forgal-

mazásának eldöntésekor társadalmunkban is ezeket az érdekeket érvényesítik, és nekik megfelelő szabályozást valósítanak meg.

Az alkotó tevékenység szabadsága kifejeződik abban is, hogy a kulturális életben, a tudományokban és a művészetben egyaránt nemcsak a szocialista eszmeiségű, hanem más gondolkörben mozgó alkotások is helyet kapnak. Kultúrpolitikánk gondoskodik arról, hogy az e kérdés iránt érdeklődők a tudomány, illetve a művészet valamenynyire jelentős eredményéről információhoz jussanak, különböző megnyilvánulásaihoz hozzáférhessenek. Jellemző e tekintetben, hogy például a tőkés Nyugat számottevő vívmányainak a lakosság széles köréhez juttatásában nagyvonalúban és átfogóbban járunk el, mint azok az országok, amelyek a kulturális érintkezés szabadságát tőlünk számon kérve, ugyanakkor eredményeinkből rendkívül és aránytalanul keveset juttatnak el saját lakosságukhoz.

A tudományos és a művészeti alkotó tevékenység szabad kibontakozását mozdítja elő az is, hogy szocialista államunk ösztönzi a magas színvonalú, újat mondó művészeti és tudományos alkotást. Különböző pályadíjakkal, vásárlásokkal, ösztöndíjakkal segíti az alkotókat, a kimagasló szellemi teljesítményeket pedig mind a szocialista állam, mind az egyes társadalmi szervezeteink (pl. a KISZ, a szakszervezetek stb.) kitüntető címekkel és díjakkal is elismerik.

Fontos helyet foglalnak el szocialista társadalmunk tagjainak jogai között *az állampolgárok egyenjogúságát biztosító jogok*.

Ezek közé tartozik az *állampolgárok törvény előtti egyenlősége és egyenlő joga*. Mindenki egyaránt ugyanazok a törvények és jogszabályok vonatkoznak. Ezek megsértése esetén sem vezető poszt, sem valamiféle érdem, sem párttagság, sem valamilyen osztályhoz tartozás nem adhat felmentést. Ahogyan pártunk kifejezte: „Nincs és nem lehet külön tör-

vény a vezetők és a vezetettek számára.” Ugyanígy senki neme, felekezete vagy nemzetisége alapján nem szenvedhet hátrányt sem. Minden nem, a felekezet vagy a nemzetiség szerinti sérelmes megkülönböztetést a törvény szigorúan büntet.

Az állampolgárok egyenjogúságának része a *férfiak és a nők egyenjogúsága*. Ez a többi között abban nyilvánul meg, hogy a nők bármilyen munkát, foglalkozást és hivatást választhatnak – kivéve azokat, amelyre biológiailag alkalmatlannak –, pályájukon a férfiakkal azonos módon kell őket értékelni, a férfiakkal egyenlő munkájukért egyenlő díjazás illeti meg őket.

Miután a nők jelentős része feleség, akire a társadalom jelenlegi munkamegosztásában kialakult rend, a társadalomban uralkodó általános szemlélet és a hagyományok szerint a család ellátásának fő terhei hárulnak, miután nagy részük anyja, aki gyermekét (gyermekeit) neveli – ezért a nők tényleges egyenjogúságának elérése érdekében a társadalomnak kötelessége az, hogy ha már nem tudja őket tehermentesíteni, legalább csökkentse a döntően a nőkre háruló „második műszak” terheit. Enélkül ugyanis alig vagy egyáltalán nem is volna módjuk arra, hogy munkájuk végzésén és családjuk ellátásán kívül a férfiakkal közelítően egyenlő módon fejleszthessék képességeiket, fejtsék ki aktivitásukat, vagy vegyék ki részüket a közéletben. Ezért is törekszik a szocialista társadalom arra, hogy a nők egyenjogúságának kimondása mellett biztosítsa számukra a háztartási munkát könnyítő szolgáltatások széles hálózatát, a terhesség és a szülés esetére a fizetett szabadságot, továbbá az anya- és gyermekvédelmi intézmények kiépítésével részben átvállalja a gyermekek gondozásával összefüggő teendőiket.

A nők törvény előtti egyenjogúságának kimondása még nem jelenti azt, hogy megszűnnek a nőkkel kapcsolatos előítéletek, az őket sújtó negatív értékelések és normák. Ezért a

párt, az állam és a szocialista társadalom öntudatos erőinek egyik kötelessége az, hogy küzdjenek a nők egyenrangúságának elismeréséért és érvényesítéséért, felvilágosító tevékenységgel oszlassák el a nők alsóbbrendűségét hirdető nézeteket, és ha kell, más eszközökkel is lépjenek fel a nők hátrányos helyzetét rögzítő viszonyok és emberek ellen.

Az állampolgárok egyenjogúságát biztosító jogok egyike *a nemzetiségek egyenjogúságának kimondása és megvalósítása*. A reakciós Magyarországon uralkodó nacionalista felfogásokkal szembefordulva küzdünk ama nacionalista nézetek ellen, miszerint az országban volna vagy kellene hogy legyen valamiféle uralkodó nemzet, amelynek külön jogokkal kellene rendelkeznie, és amely hivatott lenne a többi nemzetiség fölötti basáskodásra és azok elnyomására. Elítéljük az ilyen vagy ehhez hasonló felfogásokat, bármely oldalról vagy politikai állásfoglalásból, bármely országban nyilvánuljanak is meg. Minden nemzetiséget egyenjogúnak tartunk, és igyekszünk biztosítani ezt a valóságban. A nemzetiségek egyenjogúságát fejezi ki az, hogy a különböző anyanyelvűek anyanyelvüket szabadon használhatják mind a magánéletben, mind a hivatalos életben. A nemzetiségek egyenjogúságának érvényesítése érdekében szervezzük meg minden iskoláztatási fokon az anyanyelven folyó oktatást (vagy a hazai tanintézetekben, vagy a külföldi iskolák látogatásának biztosításával), továbbá a hazai előállítású vagy a külföldi anyanyelvű tananyagokhoz való hozzájutást is. Nemzetiségi művelődési otthonok, könyvtárak felállításával, művészeti együttesek szervezésével, a nemzetiségi írók és alkotó művészek pártolásával, a nemzetközi kulturális csere ösztönzésével szorgalmazzuk és segítjük a nemzetiségi kultúra őrzését és ápolását.

Nemzetiségi politikánkat a marxizmus-leninizmus, de jól felfogott érdekeink is diktálják. Nemzetiségeinket úgy tekintjük, mint más nemzetek hazánkban élő, a hazához hű olyan

képviselőit, akik elősegíthetik a többi néppel való szorosabb kapcsolatunk kiépítését, országunk jó hírének gyarapodását, a nemzetközi összefogást a béke és a haladás érdekében. Azt tartjuk, hogy a saját nemzetiségeinkhez fűződő és az egyenjogúságon, a kölcsönös tiszteleten alapuló viszonyunk alapján ugyanilyen magatartást várhatunk el és várunk is el más nemzetektől az ott élő magyarokkal szemben.

Az állampolgári egyenjogúság megnyilvánulása a *felekezeti egyenjogúság is*. Országunkban elválasztottuk az államot az egyháztól. Nincsen valamiféle államvallás vagy államegyház sem, amelynek uralkodó szerepe lenne a többi egyházzal vagy vallással szemben. A különböző – a törvényeinket és társadalmunk rendjét elismerő – vallásokat és híveiket egyenlőként kezeljük. A vallás és az egyházak vagy szekták hitbuzgalmi ügyeit döntőrészt a magánszférára tartozó ügyeknek tekintjük, amelyekben a szocialista állam nem foglal állást, mivel bennük nem illetékes. A különböző felekezetek közül a szocialista rendszer egyet sem emel ki, egyiket sem részesíti valamiféle előnyben, de nem is kezeli hátrányosan.

Az állampolgárok ún. *személyi szabadságjogai* közé tartozik az, hogy társadalmunkban *biztosítják az állampolgárok személyes szabadságát és sérthetetlenségét, a levéltitok és a magánlakás tiszteletbentartását*.

Ennek megfelelően az egyes állampolgárok ellen csak törvényes előírások alapján, szigorúan szabályozott módon lehet hatósági eljárást indítani. Őrizetbe vételük és szabad mozgásuk akadályoztatása csakis törvényes alapokon történhet. Hasonlóképpen a törvény bünteti a személyi szabadságnak az egyes egyének vagy csoportok által történő megsértését, akár az egyén méltósága elleni fellépésről, akár a magánszférájában való illetéktelen beavatkozásról, akár személyi jogainak elvitatásáról vagy megszegéséről legyen szó.

A szocialista társadalom gyarapodásával mód nyílt arra, hogy országunkban fokozatosan csökkentsük azokat a korlá-

tokat, amelyek korábban nehezítették állampolgáraink külföldre utazását. Így gyakorlatilag általánossá lett az „útle-vélhez való jutás joga”. Ennek következtében egyre szélesebbé váltak a szocialista, illetve a kapitalista országokba való eljutás lehetőségei. Ezekkel élve 1980-ban kb. hatmillió állampolgárunk járt külföldön, közülük kb. másfél millióan tőkésországokban.

A Magyar Népköztársaság polgárainak *alapjoga* s egyben a szocialista demokrácia megnyilvánulása és annak elmélyítését szolgáló rendelkezés az, hogy *minden állampolgárnak joga van arra, hogy a közügyek intézésében részt vegyen*. Alkotmányunk kimondja: „Minden állampolgárnak joga van arra, hogy részt vegyen a közügyek intézésében; kötelessége, hogy közmegbízását lelkiismeretesen teljesítse.” Az állampolgárok az állami és társadalmi szervezeteknek közérdekű javaslatot tehetnek. Ezeket érdemben el kell bírálni.

A közügyekben való részvétel jogát az állampolgárok a legszemléltetőbb módon és minden felnőtt korú emberre kiterjedően az ötévenként tartott országgyűlési képviselő-, illetve tanácstagi választásokon gyakorolhatják. Ekkor választják meg saját megbízottaikat az országos és a helyi államhatalmi szervekbe, egyúttal a jelölőgyűléseken közlik velük véleményüket és ajánlásaikat, hogy képviselőik e szervekben, testületekben véleményüket és javaslataikat is képviselhessék.

Azonban az állampolgároknak a két választás közötti időszakban is számos módjuk nyílik arra, hogy a közéletbe bekapcsolódhassanak. Ilyen lehetőség az, hogy aktívan tevékenykedhetnek a lakóhelyi és a munkahelyi demokrácia különböző fórumain, illetve intézményrendszerén belül.*

E formák mellett a dolgozók a közösségi ügyekbe való

* A szocialista demokratizmus e formáit és az állampolgárok tevékenységének bennük rejlő lehetőségeit a későbbi részben bővebben ismertetjük

bekapcsolódás egyéb lehetőségeivel is bírnak. Állampolgári felelősségüket nyilváníthatják azzal, hogy a tömegszervezetek, a Hazafias Népfront, a párt aktíváiként vagy vezetőiként tevékenykedhetnek. Dolgozótársaik megbízásából részt vehetnek a népi ellenőrzés rendszerében, működhetnek a bíróságokon népi ülnökként. A szakszervezetek meghatalmazása alapján szakszervezeti fogyasztási ellenőrök vagy munkavédelmi felelősök lehetnek. A munkásőrség, az önkéntes rendőrség keretében kivehetik részüket a társadalmi rend védelmében.

Az állampolgároknak a közügyekbe való beleszólását segíti elő a *közérdekű bejelentésekről, javaslatokról és panaszokról szóló törvény is*. Ez módot nyújt arra, hogy a dolgozók bejelentéseikkel és javaslataikkal előmozdíthassák a társadalmi viszonyok fejlesztését, a bürokrácia elleni fellépést, a szocialista törvényesség erősítését, a társadalmi tulajdon védelmét és a közéleti tisztaságot.

Közérdekűnek számít minden olyan szóbeli vagy írásbeli bejelentés, amely felhívja a figyelmet olyan körülményre, hibára vagy fogyatékosagra, amelynek számbavétele, orvoslása, illetve megszüntetése egy adott szocialista közösség vagy az egész szocialista társadalom érdekében áll. A közérdekű bejelentés lehet olyan magatartásról vagy tényről szóló közlés is, amely magatartás vagy tény a jogszabályokba ütközik, vagy pedig ellentétes a szocialista erkölccsel, illetve a szocialista gazdálkodás elveivel, előírásaival, vagy más módon sérti vagy veszélyezteteti a társadalom érdekét. Közérdekű minden olyan javaslat, amely társadalmilag hasznos cél elérését kezdeményezi vagy szolgálja.

A közérdekű bejelentésekről szóló törvény kimondja, hogy nemcsak az államigazgatásban, hanem az állami és gazdasági élet minden területén, tehát az állami, szövetkezeti és magánszektorban egyaránt fogadni kell és tudomásul kell venni azokat a bejelentéseket és javaslatokat, amelyeket a köz érdekében tesznek, ezek nyomán meg kell indítani a megfelelő eljá-

rásokat, és a törvény elveivel megegyező módon – természetesen a különböző állami, társadalmi vagy gazdasági szervezetek által meghatározott szabályok szerint – kell őket elintézni. Vagyis a törvény rendkívül kiszélesíti az állampolgárok kezdeményezésének a színterét és lehetőségét, valamint biztosítja azt, hogy azonos elvek szerint érdemileg viszonyuljanak hozzájuk a legkülönbözőbb szervek és szervezetek.

A közérdekű bejelentések nyomán gondoskodni kell arról, hogy az illetékes szervek megszüntessék a feltárt hibák okait, orvosolják az esetleg okozott sérelmeket. Indokolt esetben a hibákért, fogyatékoságokért, mulasztásokért vagy jogsértésekért felelős személyeket fegyelmi, illetve jogi úton felelősségre kell vonni. Az elintézésre hivatott szervek *kötelesek gondoskodni a közérdekű javaslatok megvalósításáról*. Ha ők maguk képesek ezt megtenni, akkor öntevékenyen, saját hatáskörükben kell eközben eljárniuk. Hogyha az intézendők felülmúlják lehetőségeiket, vagy túllépik hatókörüket, akkor sem tehetik félre a bejelentést vagy a javaslatot. Kötelességük, hogy ők maguk kezdeményezzék az arra illetékes szerveknél a megfelelő intézkedéseket. Ez a rendszabály biztosíthatja azt, hogy a közérdekű bejelentés vagy javaslat ne sikkadhasson el.

Az ügyek érdemi elintézését szolgálja a törvénynek az az előírása, hogy ha a bejelentés meghatározott személyekre vagy azok tevékenységére vonatkozik, a vizsgálatból ki kell zárni azokat, akiktől nem várható az ügy elfogulatlan intézése. Hasonló célból hozták azt a rendelkezést is, amely szerint a bejelentéseket vagy javaslatokat intéző szerveknek a nagyobb jelentőséggel bíró közérdekű bejelentések elintézéséről tájékoztatniuk kell felettes szerveiket is. Végül annak érdekében, hogy a közérdekű bejelentést tevő ember számon tarthassa fellépésének sorsát és menetét, záros határidőn belül tájékoztatni kell őt a megtörtént lépésekről, az ügy intézé-

sének megkezdéséről, illetve menetéről, és az ügy lezárása után ugyancsak informálni kell arról, hogy miként intézték el bejelentését, illetve mi lett közérdekű javaslatának sorsa. Így a közösségi érdeket szem előtt tartó ember mindenkor nyomon követheti bejelentése vagy javaslata útját, és ha úgy látja, hogy az ügy kezelése nem felel meg a közérdeknek, ismételten közbeléphet, és megfelelő útra terelheti az ügy intézését.

A közérdekű bejelentésekről szóló törvény rendelkezik a bejelentést, illetve a javaslatot tevők védelméről. Közhasznú tevékenységéért, alapos és indokolt bejelentéséért senki hátrányos helyzetbe nem kerülhet. Ha ennek ellenére fellépése nyomán valamiféle módon hátrányos intézkedéseket tesznek vele szemben, úgy a törvény intézkedik arról, hogy az eredeti állapotot, a bejelentés előtti helyzetét helyre kell állítani; hogyha a bejelentő valamiféle kárt szenvedett, neki megfelelő kártérítést és erkölcsi elégtételt kell adni. Azokat a személyeket, akik a közérdekű bejelentést tevővel szemben jogtalanul jártak el, az okozott kár megtérítésére kell kötelezni. Súlyosabb esetben pedig meg kell őket büntetni.

A bejelentést természetesen csak akkor lehet közérdekűnek tekinteni, ha az alapos és indokolt volt. Éppen ezért a hatékony ügyintézés, továbbá azt, hogy a közérdekű bejelentés adta lehetőségekkel ne éljenek vissza, és a különböző szerveket ne terheljék alaptalan és rosszindulatú feljelentgetésekkel, szolgálja a törvénynek az a rendelkezése, hogy nemcsak a bejelentést tevőt, hanem – éppen a jobb ügyintézés érdekében – a jogosan eljáró ügyintézőket is védeni kell. Amennyiben kiderül, hogy az ellenük tett bejelentés rosszhiszemű, indokolatlan vagy alaptalan volt, vagy pedig egyenesen bárki ellen hamis vádat emelt, vagy rágalmazott, úgy az ártatlan embereket nemcsak meg kell védeni, hanem a rágalmazó bejelentőket meg is kell büntetni. Mindezzel éppen a jog szellemének megfelelő rendezést valósítanak meg: a társadalom érdekét, de

egyben a törvényességet is szolgálja az, hogy a hivatali szervek, a gazdasági szervezetek energiájukat a valóban közérdeklő tevékenységekre fordíthassák és fordítsák, és ne terelje munkájukat vakvágányra az egyéni rosszindulat vagy bosszú.

A szabadságjogok fenti ismertetése, amelyet elsősorban a Magyar Népköztársaság alkotmánya alapján fogalmaztunk meg, csak az állampolgárokat megillető *leglényegesebb* demokratikus jogokat tárgyalja. A való életben ezeket a jogokat pontosan felsorolva, konkretizálva és részletezve a különböző törvények, rendelkezések és egyéb előírások tartalmazzák. Ezért az állampolgárok jogainak megismeréséhez elengedhetetlen e különböző jogszabályok és rendelkezések alapos megismerése is.

A szocialista társadalomban megállapított jogok száma és terjedelme e társadalom viszonyainak fejlődésével és megszállásával állandóan kiszélesedik. Esetenként ez a gyarapodás nem annyira a törvényes rendelkezések által leírt jogosítványok szaporodásában jelenik meg, hanem abban, hogy kiszélesednek a jogokkal való élés lehetőségei, újabb módok és jogosítványok útján növekszik az állampolgárok joga. Ez azt jelenti, hogy e fejlődés eredményeként a korábbi szabadságjog „ma többet ér”, jelenleg erre alapozva „többet adnak” a szabadságjogokat kifejező rendezés keretében, mint korábban.

A Magyar Népköztársaságban a szabadságjogoknak, minden állampolgár jogosítványainak garanciáját a szocialista rendszer és ezen belül az alkotmányos rendezés keretei jelentik. Ebből azonban az is következik, hogy *a szabadságjogokkal csak úgy és olyan mértékben lehet élni, hogy ezeket a kereteket tiszteletben tartják. Azaz a törvényes rend nem engedi a szabadságjogokkal való visszaélést, a szabadság nem használható fel a más emberek és a társadalom rendje elleni törvénytelen fellépésekre.* Ezért mondja ki az alkotmány: „A Magyar Népköztársaságban az állampolgári jogokat a szo-

cialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni; a jogok gyakorlása elválaszthatatlan az állampolgári kötelességek teljesítésétől.” Ez a rendelkezés teljességgel megfelel mindazoknak a szabályoknak, amelyeket más társadalmakban is e téren alkalmaznak. Így például a Német Szövetségi Köztársaság alkotmányának 18. cikkelye kimondja: „Az, aki a véleménynyilvánítás szabadságát, különösen a sajtószabadságot ... a tanítás szabadságát ... a gyülekezési szabadságot ... az egyesülési szabadságot ... a levél-, posta- és távközlési titkot ... a tulajdon szabadságát ... vagy a menedékjogot ... a szabad, demokratikus alaprend, államrend elleni küzdelem céljaira visszaélésekre használja fel, eme alapjogokat elveszti.”

A JOGOK ÉS A KÖTELESSÉGEK EGYSÉGE A SZOCIALIZMUSBAN

A szocialista társadalomban a szocialista alkotmány, a szocialista állam által biztosított jogok mellett előírja azt is, hogy az állampolgároknak milyen kötelességeik vannak. Vagyis *a szocializmusban nem lehetséges jog kötelezettségek nélkül*. Másrészt a *kötelességteljesítés mértéke szabja meg* azt is, hogy *kinek milyen jogokat biztosítanak*, vagy ki mire jogosult.

Hazánkban az állampolgári kötelezettségek között a legalapvetőbb a munka, valamint a szocialista társadalmi rend védelmezésének a feladata.

A munka a társadalom fennmaradásának és továbbfejlődésének, minden értéknek alapja. Ebből már következik, hogy a Magyar Népköztársaság alkotmánya és társadalmi rendje nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy *minden állampolgárnak* ne csak joga legyen a munkához, hanem *kötelessége is legyen valamilyen hasznos munka végzése*. A mun-

kateljesítmények lehetőség szerint arányos, érdekeltséget teremtő díjazása, valamint a kiemelkedő munkát végző emberek különböző formában megnyilvánuló megbecsülése mellett a munkakerülőkkel, a társadalmilag hasznos tevékenység alól magukat kivonó emberekkel szemben az állam törvényes eszközökkel fellép.

Az állampolgárok kötelessége az, hogy védjék a munka eredményét, a nép vagyonát, szilárdítsák a társadalmi tulajdont, és fokozzák a Magyar Népköztársaság gazdasági erejét, mert ezektől függ hazánk, társadalmunk további fejlődése és állampolgárainak gyarapodása.

A társadalom tagjainak *kötelességeihez tartozik az, hogy oltalmazzák az ország természeti kincseit,* hiszen ezek jelentik nemcsak a mostani, hanem a jövőbeni nemzedék normális életfeltételeit és azt a természeti-anyagi bázist, amely a társadalom továbbfejlődésének az alapja. *Kötelességük továbbá az is, hogy megbecsüljék és védjék a társadalom kulturális értékeit.* Ezek teremtik meg ugyanis a múlt és a jelen közötti folyamatosságot, és ezzel biztosítják a nemzet szellemi arculatának, jellegének megőrzését.

Végül, de nem utolsósorban, az *állampolgárok kötelessége a haza védelme.* Ennek a kötelességüknek katonai szolgálataikkal vagy a polgári védelmi, illetve honvédelmi munkakötelességek teljesítésével, gazdasági vagy anyagi szolgáltatásokkal tehetnek, illetve tesznek eleget.

A szocialista állam által előírt kötelességek felsorolása és tartalma a társadalom fejlődése során jelentősen változik. Így például az 1918-as szovjet alkotmány a dolgozók kötelességévé csak a munkát és a haza védelmét tette. Az 1977-ben elfogadott alaptörvény viszont a szovjet állampolgárok kötelességei közé sorolja a lelkiismeretes munkát, a szocialista tulajdon védelmét és szilárdítását, a szovjet állam érdekeinek előmozdítását, a haza védelmét, a katonai kötelezettségek teljesítését, más állampolgárok nemzeti önérzetének, más

személyek jogainak tiszteletben tartását, a gyermekek neveléséről és a szülők eltartásáról való gondoskodást, a természeti környezet, a műkincsek és egyéb kulturális értékek védelmét, a népek barátságának fejlesztését, a békéért való harcot is.

Hasonló gyarapodás figyelhető meg más szocialista alkotmányokban is.

A kötelességeknek ebben a kiszélesítésében kifejezésre jut egyrészt az, hogy az új történelmi szakasz más követelményeket támaszt a társadalom tagjaival szemben, mint az előző. Másrészt a társadalom és az állampolgárok magasabb fejlettségi foka mellett az új típusú, szocialista társadalom saját állampolgáraival szemben – a többi között éppen tudatosságukra és új életkörülményeikre alapozva is – személyiségük további fejlesztése érdekében magasabb követelményeket támaszthat.

A szabadságjogoknak a szocialista rendszeren belüli fejlődését vizsgálva és értékelve kitűnik *először is* az, hogy *az evolúció fő iránya a szabadságjogok állandó gazdagodásának tendenciája*. Ez az eddigi történelmi fejlődés során azonban nem volt egyenletes. Ott, ahol megjelent és eluralkodott a személyi kultusz, ott az állampolgárok szabadságát messzemenően korlátozták, és sokszor formálissá tették. Másrészt a háborús veszély vagy a háború, amelyet az imperializmus, a reakció erői kényszerítettek a szocialista hatalomra, ugyancsak nehezítette az állampolgári jogok kiterjesztését és érvényesítését. Végül esetenként egyes véletlenszerű, sokszor szubjektív okok is ellene hatottak. *A szocialista szabadságjogok sorának alakulásában azonban döntő mértékben a pozitív tényezők játszottak meghatározó szerepet*. A szocialista társadalom kibontakozása, gyarapodása és megszilárdulása mértékében – mint azt a nagyobb időintervallumot áttekintő vizsgálatok meggyőzően bizonyítják – *az alapvetően fő tendencia e jogok kiszélesedése és tökéletesedése volt*.

A második markánsan szembetűnő tény az, hogy a *jogok-*

nak ez a gazdagodása mindenkor a szocializmus már elért és fokozatosan véglegessé és megmásíthatatlanná váló vívmányain alapult. Ezért – miként azok is – ez a fejlődés is visszafordíthatatlan volt és marad.

A polgári társadalomban és benne a polgári demokráciában a jelenkorban erőteljesen érvényesül az uralkodó osztálynak és kiszolgálóinak az a törekvése, hogy a már meglevő demokratikus jogokat fokozatosan formálissá tegyék. Ez mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a szocialista rendszer előrehaladásával és a kapitalista társadalom válságjelenségeinek kibontakozásával a reakcióssá váló viszonyok stabilitása csökken. Kibontakozik e rendszer válsága, amelyen egyre nehezebb úrrá lenni, és a dolgozó néptömegek között fokozatosan befolyáshoz jut az a gondolat, hogy a helyzetben az egyedüli megoldás a radikális társadalmi átalakulás megvalósítása. Szemléltetően tanúskodik erről az 1981. évi francia vagy görög választások példája. A szocialista vagy egyéb radikális társadalmi átalakulás veszélye viszont a burzsoáziát és védelmezőit arra sarkallja, hogy a polgári jogokat szakadatlanul korlátozzák. Ezt szolgálják például az ún. antiterrorista törvények, amelyek olykor a terrorista bűncselekményeket teljesen megfoghatatlanul határozzák meg, és ennél fogva sok nem terrorista tevékenységre is kiterjesztik a rendkívüli intézkedések hatályát. Adott esetben a reakció képviselői nem riadnak vissza attól sem, hogy felfüggeszék a szabadságjogokat, kivételes állapotot vagy pedig – tartós-nak hitt megoldásként – önkényuralmat léptessenek életbe és valósítsanak meg. Ez történt – hogy csak az 1970-es évek eseményeit idézzük – San Salvadorban és Guatemalában, Argentínában és Uruguayban, de Dél-Koreában és Pakisztánban, Thaiföldön és Srí Lankában (régii nevén Ceylon) is.

A kapitalista társadalomban az állampolgárok – és különösen a dolgozók az uralkodó osztály szervével – az állammal, a hatalom intézményeivel szemben kénytelenek érvényesíteni

érdekeiket és jogaikat. A szabadságjogok kiterjesztéséért szakadatlan küzdelmet kell folytatniuk. Sőt már a törvényben felsorolt jogaikat is csak úgy tudják megvédeni és realizálni, ha állandóan éberek, ha állandó aktivitásukkal kicsikarják a törvényes rendelkezések betartását.

A szocialista társadalomban a nép uralma a többi között abban is kifejezésre jut, hogy *a szocialista állam a dolgozók eszközeként a demokráciára vonatkozólag is meghatározott kötelezettségeket vállal magára.* A többi között gondoskodik a szabadságjogok realizálásához szükséges alapfeltételek megteremtéséről és az erre irányuló tevékenység vezetéséről, vagyis irányítja a korszerű gazdaság, a szocialista kultúra kifejlesztésének folyamatát, elősegíti a társadalom szociális egyneműségének kialakítását, a személyiség fejlődési lehetőségeinek sokoldalú kibontakozását és másokat.

A szocialista rendszer vállalja ezen túl a szabadságjogok további tökéletesítésének feladatát is. Ezzel kapcsolatban az új szovjet alkotmány kimondja: „A szocialista rendszer biztosítja a jogok és szabadságjogok kiterjesztését, az állampolgárok életkörülményeinek szüntelen javítását a szociális-gazdasági és kulturális fejlesztési programok teljesítése arányában.”

Természetesen ahhoz, hogy a szocializmusban kiszélesedjenek és tartalmasan érvényesüljenek a szabadságjogok, szükség van meghatározott szubjektív feltételekre is. Egyrészt arra, hogy a szocializmus erői felismerjék a megváltozott körülményeket, és ezeknek megfelelően szélesítsék és gyarapítsák a szocialista demokratizmust. Másrészt az is elengedhetetlen, hogy *a tömegek éljenek is azokkal az új lehetőségekkel, amelyeket jogaik kiterjesztése számukra kínál.*

A szocialista demokratizmus fejlesztése nem egyenes vonalú, s nem automatikus folyamat.

A dolgozó nép különböző lehetőségei és jogosítványai nem valósulnak meg önmaguktól, törvényes szabályozásuk

még nem garancia arra, hogy a szocialista élet, a demokrácia szerves és élő részévé válnak.

Az állampolgárok jogainak szocialista rendezése csak akkor lesz valóságossá, az életben ténylegesen ható tényezővé, ha a szocialista társadalom dolgozói jogaikat aktivitásukkal realizálják. Ehhez a dolgozók szocialista tudatosságára és öntevékenységére van szükség.

Ennek kibontakoztatása a szocialista társadalom vezető erejének, a kommunista pártnak egyik legdöntőbb feladata, létjogosultságának egyik fő alapja. Erre ösztönzi a párt a társadalom valamennyi tudatos szocialista erejét, a társadalmi szervezeteket, mozgalmakat, a szocialista államot is.

A nép tevékenysége változtathatja és változtatja a jog betűjét élő valósággá. Ez küzdheti és küzdi le mind a szocialista jogok realizálása útjában álló objektív akadályokat, azokat a ténylegesen meglevő ellentmondásokat, melyek nehezítik a szabadság kibontakozását (pl. a társadalmi egyenlőtlenség megnyilvánulásait és hatásait, a szubjektív akadályokat, a maradiságot, a rutinos gondolkodást és a rutinos cselekvést, ami formálissá teszi a jogok érvényesítését, a közösségellenes parciális érdekek mozgását, a tekintélyelvű vezetők korlátozásait, akik félnek a dolgozók szabad öntevékenységétől stb.). *Ily módon az alkotmány és az állampolgári jogok törvényes kodifikálásában foglalt rendelkezések valóra váltásának döntő garanciája a szocialista társadalom tagjainak öntudatos-sága és öntevékenysége.*

A szocialista demokrácia fórumai társadalmunkban

Az eddigiek során a szocialista demokráciát a dolgozó nép uralmaként határoztuk meg. E hatalom azonban nem működik ösztönösen. Eredményes megvalósítása nem képzelhető el szervezett közösségi tevékenység nélkül. Ennek kialakításakor a szocialista társadalomban is érvényesül a társadalmi életnek az a szabálya, hogy a különböző osztályok, illetve szociális rétegek vagy érdekcsoportok szükségleteit a legvilágosabban felismerő, azokat legöntudatosabban és legaktívabban képviselő emberek létrehozzák a saját szociális csoportjuk érdekeinek jobb képviseletére és érvényesítésére szolgáló szervezeteket, intézményeket. Ezek lehetnek gazdasági érdekképviseletek, mint például a szakszervezetek, a rétegszervezetek, az egyes szakmai szövetségek; politikai egyesülések, klubok, mozgalmak; megszerveződhetnek kulturális és szociális egyesületekként és intézményekként stb. E különböző szervezeti formáknak, intézményeknek az a szerepe, hogy felvilágosítsák és szervezzék osztályuk, rétegük, érdekcsoportjuk tömegeit, mozgósítsák őket az ennek érvényesítését elősegítő tevékenységre, a mindennapos életben képviseljék őket, és harcoljanak értük.

A szocialista demokratikus közösségi élet ily módon meghatározott szervezeti formákat ölt, különböző intézményekben is megnyilvánul. *A szocialista demokrácia mindennapos gyakorlását szolgáló szervezetek, intézmények, megnyilvánulási formák együttesen a demokrácia fórumait is jelentik.*

A szocialista demokrácia intézményi rendszere elvileg

kétféle módon működhet. Lehet egyrészt a *közvetlen* demokrácia intézményrendszere, másrészt megjelenhet a megbízóit, a dolgozó népet *közvetett* módon szolgáló szervezeti rendszerként is.

MI A KÖZVETLEN DEMOKRÁCIA?

Közvetlen a demokrácia és fórumrendszere, ha személyesen maguk az érdekelt dolgozó tömegek cselekszenek, véleményt nyilvánítanak, képviselőket választanak, megbízást adnak választottjaiknak, illetve szervezeteiknek, döntéseket hoznak, közvetlen felügyeletük mellett végrehajtatják határozataikat, vagy ellenőrzik döntéseik megvalósítását, illetve megbízottaik ténykedését.

A közvetlen demokrácia fórumait a dolgozók ülései, tanácskozásai és személyes részvételükkel megtartott értekezletei jelentik. Ezek lehetnek lakógyűlések, tanácsi, körzeti, utca- vagy falugyűlések. Közvetlen demokratikus fórumok a rétegyűlések, a brigádmegbeszélések, termelési tanácskozások, munkásgyűlések, az ifjúsági parlamentek, a munkahelyi értekezletek. Megnyilvánulhat a közvetlen demokrácia a párt- és a tömegszervezetek, valamint egyéb egyesületek taggyűlésein, a különféle foglalkozási ágak és szakmák konferenciáin. Ezek a demokratikus fórumok arra szolgálnak, hogy aktivizálják a legszélesebb tömegeket, közvetlen iskolát jelentenek nekik a közéleti ismeretek elsajátítására, a tájékozódást szolgálják, és azt, hogy a dolgozók véleményt nyilváníthassanak, és adott esetben döntést hozhassanak.

A közvetlen demokrácia azonban nem csupán a dolgozók ülésein érvényesülhet. A dolgozók közvetlen részvétele a társadalmi ügyek intézésében egyéni formákat is ölthet. Ez lehet véleménynyilvánítás nemcsak a gyűléseken és tanácskozásokon, hanem a különféle tömegkommunikációs eszközök útján

is, például a munkáslevelezés, alkalmi tudósítás, a kérdésekhez való hozzászólás különböző formáiban, a közérdekű bejelentésekben. A különböző állami vagy pártszervezetekhez jutott észrevételek, javaslatok szintén a közvetlen demokrácia egyéni formái. A közösségi ügyekben való egyéni részvételhez tartozik az önkéntes rendőrségi, munkásőrségi tagság, a népi ellenőri hálózatban való részvétel. A közvetlen demokrácia megnyilvánulása a választásokon, népszavazásokon való szavazás is.

A szocialista demokrácia közvetlen demokratikus formáiról szólva Lenin a következőket mondta: „Az állampolgároknak *egyőtől egyig* részt kell venniük az igazságszolgáltatásban és az ország kormányzásában. Számunkra is fontos, hogy *egyőtől egyig* minden dolgozót bevonjunk az államigazgatásba. Ez nehéz, gigászi feladat. De a szocializmust nem vezetheti be egy kisebbség – a párt. A tízmilliók vezethetik be, amikor megtanulják, hogyan kell ezt maguknak megtenniük. Mi abban látjuk érdemünket, hogy igyekszünk segíteni a tömegeknek, hogy ehhez haladéktalanul maguk fogjanak hozzá, s ne könyvekből, előadásokból tanulják.”*

Ezt a lenini követelményt tartotta szem előtt az MSZMP XI. kongresszusának határozata, amikor kimondotta: „Alapvetőnek tartjuk, hogy az állami munka különböző területein a dolgozók nagyobb köre vegyen részt fontosabb állami döntések előkészítésében, meghozatalában és megvalósításában. Ezzel közelebb jutunk ahhoz a lenini követelményhez, hogy az állampolgárok többsége részesévé váljék a hatalom gyakorlásának és a közügyek intézésének.”**

Első tekintetre úgy tűnik, hogy a közvetlen demokrácia a

* Lenin Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 50. o.

** Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 467. o.

szocialista demokrácia, a szocialista hatalom ideális formája, hiszen benne a dolgozó nép személyesen nyilvánít véleményt, döntést hoz, a saját határozatai végrehajtójaként tevékenykedik, közvetlenül ellenőrzi megbízói tevékenységét. Nem véletlen az, hogy egyes anarchista, illetve újbaloldali gondolkodók ennek nyomán azt hirdetik, hogy ez a forma a szocialista ügyintézés egyedüli helyes módja.

Az anarchista és újbaloldali felfogások azonban nem számolnak azzal, hogy a szocialista társadalom dolgozóinak többsége különböző anyagi és tudati feltételei miatt ma még objektíve nincs olyan helyzetben, hogy szakértelemmel és rendszeresen intézze a közösségi ügyeket.

A szocializmus fejlődésének jelenlegi szakaszán viszont a társadalom irányításának funkciói semmilyen szinten sem oldhatók meg kizárólag társadalmi úton. Amatőr alapon többé sem az egész társadalmat, sem a társadalom egyes részterületeit nem lehet hozzáértéssel vezetni. Bizonyos feladatok helyes megoldása megfelelő szakképzettséget és tapasztalatot, valamint gyakorlatot követel meg. Ezzel a fejlődés jelenlegi szakaszában az erre a célra függetlenített, a feladatokat hivatásszerűen ellátó vezetők és a különböző jellegű és szintű szervezetek bírnak. Ahhoz tehát, hogy biztosítsák a társadalom optimális irányítását, elengedhetetlen az, hogy a dolgozók különböző helyzetelemző, értékelő, célokat kitűző és azok végrehajtását szervező operatív szerveket és szervezeteket hozzanak létre és működtessenek.

A közvetlen demokratikus vezetés és ügyintézés azért sem lehet kizárólagos, mert a társadalmi viszonyok jelenlegi fejlettségi szintjén fennáll annak a lehetősége, hogy bizonyos önös részérdekek önállósulnak a társadalmi érdekekkel szemben. Márpedig az effajta érdekek eltorzíthatják a társadalom öngazgatási szervezeteinek munkáját is. Ezekben a közvetlen demokratikus formákban uralkodóvá válva jelentős kárt okozhatnak a szocialista hatalom, a nép ügyének.

Miután a dolgozó tömegek aktivitása ma még nem állandósult, és emiatt nem vesznek rendszeresen, mindennap részt a közösségi ügyek intézésében, ezek ellátására – a közösségi élet mindennapos igényeinek rendszeres kielégítésére, a társadalmi igazgatás permanens, operatív intézésére, illetve annak felügyeletére – a dolgozók soraiból megbízottakat választanak, akik őket nap mint nap képviselik. A nép felhatalmazását élvező ügyvivők egyes személyek, választott testületek, illetve különböző ügyintéző szervezetek lehetnek.

A KÖZVETETT DEMOKRÁCIA

A közvetlen demokrácia és fórumai mellett tehát a szocialista demokrácia keretein belül szükségképpen megjelennek és azt kiegészítik a közvetett demokrácia fórumai.

A szocialista építés jelenlegi fejlettségi szakaszán e fórumok játszanak elsődleges szerepet: ezért a demokráciánkon belül a közvetett demokrácia van túlsúlyban. Ennek formái a választott testületek, de a közvetett demokrácia nyilvánul meg például a párt irányító szerepében, a tömegszervezetek érdekképviselési tevékenységében, a vezetésbe való beleszólásában stb.

A közvetett demokráciában a dolgozók képviselői, illetve választott testületei vagy pedig az érdekeik érvényesítésével megbízott vezetői és szervezetei a dolgozók nevében határoznak, gondoskodnak döntéseik valóra váltásáról, és ellenőrzik a közügyek intézését. A dolgozók tömegeinek ugyanakkor lehetőségük van arra, hogy időszakonként az őket képviselő egyének, választott testületek, illetve érdekképviselési vagy irányító szervezetek megválasztásával, azok részleges, illetve teljes megújításával erősítsék meg vagy módosítsák megbízottaik összetételét. Ezzel egyben ítéletet is mondanak munkájukról, és azt a számukra kívánatos irányba befolyásolják.

Másrészt a választásokon kívüli időszakokban, a dolgozók közvetett demokratikus fórumaik működésének teljes, fenn-tartás nélküli vagy részleges támogatásával, illetve az önkéntes és öntevékeny közreműködésük megvonásával, továbbá a köz-vetett demokratikus képviselő tevékenységének állandó ellenőr-zésével, valamint az e szervezetek munkáját befolyásoló ja-vaslatok közlésével, ajánlásokkal, végül saját megbízottaik bí-rálatával, sőt a mulasztók felelősségre vonásával – újra és újra az elképzeléseiknek és érdekeiknek megfelelő működésre készíthetjük és készíttetjük is megbízottaikat.

Természetesen az említett lehetőségek csak akkor válnak valóra, ha a dolgozó tömegek a hatalom igazi birtokosa-ként tudatosan és tevőlegesen vesznek részt a közösségi ügyek intézésében.

Azt mondtuk, hogy a fejlődés jelenlegi szakaszában a kö-zösséget érintő ügyvitelben a közvetett demokrácia formái do-minálnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a dolgozó töme-gek közvetlen demokratikus állásfoglalásainak jelentősége csök-ken, és ezek elhanyagolható tényezővé válnak. Éppen ellen-kezőleg! A közvetett demokratikus ügyintézés formáinak szé-les körű elterjedése esetén nemegyszer úgy tűnik, mintha a tár-sadalmi ügyek intézése elvált volna a dolgozó tömegektől, és a közélet „a beavatottak”, a „vezetők” vagy az azokkal szoros kapcsolatban levők kizárólagos működési területe len-ne, amelybe a dolgozó tömegeknek nincsen beleszólásuk.

Annak érdekében, hogy még a látszata se alakulhasson ki annak, hogy a dolgozók közvetlenül vagy közvetve nem hatá-rozzák meg a társadalom ügyeit, a közvetlen demokrácia meglevő, illetve létrejövő formáit valóságos tartalommal kell megtölteni, és hatékony testületekké, szervezetekké kell őket tenni. Ezért elengedhetetlen, hogy állandóan szélesítsük a köz-vetlen demokrácia területét, szakadatlanul fejlesszük lehetősé-geit és mozgásformáit. Ehhez mindenkor fel kell lelteni azokat a formákat, amelyek alkalmasak arra, hogy felkeltsék a dol-

gozó tömegek aktivitását, és elősegítik azt, hogy ezt az öntevékenységet minél hatékonyabban használják fel.

Minél szükségesebb a közvetett demokratikus hatalomgyakorlás, a vezetés szilárd szerkezete, annál jelentősebb feladat az, hogy a szocializmus tudatos erői megszervezzék a saját megbízottaik fölötti tartalmas és állandó ellenőrzést. Ezért is mondta 1918 elején Lenin: „A jelen pillanatban az a feladat kerül napirendre, hogy a legszigorúbban különválasszuk a vitatkozást és a gyűlésezést a vezető minden rendelkezésének ellentmondás nélküli végrehajtásától. Ez azt jelenti, hogy a tömegek szükséges, hasznos . . . előkészítését – bizonyos rendszabály végrehajtására és a rendszabály végrehajtásának ellenőrzésére való előkészítését – külön kell választani magától a végrehajtástól.”*

Lenin a fent írtak hangsúlyozása mellett ugyanebben az írásában leszögezte: „Minél határozottabban kell most sikraszállnunk a kíméletlenül keménykező hatalomért, az egyes személyek diktatúrájáért *meghatározott munkafolyamatokra vonatkozóan a merőben végrehajtási jellegű* funkciók meghatározott eseteiben, annál változatosabbaknak kell lenniök az alulról jövő ellenőrzés formáinak és módjainak, hogy teljesen lehetetlenné tegyék a szovjethatalom eltorzítását, hogy újra meg újra fáradhatatlanul irtsuk a bürokratizmus dudváját.”**

A SZOCIALIZMUS POLITIKAI RENDSZERÉRŐL

A szocialista demokrácia közvetlen és közvetett demokratikus fórumai a társadalom egyéb politikai szervezeteivel és intézményeivel együtt sajátos politikai berendezkedést alkotnak, a politikai szervezetek együttesét, sajátos felépítését, kü-

* Lenin Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 146. o.

** Uo. 191. o.

lönös viszonyait képezik, *amely intézményrendszert tudományosan a szocializmus politikai rendszerének nevezzük.**

Mint minden politikai rendszer, *a szocializmus politikai rendszere* is mindenekelőtt *különböző politikai egyesülésekből, mozgalmakból, intézményekből áll.* A szocializmus politikai rendszerének szervezeti elemei: a kommunista párt (esetleg más, a szocializmust igenlő pártok vagy pártjellegű csoportok is), a szocialista állam, a szakszervezetek és egyéb szakmai szervezetek, az ifjúsági és egyéb társadalmi rétegszervezetek, a szövetkezetek (amennyiben politikai tevékenységet is folytatnak), a különböző politikai mozgalmak (pl. nálunk a népfront, a békemozgalom stb.).

A szocializmus politikai rendszerének különböző elemei meghatározott munkamegosztás alapján végzik tevékenységüket. Az irányító erő a *kommunista párt.* Vezető szerepe mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy kidolgozza a szocialista építés politikai vonalát, megállapítja a legfőbb gyakorlati feladatokat a politikai, a gazdasági és a kulturális tevékenység szférájában. Egységesíti az összes állami és társadalmi szervezetek munkáját, közös célt nyújt nekik. Gondoskodik a döntő hatalmi posztok megfelelő káderekkel való ellátásáról.

A szocializmus politikai rendszerének fontos része a *szocialista állam.* Ez a szocializmus, a kommunizmus építésének eszköze elsősorban azzal, hogy szervezi és irányítja az új társadalom kialakítását, és védi azt a belső és a külső ellenség támadásaitól.

A jelenlegi időszakban *a dolgozók közéleti tevékenysége elsősorban a különböző tömegszervezetek és tömegmozgalmak,*

* A politikai rendszer, így a szocializmus politikai rendszere a politikai szervezeteken kívül magába foglalja az adott társadalom legáltalánosabb hatalomgyakorlási-kormányzási elveit és normáit is. Így pl. a szocialista rendszerben a népszuverenitás, a demokratikus centralizmus elvét, a párt vezető szerepét és másokat

a szakszervezetek, a KISZ, a rétegszervezetek, illetve a népfront, a békemozgalom stb. *kereteiben és ezek tevékenységének befolyásolásán keresztül nyilvánul meg.*

A hazánkban működő tömegmozgalmak közül a legjelentősebb a *Hazafias Népfront*. Keretein belül sajátos formában – a különböző politikai szervezetek és egyes reprezentatív személyiségek tömörítésével, intézményes módon – megvalósul a nemzeti egység a szocializmus teljes felépítése, a szocialista haza védelme, a politikai, gazdasági és kulturális feladatok megjelölése és megoldása érdekében. A népfrontnak nagy szerepe van a népképviselői szervek megválasztásában, a jelöltek állításában, ellenőrzésében, jóváhagyásában és munkájuk ellenőrzésében is.

A *szakszervezetek*, amelyek ma a legjelentősebb szakmai szervezetek, elsősorban a munkásosztály tömegszervezetei. Ezek a pártot, a szocialista államot mindenekelőtt ezzel az osztállyal kapcsolják össze. A szakszervezet – mint Lenin írta – „nem állami szervezet, nem a kényszer szervezete, hanem nevelő szervezet, a tömörítés, az oktatás szervezete, iskola, az igazgatás iskolája, a gazdálkodás iskolája, a kommunizmus iskolája”. A szakszervezetek nélkül nem lehet a munkásosztály hatalmát, majd az össznépi szocialista hatalmat megvalósítani.

A társadalmi rétegszervezetek, a szakszervezetek, a KISZ, a Magyar Nők Országos Tanácsa, a TOT, a szövetszervezetek csúcsszervei stb. sajátos szociális vagy társadalmi rétegek érdekképviselői.

A tömegszervezetek és a tömegmozgalmak kettős, ugyanakkor elválaszthatatlan feladatot teljesítenek: először is a bennük tömörülő dolgozók sajátos, illetve általános jogos érdekeit védik, és előmozdítják azok optimális kielégítését. Továbbá az is funkciójuk, hogy miközben közvetítik a szocializmus hatását az általuk képviselt és tömegtámaszukat jelentő dolgozó csoportok felé, és mozgósítják őket az új

társadalom építésére, egyben megvalósítsák a másik irányú információközvetítést: a felsőbb szervek, illetve a párt számára félreérthetetlen formában kell hogy kifejezzék azt, hogy mi az általuk képviselt dolgozók véleménye az adott területről, az ország ügyeiről. A társadalmi szervezetek e funkciójáról mondotta – a szakszervezetekről szólva, de más rétegszervezetekre is érvényesen – Kádár János: „Alapvető feladatukká vált . . . a munkásosztály politikai hatalmának, a nép közös érdekeinek védelme, a szocialista társadalom építésének támogatása . . . A szakszervezetek tevékenysége azonban ebben nem merülhet és nem is merül ki. A szocialista állam szavatolja, törvények, kollektív szerződések biztosítják ugyan a dolgozók jogait, de pártunk tapasztalatai azt mutatják, ez önmagában nem elegendő. A törvényeket, a dolgozók munkas- és életkörülményeit meghatározó rendelkezéseket és megállapodásokat is emberek hajtják végre, és ezért esetenként jogsérelmek, érdekütközések is lehetségesek . . . A hatalomra jutott munkásosztály szakszervezeteire ily módon kettős feladat hárul, egyrészt az osztálytársadalmi érdek védelme, másrészt a szakszervezet tagjainak, az egyes dolgozók *érdekeinek* védelme.”*

A dolgozók aktivizálása és aktivitásuk legcélszerűbb felhasználása érdekében elengedhetetlen az, hogy a néptömegek társadalmi szervezetei megfelelőképpen működjenek, és ezáltal maradéktalanul el tudják látni azokat a funkciókat, amelyekért a dolgozók létrehozták és támogatják őket. Ennek egyik feltétele az, hogy a tömegszervezetek és tömegmozgalmak olyan célokat tűzzenek ki tevékenységükben, amelyek az adott helyzethez igazodnak. Másrészt felleljék azokat a szervezeti formákat és eljárásokat, amelyek segítségével ezeket a célokat viszonylag gyorsan és eredményesen tudják elérni.

* Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 108–109. o.

A társadalmi szervezetek rendeltetésének tartalmas és hatékony ellátásához elengedhetetlen továbbá az, hogy ezek a szervezetek önálló arculattal, rendeltetésszerűen működjenek. Ezért mondotta ki az MSZMP XI. kongresszusának határozata: „Minden eredményünk alapja a pártnak és a tömegeknek kölcsönös bizalmon nyugvó szoros együttműködése.

A párt közvetlenül és a tömegszervezetek útján is szélesíti kapcsolatait a pártonkívüliekkel. A munkáshatalmat erősíti, a szocialista építés hatékonyságát növeli, ha minden állami szerv, társadalmi szervezet rendeltetésszerűen, önálló arculattal működik, mind nagyobb felelősséggel vesz részt a politikai irányvonal kialakításában és megvalósításában.”*

Miből indult ki ez az álláspont? A párt a társadalom általános érdekeinek, a szocializmus és a kommunizmus érdekeinek kifejezője és képviselője, a tudatosság és a szervezethez legmagasabb fokán álló szervezet. E társadalmi intézmény mellett nem véletlenszerűen képződnek egyéb társadalmi szervezetek. Ezek egyrészt reálisan létező *külön érdekek* kifejezői, másrészt olyan szervezetek, amelyek a *pártnál alacsonyabb tudatossági szinten levő, kevésbé szervezett* tömegeket képviselik. *Elkerülhetetlenül fontos*, hogy a párt mellett a szocializmus érdekében cselekedni kívánó többi társadalmi szervezet is teljes mértékben kibontakoztathassa és kibontakoztassa aktivitását, és öntevékenyen közreműködjön a szocialista építés feladatainak megoldásában.

Ha a szocializmust szolgálni kívánó és ténylegesen szolgáló társadalmi szervezetek nem működnek rendeltetésszerűen, s nem mozognak megfelelő önállósággal, akkor először is képtelenek a szocialista építést a dolgozókkal összekötő erőként tevékenykedni, mert nem képesek arra, hogy bevonják az őket létrehozó tömegeket az új társadalom ki-

* Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Idézett mű 488–489. o.

alakításába. Ez pedig a szocializmus tömegbázisának csökkenésére vezet.

Másodszor, hogyha e szervezetek munkássága formális, önállótlan, ha nem szolgálják híven megbízóikat, az egyes részérdekekkel bíró tömegeket, akkor e szervezetek mozgásában nem érvényesül kellőképpen az a részérdek, amiért a tömegek létrehozták őket. Nem nyilvánul meg bennük a tömegek adott tudatossága és szervezettségi szintje sem. Ezzel viszont e szervezetek tevékenysége formálissá lesz, álmozgássá és pótcselekvéssé válik, harcuk árnyékbokszolássá, ezért kielégítetlenül hagyja az általuk képviselt tömegeket.

Ez a formális cselekvés pedig félreorientálhatja a pártot és a szocialista államot. Ha a tömegek adott tudatosságának és szervezettségének adott fokát kifejező társadalmi szervezetek nem tükrözik mozgásukban *saját* tömegeik hangulatát, állásfoglalását, aktivitásának állapotát, a párt nem ismerheti meg e tömeg arculatát, vagy csak részben ismeri azt meg. Ennek az lehet a következménye, hogy a tömegek tudatának, tettekrekészségének figyelmen kívül hagyásával alakítják ki a párt irányvonalát, programját, illetve az állami politikát. Ez viszont csakis olyan politika kidolgozására vezethet, amelynek végrehajtása akadozni fog, hiszen nem mérlegelték kellőképpen a tömegek tudatosságát, de nem vették számba érdekeiket sem, illetve a végrehajtására olyan ütemet jelöltek meg, amely nem vet számot a tömegek kívánságaival, tudati szintjével, sem szervezettségi fokával.

A téves számítások és a rossz kidolgozás következtében akár a legnemesebb célokat szolgálni kívánó politika is azt eredményezi, hogy érthetetlen marad a tömegek előtt. Miután a *meg nem értett* irányvonallal a dolgozók nem képesek azonosulni, ez elvezethet a szocialista vezetés és a dolgozók viszonyának lazulásához, sőt a tömegektől való elszakadáshoz, a velük való szembeforduláshoz is.

A szocializmus politikai rendszerének normális működésé-

hez, ahhoz, hogy a társadalmi szervezetek minél jobban megvalósítsák a dolgozók érdekeinek képviselését, arra is szükség van, hogy az ezeket a szervezeteket létrehozó és működésüket biztosító néptömegek egyesülésük sajátos formáinak, szervezeti és közösségi formájának érezzék és támogassák. Ez azonban megköveteli a szervezeteken belüli demokratizmus fejlesztését. Ehhez elengedhetetlen, hogy e szervezetek vezetői közvetlen viszonyt teremtsenek az általuk vezetettekkel, a kölcsönösséget és az egyenjogúságot elismerő, érvényesítő kapcsolatot alakítsanak ki a dolgozókkal, miközben a vezetők magukat tudatosan alárendeljék megbízóiknak.

A szocialista társadalomban tehát a demokratikus igazgatás egész rendszere alakult ki, amely a párt vezető szerepe mellett a nagy tömegek aktivitásán és öntevékenységen alapul.

A szocialista politikai rendszerben a reá jellemző, sajátos funkciókat teljesítő és ennek során megfelelő munkamegosztást megvalósító *politikai intézmények, pártok, szervezetek és mozgalmak meghatározott struktúrát alkotnak*, közöttük különböző mellérendeltségi, alá- és fölérendeltségi viszonyok alakulnak ki, kölcsönös együttműködésük, versengésük vagy esetleges konfliktusaik jönnek létre. *A politikai rendszer ugyanakkor – mint mondtuk – a társadalmi szervezetek tevékenységét, az egész társadalom politikai életének sajátos „játékszabályait” meghatározó alapvető politikai uralmi-kormányzati elvek, szabályok, szokások, hagyományok összességét és meghatározott rendszerét is jelenti.*

Az említett szervezetek, viszonyok, valamint működésük alapvető elvei a szocialista hatalom szervezésének szükségszerű formái. Ezt a szocialista építés gyakorlata bizonyította. Egyrészt úgy, hogy ahol ezek az intézmények normálisan működnek, és a szocializmus politikai rendszerének uralmi-kormányzati elveit helyesen érvényesítik, ott eredményesen folyt és folyik a szocializmus építése. Ahol viszont eltérnek e szervezeti felépítéstől, vagy megsértették a szocializmus hata-

lomgyakorlásának legáltalánosabb elveit, ott ez a lépés súlyos következményekkel járt. Így például a kollektív vezetés, a demokratikus centralizmus, a népszuverenitás elveinek figyelmen kívül hagyása jelentős szerepet játszott a személyi kultusz kibontakozásában és fennmaradásában. A párt társadalmi vezető szerepének csorbítása, az államszervezet szocialista építést irányító-szervező tevékenységének aláásása minden érintett országban (így például 1956-ban Magyarországon, 1968-ban Csehszlovákiában) a jobboldali revizionista és ellenforradalmi erők előretörésére vezetett.

A szocialista politikai rendszer itt említett szervezeteinek, intézményei felépítésének, struktúrájának és általános hatalmi-kormányzati elveinek szükségszerűségét az is bizonyítja, hogy a legkülönbözőbb feltételek között kezdődő szocialista forradalmak és az azokat követő szocialista építés során előbb vagy utóbb, minden külső kényszer nélkül, minden szocialista országban a szocialista politikai rendszer említett szervezeti-intézményi formáit alakították ki, és a hatalomgyakorlás említett legáltalánosabb működési elveit kezdték érvényesíteni. Ezt az utóbbi években a többi között éppen Kuba példája bizonyította.

Természetesen ezek az elvi megállapítások nem jelentik és nem jelenthetik azt, hogy a szocializmus politikai rendszere egy kaptafára készült, teljességgel azonos szervezeti formákat ölt, és még kevésbé jelenti azt, hogy azt valamiféle univerzális séma szerint kell kiépíteni. Amennyiben a szocializmus tudatos hívei eredményes szocialista építésre és szocialista hatalomgyakorlásra törekszenek, feltétlenül számba kell venniök saját országuk nemzeti sajátosságait, adott körülményeit éppúgy, mint múltbeli hagyományait, viszonylatait stb. A szocializmus politikai rendszerére vonatkozó legáltalánosabb elvek csak bizonyos lényegi mutatókat jelentenek. Alkotó valóra váltásuk során az adott konkrét szocialista építés politikai intézményrendszerének szükségképpen magán kell viselnie

megszületésének és működésének nemzeti sajátosságokból adódó meghatározottságát. Ily módon *minden konkrét társadalom, minden szocialista ország szocialista politikai rendszere sajátos nemzeti* jelleget ölt, és specifikus egyedi arculattal bír.

A KÖZÜGYEKBE VALÓ BELESZÓLÁS HAZAI LEHETŐSÉGEIRŐL ÉS FÓRUMAIRÓL

Ebben a könyvben nem vállalkozhatunk arra, hogy a Magyarországon kialakult szocialista demokratikus közélet minden fórumával és az állampolgárok számára biztosított valamennyi demokratikus megnyilvánulási lehetőségről szóljunk. E helyütt főleg a választójoggal kapcsolatos rendelkezéseket, valamint a lakóterületen és a munkahelyen érvényesíthető főbb demokratikus jogosítványokat ismertetjük.

A VÁLASZTÓJOGRÓL ÉS A VÁLASZTÁSOKRÓL

Hazánkban minden nagykorú – tehát a 18. életévét betöltött – állampolgárnak *választójoga* van. Ezt a jogot csupán azok nem gyakorolhatják, akik elmebetegek, vagy akiket jogerős bírói ítélettel megfosztottak a közügyekben való részvétel jogától, illetve a választójog gyakorlásától.

A választójog révén a felnőtt állampolgárok a jelenleg öt-évenként tartott tanácsi választásokon és az országgyűlési képviselőválasztások alkalmából a hivatalos szavazási lapokon szereplő tanácstag- vagy országgyűlési képviselőjelöltekre szavazhatnak.

A helyi és az országos képviseleti testületek jelöltjeit a választások előtt tartott ún. *jelölőgyűlésen* jelölik. Ezt a helyi tanácsokba történő jelölés esetén tanácstagi körzetenként szervezik; az országgyűlési képviselők ajánlásakor választókerüle-

tenként tartják. E gyűléseken mindenki, aki a 18. életévét be-töltötte, és érvényes szavazati joggal rendelkezik, tanácsstag-ként vagy országgyűlési képviselőként jelölhető. Az erre való ajánlásokat a helyi tanácsokba való jelöléskor bárki megteheti. Az országgyűlési képviselőjelöltek ajánlására a Hazafias Nép-front tesz javaslatot. Az egyes jelöltek vagy akár több jelölt nevét a választók gyűlésének szótöbbségén nyugvó határozata alapján veszik fel a jelöltek listájára. E határozatot terjesztik fel a Hazafias Népfront kerületi, megyei vagy fővárosi bizott-sága elé, amely ezt a jelölést a kiválasztott személy alkalmas-sága esetén jóváhagyja, és a választások lebonyolításával megbízott választási elnökséget utasítja arra, hogy a jelölt ne-vét vegye fel a jelöltek listájára, és a választáskor a szavazó polgároknak kiadott szavazólapra.

Abból a célból, hogy biztosítsák a helyi vagy országos képvi-seleti testületek tagjainak a választójuk előtti felelősségét és azt, hogy a munkájukat szavazóik jobban ellenőrizhessék és befolyásolhassák, a tanácsstagokat és az országgyűlési képviselőket egyéni választókerület szerint választják meg, és nekik mindenekelőtt e terület képviselőiként kell eljárniok. Az emlí-tett célt szolgálja az a rendelkezés is, hogy egy személy csak egy országgyűlési választói kerületben, illetve csakis egy, azonos fokon levő tanácsi választókerületben lehet jelölt.

Annak érdekében, hogy a szavazók idejében megismer-kedhessenek a jelöltek nevével, a tanácstagságra vagy az or-szággyűlési képviselőségre jelöltek listáját legalább tíz nappal a választás előtt közzé kell tenni, nyilvánosságra kell hozni, egyben ismertetve a róluk szóló legfontosabb adatokat. Ter-mészetesen a jelöltek megismertetésének nem csupán ez az egyedüli útja-módja: a Hazafias Népfront, a párt, a társadal-mi szervezetek feladata az, hogy megfelelőképpen ismertessék a jelöltek munkásságát, és bizonyítsák azt, hogy miért alkal-masak arra, hogy az állampolgárokat képviseljék.

A szavazásra jogosultakat jóval a választás előtt nyilván-

tartásba veszik, és ezt a listát kifüggesztik, hogy azzal mindenki megismerkedhessék. A választópolgárok rendszerint értesítést is kapnak arról, hogy felvették őket a szavazólistára, és arról, hogy hol élhetnek szavazati jogukkal. Amennyiben valaki jogtalanul nem szerepel a szavazásra jogosultak listáján – ez ellen tiltakozhat, és kérheti a választók közé történő felvételét.

A szavazás titkos. A szavazólapon szereplő jelöltekre és ellenük egyaránt szavazni lehet. A szavazás titkosságának biztosításáról a választóhelyiségben elkülönített szavazófülkék kiépítésével kell gondoskodni.

Minden választót egy szavazat lehetősége illet meg. Minden szavazat egyenlő.

A jelöltek közül azt kell megválasztottnak tekinteni, akire az összes érvényes szavazatoknak több mint a fele esett. Ha ez a feltétel nem teljesült, rövid időn belül pótválasztást kell tartani.

A választásokkal az állampolgároknak a képviseletükkel kapcsolatos joga még nem merül ki. A tanácsstagok tanácstagi körzetükben évente legalább egyszer, az országgyűlési képviselők választókerületenként ennél rendszerint valamivel ritkábban az úgynevezett *beszámológyűléseken* kötelesek választóikkal ismertetni a tanács, illetve az országgyűlés tevékenységét és saját e testületükben végzett munkájukat. Ezeken a beszámológyűléseken kötelesek meghallgatni választóiknak a képviseleti szervekben kifejtett tevékenységgel kapcsolatos észrevételeit, javaslatokat. Természetesen a dolgozók különböző szinten működő képviselőinek e tevékenysége, a választópolgárokkal való kapcsolata nem szorítkozhat és általában nem is szorítkozik e kötelezően előírt gyűlésekre. Kijelölt fogadóóráikon választópolgáraik rendelkezésére kell állniok, ezen túl pedig kívánatos az, hogy ez alkalmakon kívül is módot találjanak arra, hogy választóikkal szoros kapcsolatot építsenek ki, problémáikat megismerjék, és megoldásukat elősegítsék.

Az állampolgárok választójoga a *visszahívás jogában* is megnyilvánul. Ennek az a lényege, hogy az egyes körzetek, választókerületek szavazói visszahívhatják helyi vagy országos képviselőiket abban az esetben, hogyha az megsérti a szocialista törvényességet, vagy más okból méltatlanná válik bizalmukra.

A LAKÓHELYI DEMOKRÁCIÁRÓL

Lakóhelyi demokrácián a dolgozó embereknek azt a közéleti aktivitását értjük, amelyet lakóhelyi körzetükben fejtenek ki. Ennek elsődleges és közvetlen demokratikus formái a városi házakban vagy lakótömbökben tartott lakógyűlések, a községekben az utca-, a falurész- vagy a falugyűlések. A községekben és a városokban egyaránt fontosak a tanácsstagok tanácsközveti és az országgyűlési képviselők választókerületi gyűlései.

A lakóhelyi demokrácia közvetett – szervezeti formái a lakóbizottságok, a helyi tanácsok, a helyi népfrentbizottságok és aktíváik, valamint az adott területen működő különböző társadalmi szervezetek és érdekképviselői szervek területi szervei.

A lakóhelyi demokrácia a lakosság tömegei által egy többé-kevésbé közvetlenül áttekinthető terület demokratikus önigazgatása. Ez a tény megkönnyíti azt, hogy az emberek állást foglalhassanak és részt vehessenek a közösségi ügyek intézésében. Ugyanakkor a lakóhelyi demokrácia a szocialista demokratizmus egyik olyan formája is, amely az emberek számára szinte magától értetődő és magától megteremtődő közösségi kapcsolatokat hoz létre. Emellett az emberi érdekeknek olyan körét érinti (a művelődési, közoktatási, gyermeknevelési, egészségügyi, szociális, kommunális, lakás- a kereskedelem és a szolgáltatások iránti igényeik kielégítését), amelyek megteremtik az egy adott területhez tartozó lakosság

érdekeltségét abban, hogy a lakóhelyi demokrácia segítségével oldják meg problémáikat. Ezért a demokratizmus e formájának megfelelő működése és fejlesztése lehetővé teszi azt, hogy széles tömegeket nyerjünk meg a közösségi élet számára, a közösségi ügyek jobb intézésére. Ez a széles körű tevőleges részvétel a helyi közéletben az eddiginél teljesebbé és szilárdabbá teheti a szocialista demokráciát.

A lakóterületeken megnyilvánuló demokrácia sajátos fórumai a *helyi tanácsok*. Ezek lehetnek községi vagy nagyközségi tanácsok. Közéjük tartozhatnak olyan tanácsok is, amelyeket több kisközség közösen hozott létre – ezeket a tanácsokat községi közös tanácsoknak nevezik. Helyi tanácsok a városi vagy megyei városi tanácsok (az utóbbiak közé tartoznak Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged városok tanácsai). Helyi tanácsoknak tekintik a budapesti kerületi tanácsokat is.

A megyei tanácsokat *területi tanácsoknak* nevezik. Ezek feladata az, hogy koordinálják a megyéjükben levő helyi tanácsok munkáját, magasabb szinten gondoskodjanak megyéjük lakosságának gazdasági, kulturális, egészségügyi, szociális és kommunális igényeiről, és végül – országos szinten képviselik megyéjüket.

Külön formája a területi hatalmi szerveknek a *fővárosi tanács* amely egyszerre tölt be helyi és területi tanácsfunkciókat.

A helyi tanácsokba közvetlen választásuk útján, a választópolgárok jelölése és szavazása alapján kerülnek a dolgozók képviselői. A területi tanácsok és a fővárosi tanács tagjai a helyi tanácsok által jelölt tanácstagokból tevődnek össze.

A tanácsokon a köznapi életben rendszerint a tanácsok hivatalát, a tanácsapparátusát értik. Valójában a tanácsok nem azonosak a tanácsszervezetekkel. Mindenekelőtt egy *adott területen* (községben, városban, megyében, fővárosi kerületben és a fővárosban) *élő lakosságnak, a nép hatalmát megvalósító szocialista államnak a demokratikus centraliz-*

mus alapján működő népképviselői, önkormányzati és államigazgatási szervei.

Népképviselői szervek a tanácsok, azaz a tanácsokon *első-sorban* a választásokon megszavazott-megbízott tanácstagokból álló *tanácstestületet* értjük. Ez a választók megbízásából, azok nevében és érdekében képviseli a lakosságot, és tevékenykedik annak javáért. A tanácstestület tehát közvetlen kapcsolatot alkot a lakosság és az államhatalom között.

A tanács népképviselői tevékenysége mindenekelőtt a tanácstagok közös testületi munkájában jut kifejezésre. Ez a *tanácsülések* formájában ölt testet. Ezeket évente legalább négyszer – szükség esetén többször is – tartják. A tanácsüléseken gyakorolja a tanács tényleges hatáskörét. A tanácstestület kollektív vezető szerv, amelynek intézkedéseiért minden tagja együttesen felel, és amelynek döntéseit a tanácsszervek, a felsőbb szintű tanácsok, illetve a lakosság felé minden tagnak egységesen kell képviselnie.

A tanácstestület választja meg a két tanácsülés között működő tanács *végrehajtó bizottságot*. Ennek tagjai a tanács vb-elnöke, a tanács elnökhelyettese (vagy elnökhelyettesei), valamint a tanács vb többi tagja. A vb a tanácstestület eszköze, határozatainak és akaratának végrehajtója. Feladata az, hogy szakszerűen és rendszeresen segítse, előkészítse és szervezze a tanács munkáját, és érvényesítse döntéseit.

A tanácstestület a vb-tagjain kívül megválasztja a tanács *állandó és ideiglenes bizottságainak* tagjait és vezetőit. Meghatározza a tanácstestület, a tanácsi bizottságok és a tanácsi hatáskörbe tartozó szakigazgatási szervek adott helyi tevékenységének főbb irányait, ellenőrzi ezek munkáját.

A tanácsülések általában nyilvánosak.*

Zárt ülést a tanács akkor tart, ha e testület belső ügyeit nem célszerű nyilvánosság előtt tárgyalni (például a személyi

* Lásd az 1971. 1. törvényt a tanácsokról (29. cikkely)

ügyek megvitatásakor, összeférhetetlenségi vagy fegyelmi ügyek esetében stb.).

A tanácsok népképviseleti jellegének megnyilvánulása és egyben e természetének előmozdítója az is, hogy a tanácsi testület mellett a tanácsnak állandó és időszakos bizottságai is működnek. Ezek vezetői és tagságuk túlnyomó többsége csak választott tanácstag lehet. E bizottságok munkájukba bevonhatják és be is vonják az egyes területek szakértőit, és céljaik érdekében különböző aktívák hálózatát hozzák létre és működtetik.

A tanácsok *önkormányzati szervek* annyiban, amennyiben sajátos, a nép által megbízott sáfárokként tevékenykedhetnek saját területükön. Működési körzetükben nagyfokú önállósággal bírnak, és jelentős öntevékenységet fejthetnek ki.

A tanácsok önkormányzati szerv minőségükben területükön önállóan rendelkezhetnek. A lakosság érdekében – meghatározott keretek között – speciális helyi szabályozást végezhetnek. A felsőbb szervek az adott területet és lakosságát érintő ügyekben különböző intézkedéseket csak tudtukkal és többnyire csak beleegyezésükkel hozhatnak. Ez intézkedések végrehajtásakor pedig többnyire rájuk támaszkodhatnak.

A tanácsüléseken e testület különböző – a törvényes előírásoknak megfelelő – rendeleteket alkothat, illetve a lakosságot vagy a működési területét érintő különböző kérdésekben határozatokat hozhat.

A tanács államigazgatási szerv. Ez azt jelenti, hogy a tanácsok nemcsak a lakosság államhatalmi szervezeteit jelentik, hanem egyben az egységes államigazgatási szervezet helyi (illetve területi) szervei is. Ilyen minőségükben gondoskodnak a központi (illetve területi) állami rendelkezések végrehajtásáról, hatósági ügyeket intéznek (pl. az anyakönyvvezetést, a lakosság nyilvántartását, kiadnak különböző engedélyeket, mint pl. az építési vagy iparengedélyeket, különböző hatósági bizonyít-

ványokat adnak az igazolást igénylőknek, kiutalnak lakásokat stb.).

Az államigazgatási tevékenységet helyileg (és területileg) a tanácsok végrehajtó bizottságai szervezik meg és irányítják. A vb-k kettős alárendeltségben dolgoznak. Gazdájuk egyrészt a tanácstestület, amely megválasztja tagjaikat, és megfelelő hatáskörrel ruházza fel őket. Másrészt viszont a vb alá van rendelve a magasabb szintű (megyei vagy fővárosi) tanácsoknak, és azok utasításait hajtja végre. Ebben segíti ezt a testületet a tanács apparátusa, illetve a különböző szakigazgatási intézmények (mint például a KÖJÁL, a Földhivatal stb.).

A tanácsok államigazgatási szerv jellegüknél fogva összekötik a helyi államszervezetet a fölötte állóval, és a demokratikus centralizmus alapján biztosítják azt, hogy az állami szervezet azonos elvek és konkrét irányvonalak szerint egységesen működjön.

A népképviselői-önkormányzati-államigazgatási funkciójuk gyakorlása során a tanácsok sokféle feladatot látnak el. Hivatásuk egy adott terület lakosságának és érdekeinek képviselete. Gondoskodniuk kell arról, hogy működési területükön érvényesüljön a dolgozó nép önkormányzata. E célból törekedniük kell arra, hogy felvilágosítsák jogairól és demokratikus lehetőségeiről a lakosságot, aktivizálják a dolgozókat, és ily módon elérjék azt, hogy a néptömegek, illetve szervezeteik bekapcsolódjanak a tanács által elvégzendő feladatok végrehajtásába.

A tanácsoknak meg kell szervezniük a központi állami és a helyi célok megvalósítását. E célból biztosítaniuk kell a területükön levő és a hatáskörükbe átutalt intézmények, vállalatok és szövetkezetek állami felügyeletét, az állami rendelkezések érvényesítését és a törvényesség maradéktalan betartását.

Alapjában véve a tanácsok a felelősök a területükön élő

lakosság alapfokú és középfokú művelődési igényeinek, egészségügyi és szociális ellátásának jó megszervezéséért, a kommunális fejlesztésért és a lakosságot közvetlenül ellátó kereskedelem és szolgáltatási hálózat kiépítéséért, tevékenységének állandó ellenőrzéséért és a munkájukat ösztönző, illetve büntető intézkedések megtételéért. E feladatok átfogó és tervszerű végrehajtása érdekében a tanácsoknak megfelelő település- és területfejlesztési terveket kell kidolgozniuk, és meg kell szervezniük ezek végrehajtását.

A tanácsoknak közre kell működniük az állami és társadalmi rend biztosításában, a társadalmi tulajdon védelmében, a honvédelmi és polgári védelmi feladatok ellátásában.

A tanácsoknak kell érvényre juttatniuk a nemzetiségek jogait. Jórészt rájuk hárulnak a rendkívüli események (pl. a természeti csapások stb.) következtében ellátandó feladatok.

A tanácsok sokféle feladatának ellátását elősegíti az, hogy a tanácsoknak bizonyos anyagi eszközök állnak rendelkezésre, amelyekkel önálló költségvetésük alapján gazdálkodhatnak. Ezeknek az anyagi eszközöknek forrásai egyrészt az állami költségvetés révén biztosított központi pénzeszközök. A tanácsok bevételeit – másrészt – a helyi tanácsokhoz befizetett adókból és adójellegű lakossági, intézményi és vállalati hozzájárulásokból befolyó összegek és végül a felvett hitelek jelentik.

A tanácsok tevékenységük során közvetlenül építhetnek a társadalmi szervezetek (a párt, a Hazafias Népfront, a KISZ, a szakszervezetek, szövetkezetek és a nem tanácsai szervezetek, szervek) segítségével. Emellett törekedniük kell arra is, hogy mozgósítsák és munkájukba bevonják a területükön élő lakosság mind szélesebb körét.

A tanácsok munkája nyilvános. Maga az alkotmány írja elő azt, hogy a tanácsok rendeleteit a helyileg szokásos módon ki kell hirdetni. A tanácsok tevékenységéről szóló informá-

lást szolgálják a tanácsok beszámolóí, az utca-, a falugyűlések és más, a tanácsok rendelkezésre álló eszközök, pl. a helyi lap vagy falurádió, körzeti rádió stb. A tanácsülések nyilvánossága is módot nyújt arra, hogy a választópolgárok megismerkedhessenek a tanácsok munkájával. Ezt a célt mozgította elő az utóbbi időben a tanácsok nagy részénél rendszeresített, úgynevezett ügyfélszolgálati irodák kiépítése is, amelyek a lakosságot érintő mindennapi hatósági ügyintézés mellett tájékoztatást nyújtanak a tanácsok munkájáról is.

Hazánkban az állampolgárok közvetlenül vagy közvetve befolyásolhatják a tanácsok munkáját is. *Közvetlenül* azzal, hogy a néphez hű és arra alkalmas tanácstagokat jelölnek és választanak meg, illetve visszahívják az alkalmatlanokat, a jelölőgyűléseken és a tanácsi, illetve az országgyűlési képviselők beszámolóülésein véleményt nyilvánítanak, javaslatokat tesznek; a helyi tanácsok ülésein részt vesznek, befolyásolni igyekeznek választott küldötteiket. A tanácsok állandó vagy időleges bizottságaiban, a tanácsok aktíváiként végzett munkájukkal hasonlóképpen érvényesíthetik hatásukat a tanácsi tevékenységre. Az utóbbi években kialakult a helyi, területi és a központi állami szervek munkásságának befolyásolására az olyan gyakorlat, hogy a készülő tanácsi rendeleteket, települési és környezetfejlesztési programokat, a törvénytervezeteket megvitatják. Ezeknek a demokratikus véleménynyilvánítási és befolyást érvényesítő lehetőségeknek további gyarapodását szorgalmazza a MSZMP XI. kongresszusának határozata is, amikor kimondja: „Tovább kell erősíteni a törvényalkotás társadalmi nyilvánosságát, elfogadásuk előtt szélesebb körben és rendszeresebben kell megvitatni a tervezeteket és hasznosítani az állampolgárok, a társadalmi szervek észrevételeit, javaslatait. Az országgyűlési képviselők és tanácstagok fűzzék még szorosabbra kapcsolataikat választóikkal, az üzemi, munkahelyi kollektívákkal, legyenek a helyi közélet aktív részesei, a közérdek figyelembevételével teljesítsék válasz-

tóik megbízásait. Alapvetőnek tartjuk, hogy az állami munka különböző területein a dolgozók nagyobb köre vegyen részt fontos állami döntések előkészítésében, meghozatalában és megvalósításában. Ezzel közelebb jutunk ahhoz a lenini követelményhez, hogy az állampolgárok többsége részesévé váljék a hatalom gyakorlásának és a közügyek intézésének.”*

A helyi hatalmi szervek működésére *közvetett* módon hathatnak az állampolgárok az adott területeken működő társadalmi szervezeteken keresztül. A pártszervezetek, a Hazafias Népfront, a KISZ, a szakmaközi bizottságok stb. közvetíthetik és rendszerint közvetítik is javaslataikat, hozzájárulnak a lakosság véleményének, akaratának és érdekének a tanácsok munkájában való érvényesítéséhez, és ellenőrzik a helyi hatalmi szervezetek tevékenységét.

*

A lakóhelyi demokrácia rendeltetésszerű és hatékony működéséhez elengedhetetlen az, hogy az érintett lakosság az ediginél nagyobb számban vegyen részt saját ügyeinek intézésében.

A mai politikai gyakorlat arról tanúskodik, hogy a tanácsi, illetve az országgyűlési választások közötti időszakokban a lakóhelyeken működő állami és társadalmi szervezetek általában nem igénylik különösebben a lakosság tevékeny részvételét a közügyek intézésében. Ilyenkor főleg a közvetett demokratikus formák, a tanács, a népfrontbizottság, a területi párt- és KISZ-alapszervezetek, a szakmaközi bizottságok stb. funkcionálnak rendszeresen, és gondoskodnak a lakosság érdekeinek érvényesítéséről.

Ezen a helyzeten lehet és kell is változtatni, hogy az egyes

* Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Idézett mű 467. o.

adott területeken élő dolgozókat ne csak a választások időszakában aktivizálják, hanem máskor is, a „hétköznapiokon” is bevonják őket a közéletbe. A helyi közügyek intézése ugyanis csak akkor lesz tömegesebb és hatékonyabb, ha az nem csupán az aktívák vagy „egyes beavatottak” ügye lesz, hanem ebből valamennyi érdekelt dolgozó aktívan kiveszi részét.

Ehhez mindenekelőtt meg kell teremteni a lakosság megfelelő érdekelttségét. Ennek viszont az a feltétele, hogy az állami és a társadalmi szervezetek, a szocializmus tudatos hívei pontosabban ismerjék és adekvátan felmérjék a különböző lakóterületek sajátos szükségleteit, a helyi lakosság igényeit, és olyan területfejlesztő programokat dolgozzanak ki, amelyek képesek megmozgatni az embereket az aktív közreműködésre és a tervekben vázolt célkitűzések megvalósítására.

Ezzel feltétlenül elősegítik azt, hogy felébredjen a közösség érdeklődése, megszülessen a helyi lakosság érdekeltége, és ennek következtében növekedjék társadalmi aktivitása.

Elengedhetetlen az is, hogy kiépüljön a helyi közösségi ügyekről szóló rendszeres tájékoztatás, amelynek révén a lakosság érdeklődő tömegei nem pletykák és nem is indiszkrétciók révén tudják meg, mi a helyzet saját körzetükben. Jelenleg is működnek bizonyos információs eljárások és eszközök, amelyek a tájékoztatást szolgálják. Ezek azonban nem eléggé rendszeresek, és az információ nem is minden esetben jut el a széles tömegek közé. Ezért lenne kívánatos az, hogy a lakosság tájékoztatásának formáit sokoldalúan kiépítsük, és ezt a szervezetet is felhasználják a lakosság gondolkodásának alakítására.

A közéleti aktivitás feltétele az is, hogy a helyi szervek oly mértékű anyagi eszközökhöz, olyan jogosítványokhoz jussanak, amelyek biztosítják azt, hogy a lakossági igényeket különböző alternatívák formájában tudják megfogalmazni.

Ily módon alakulhat ki csupán tartalmas vita az anyagi eszközök felhasználásáról, s lehet elérni azt, hogy a döntések kellőképpen figyelembe vétnessenek.

A lakóhelyi demokratizmus fejlesztéséhez az is elengedhetetlen, hogy a lakóterületeken levő demokratikus fórumokat az eddigieknél élőbbekké tegyük. Ezt a célt szolgálta a tanács-törvényben foglalt számos rendelkezés, amely a tanácsok működését tartalmasabbá tette, melléjük megfelelő aktívahálózatot szervezett, azok szervezésére adott felhatalmazást. Ilyen előrelépés a népfrontbizottságok működése is.

A lakóhelyi demokráciának azonban vannak olyan lehetőségek, nem állami jellegű fórumai is, amelyek még nem ösztönzik és koordinálják a helyi lakosság öntevékenységet. Ilyenek például a lakógyűlések, a körzeti vagy helyi párt- és KISZ-szervezetek, a szakszervezetek szakmaközi bizottságai, a népfrontbizottságok és mások. Kíváncsú lenne az, hogyha a legkülönbözőbb helyi demokratikus fórumok „kis helyi parlamentekké” válnának, amelyek részben önkormányzati jellegű döntéseket hoznának, részben a helyi és országos közélet iskolái is lehetnének és lennének, ahol az emberek a gyakorlatban, a körülmények alakításakor, a demokratikus közéletben való részvétel során tanulják meg a szocialista öngazgatást.

A lakóhelyi demokrácia – a dolog természeténél fogva – szoros kapcsolatban van az államigazgatással, a kormányzati végrehajtó apparátussal. Nem közömbös tehát, hogy milyen a közöttük levő viszony. Hosszú ideig kettejük kapcsolatára rányomta bélyegét az állami szervezetek és szervek túlsúlya. Ilyen körülmények között a lakóhelyi demokrácia szervei nemegyszer pusztán az állami szervezetek függvényei voltak.

Ez a helyzet a párt negyedszázados politikája következtében némileg változott. Az új tanács-törvény is előmozdítja ezt a pozitív fejlődést, amikor a lakóhelyi demokrácia testü-

leteit a lakosság teljes jogú, szuverén önkormányzatainak tekintti. Ennek az elvnek a maradéktalan végrehajtásához azonban még hosszú az út. Arra van szükség, hogy a végrehajtó szervezet minden szinten megértse és érvényesítse azt az alapelveket, alapszabályt, hogy az állami gépezet nem csupán felfelé, hivatali főnökeinek tartozik felelősséggel, hanem „lefelé” is, a dolgozóknak és választott testületeiknek is.

A lakóhelyi demokrácia egyik kulcskérdése az, hogy helyileg, ahol az emberek többé-kevésbé ismerik egymást, hatnak egymásra, olyan képviselők nyerjék el a nép megbízatását, akik ismerik területüket, annak problémáit, és mindenkor szoros kapcsolatban maradnak megbízóikkal. Ennek a követelménynek mond ellent az a sajnos nem ritka gyakorlat, hogy sok helyütt a vezetők választják a vezetőket. Gyakori az is, hogy elsőként az apparátus vagy annak felső vezetése jelöli ki az alsóbb megválasztandó képviselőket vagy funkcionáriusokat vagy legalábbis azok nagy részét. Ezt a helyzetet sokszor erősíti az, hogy a különböző helyi szervezett mozgalmak és testületek szinte rátukmálják a választókra saját jelöltjeiket.

Természetesen a felső vezető testületeknek, a népfrontnak, a pártoknak feltétlenül joga van arra, hogy beleszóljon abba, hogy kikből tevődik össze a dolgozók képviselete. A hiba akkor jelentkezik, amikor ez a vezetés mindenképpen ragaszkodik saját eredeti jelöltjeihez, és igyekszik ráerőszakolni őket a lakosságra, még akkor is, ha a lakosság e hivatalos jelölteket nem tartja méltónak e funkcióra.

A nem demokratikus módon megválasztott vagy kinevezett funkcióviselők elkerülhetetlenül lazítják a megválasztottak vagy a kinevezett vezetők függését a dolgozó tömegektől. Emellett mindenkor fönnáll az a veszély, hogy növekszik személyi elkötelezettségük a felsőbb szervek, illetve azok vezetői iránt, akik jelölésüket és megválasztásukat lehetővé tették. Ennek eredményeképpen előfordulhat, hogy azok, akik-

nek a nép megbízottjaiként kellene működniük, nemegyszer nem a dolgozók, hanem az őket ténylegesen kiválasztó vezetők, illetve szervezet véleményét tekintik elsőrendű és mindenekelőtt figyelembe veendő iránymutatásnak.

A különböző közösségi funkciók betöltésénél tehát nagyobb mértékben kell biztosítani a dolgozók szerepét, azt, hogy cselekvően vegyenek részt a számba jöhető egyének kiválasztásában, vezetéssel való megbízásában, rendszeresen és tartalmasan értékelhessék és befolyásolhassák munkásságukat. Ezért mondta Lenin – nem csupán az állami szervezetek, a társadalmi irányítás, az államhatalommal szoros kapcsolatban álló képviseletek káderproblémáinak eldöntésére vonatkozólag, hanem még a párttagság és a párt működésének a tömegek általi ellenőrzésére vonatkozóan is – a következőket: „Természetesen mi nem vetjük alá magunkat a tömegek minden útmutatásának, mert néha . . . a tömegben is haladónak egyáltalán nem mondható hangulat lesz úrrá. De az emberek megítélésében, a »párthoz dörgölődő« »elkomisszárosodott«, »elbürokratizálódott« elemek negatív értékelésében a párton kívüli proletártömeg útmutatása, sőt sok esetben a párton kívüli paraszttömeg útmutatása is rendkívül becses. A dolgozó tömeg rendkívül finom ösztönnel érzi meg a különbséget a becsületes és odaadó kommunisták és azok között, akik ellenszenvet váltanak ki a kenyerét arca verejtékével kereső emberben, abban az emberben, akinek nincs semmiféle kiváltsága, semmiféle »összeköttetése.«*"

A lakóhelyi demokrácia tartalmi javítása, a demokratikus fórumok kiszélesítése, annak biztosítása, hogy a dolgozók közvetlen kapcsolatba kerülhessenek a lakóhelyi demokrácia fórumrendszerével, és arra befolyást gyakorolhassanak, különösen aktuálissá válik a közeljövőben. Előre látható

* Lenin Összes Művei 44. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 119–120. old.

ugyanis, hogy a nyugdíjba menő idős emberek aktivitása e keretekben ölthet szervezeti formát. Ez teszi majd lehetővé azt, hogy tapasztalataikat megőrizhessük és felhasználhassuk, hogy ők maguk is az eddiginél nagyobb fokú segítséget nyújthassanak a szocializmus építésében. Nyilvánvaló továbbá az is, hogy a lakóhelyi demokrácia jelentősége növekszik a gyesen levő anyák tennivágyásával, fölszabaduló aktivitásával. Ez lehet majd a keret ahhoz, hogy újra részt vegyenek a társadalmi élet közvetlen befolyásolásában.

Annak következtében, hogy a lakóterületen élő fiatalság az előző időszakhoz viszonyítva érettebb korban lép munkaviszonyba, ugyancsak új tömegekkel, az ifjúság tömegeivel egészülhet ki és erősödhet meg a lakóhelyi demokrácia.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a lakóhelyi demokrácia egyre nagyobb jelentőségre tesz szert, és – ha a nyugdíjasok, a nők és a fiatalok széles tömegei aktívabban vesznek majd benne részt – társadalmi hatékonysága és a keretein belül működők személyes fejlődésére gyakorolt befolyása csak növekedni fog.

A MUNKAHELYI DEMOKRÁCIÁRÓL

A munkahelyi demokrácia kifejezést minden munkahely, azaz az üzemek, a vállalatok, a szolgáltató ágazatok, a mezőgazdasági termelési egységek, a hivatalok, a tanintézmények, a különböző egyéb intézmények demokratizmusának, demokratikus fórumainak, azok működésének és viszonyrendszerének jelölésére használjuk. A munkahelyi demokrácia elnevezéssel (az üzemi vagy intézményi demokrácia közhasználatú kifejezések alkalmazásától eltérően) azt akarjuk kifejezni, hogy nemcsak egy adott területen, az anyagi termelőtevékenységben, hanem mindenhol, ahol munkatevékenység folyik, már ma is léteznek demokratikus formák és eljárások,

vagy pedig kialakulóban vannak, illetve fejlesztendők a demokratikus viszonyok.

A munkahelyi demokrácia a szocialista országokban a dolgozóknak azt a természetes jogát rögzíti, hogy mindazokban a kérdésekben, amelyek őket személyükben lényegesen érinthetik, véleményt nyilváníthatnak, másokat befolyásolhatnak, és sorsuk alakulásába ily módon beleszólhatnak. Minden munkát végző embernek érdeke a jó munkahelyi légkör, a normális munkaszervezés, az optimális irányítás, a dolgozó emberek közötti normális kapcsolat, a munkafeltételek kedvezőbbé tétele, a munkahely szociális, illetve kulturális jellegű szolgáltatásainak élvezése. A munkahelyi demokrácia éppen ezekben a kérdésekben nyújt különböző lehetőségeket állásfoglalásra, javaslattételre és bizonyos döntésekre. A munkahelyi demokrácia ily módon biztosítja, hogy nemcsak a vezető, hanem a beosztott dolgozó is állást foglaljon saját munkahelye terveinek kérdéseiben, véleményt nyilvánítson munkahelye tevékenységéről, a munkafeltételek kérdéseiről, a munka alapján elnyerhető anyagi és erkölcsi elismerések elosztásáról, döntési jogot nyerjen egyes szociális, kulturális és sportkérdésekben, amelyekben munkahelye illetékes.

A munkahelyi demokrácia nem azonosítható egy vezetési módszerrel, s nem egy, kizárólag az irányítokat szolgáló intézmény.

A munkahelyi demokrácia lényege az, hogy a dolgozók tényleges hatalmát érvényesíti a munkahelyükön. Abból fakad és azon alapul, hogy a vezető és a beosztott azonos társadalmi erőhöz, a szocialista ország „uralkodójához”, a néphez tartozik. A vezető és a beosztott a társadalmi munkamegosztás alapján különbözik egymástól. Ebben a vonatkozásban *technikai* alá- és fölérendeltség áll fenn közöttük. Különbözhetnek egymástól a szakképzettség tekintetében is. Ezeken a különbségeken kívül más – társadalmi jellegű külön joguk vagy függőségük, a törvény szerint – nincsen, és nem is lehet. Min-

den egyes munkát végző ember a maga személyi hozzájárulásával, hasznos tevékenységével vesz részt a termelésben, a munkahely dolgaiban. Mindenki egyenjogú állampolgára az országnak, egyformán joga van gondolkodni a problémákon, joga van a közösséget érintő ügyekben szót emelni, joga van megmondani, hogy jó-e vagy rossz a hozott döntés, hiszen az végül is az ő érdekét szolgálja vagy sérti.

A munkahelyi demokrácia éppen úgy, mint általában véve a szocialista demokrácia, egyik megnyilvánulása és bizonyítéka, illetve megvalósulása annak, hogy az állampolgárok részesei a szocialista hatalomnak. Ebből következik, hogy a vezető vagy irányító testület, illetve szervezet nem szívességet tesz, amikor a dolgozókat informálja; nem engedményt tesz, amikor őket a vezetésbe, a különböző döntések megvitatásába vagy ellenőrzésébe bevonja. Az ebben való tevékeny részvételhez minden egyes embernek joga van. Ellenkezőleg: ez a szocialista vezető elemi kötelessége. Azért is van irányító munkakörben, hogy az adott területen folytatott munkát segítse elő, azért vezet, mert erre a jelenlegi időszakban őt tekintik a legrátermettebbnek. (Ezt természetesen nap mint nap bizonyítania is kell.) Ebből a tényből azonban nem következik az, hogy a vezető minden kérdésben a legilletékesebb, hogy minden esetben, minden kérdést csakis ő lát jól, és csakis ő tud legmegfelelőbben döntést hozni. A vezető tehát sohasem ítéltet annak alapján, hogy „én vagyok a főnök”. Állásfoglalásaiban mérvadó csakis az a szempont lehet, hogy „mi szolgálja legjobban közös ügyünket”. Ennek biztosítása érdekében van szükség arra, hogy az ügyek irányítója mindenkor támaszkodjon a dolgozók kollektívájára, s – többek között – a munkahelyi demokrácia segítségével is mozgósítsa tagjait az együttes gondolkodásra és cselekvésre.

Mivel a munkahelyi demokrácia gyakorlatilag konkretizálja a dolgozóknak azt a jogát, hogy saját hatalmukból részesedjenek, és annak gyakorlásában részt vehessenek, azt

mindenütt érvényesíteni kell. Ebből a szempontból – a munkahelyi demokrácia általános létjogosultságát tekintve – nincs és nem lehet semmiféle különbség termelő és nem termelő munkahely között. Minden munkahelyen – természetesen az adott körülményeknek megfelelően – konkrétan kell megvalósítani. Nyilvánvaló például, hogy a munkahelyi demokrácia formája egy fegyveres testületnél más, mint egy termelőüzemben. Továbbá még egy termelőüzem, mondjuk egy bánya mentőreszlegnél is másként kell megnyilvánulnia, mint például a kitermelő, a fenntartó vagy a karbantartó reszlegnél. Az egyik előttünk álló döntő és rendkívül aktuális feladat az, hogy kidolgozzuk és a gyakorlatban érvényre juttassuk azokat a formákat és eljárásokat, amelyek segítségével el lehet érni azt, hogy az emberek az adott körülmények között a munkahelyi viszonyok alakításának tényleges és aktív részeseivé váljanak.

A munkahelyi demokrácia nemcsak a beosztott dolgozók – közöttük a munkások –, hanem egyben az egész munkahely és a felelős vezetők érdeke is. A munkahelyi demokrácia egyik fontos eszköze lehet annak, hogy a vezetés felszínre hozza a dolgozók véleményét, értékelését a munkahelyről és annak tevékenységéről. Lehetővé teszi, hogy a beosztottak ennek során ajánlásokat tegyenek a munka javítására. Ezzel közvetlenül hozzájárul egyrészt a munkahelyen folyó tevékenységről alkotott pontosabb képhez, a dolgozók hozzáállásának megismeréséhez; másrészt a munkahelyi demokrácia felébreszti a dolgozók érdeklődését munkahelyük és munkájuk ránt. Érdekeltté teszi őket abban, hogy munkahelyük gondjaival tudatosan foglalkozzanak. Ezzel mindenképpen elősegíti a munkahelyen folytatott társadalmilag fontos tevékenység javulását. Minden korszerűnek tekintett eljárásnál, munkaszervezési módszernél, technikai eljárásnál, „human relations” intézkedésnél sokkal nagyobb mértékben váltja ki a dolgozókból, a beosztottakból a munkahellyel való azono-

sulás és szolidaritás érzését. Fokozza a munkahelyük iránti felelősségüket, és arra ösztönzi őket, hogy a munkahelyük által megszabott feladataikat saját ügyüknek tekintsék, azokat lelkiismeretesen, pontosan, aktívan és öntevékenyen elvégezzék. A munkahelyi demokráciával tehát a munkahelyek és vezetőik olyan ösztönzőhöz és olyan kimeríthetetlen erőforráshoz jutnak, amely az adott terület munkájának szakadatlan fellendítését teszi lehetővé.

A munkahelyi demokrácia nemcsak a munkásoknak, hanem „mindenkinek jár”. Így az értelmiséginek és az alkalmazottnak, a vezetőnek és a beosztottnak egyaránt joga van ahhoz, hogy a munkahelyi demokrácia rendszerében állást foglaljon, véleményt nyilvánítson, ellenőrzési jogát gyakorolja, részt vegyen a döntéshozatalban. A munkahelyi demokrácia nemcsak a beosztottakat védi az igazságtalan, a helytelen intézkedésektől, hanem – hogyha a szocializmus érdekében lépnek fel, ha betartják és betartatják a törvényes előírásokat, a munka optimális végzésével összefüggő szabályokat és eljárásokat – a vezetőket is támogatja és védi. A munkahelyi demokrácia biztosítja azt, hogy az irányítók, az ügyintézők és egyéb beosztott dolgozók ne irracionális szempontok alapján, hanem racionálisan döntsenek. Lehetőséget nyújt arra, hogy objektívebb értékelések szülessenek a munkáról, annak irányításáról, s hogy a munkát végző embert ténylegesen képességeinek és teljesítményeinek megfelelően becsüljék meg.

Az elmondottak értelmében a minden munkahelyen és minden vezetési szinten alkalmazott és érvényesített munkahelyi demokrácia tartalmassá tétele és továbbfejlesztése minden egyes dolgozó ember érdeke.

A munkahelyi demokráciának ezt az óriási jelentőségét elismerve állapította meg a MSZMP XI. kongresszusa: „A munkahelyi, üzemi demokrácia a szocialista demokrácia alapvető része; lehetőséget ad a vállalati gazdálkodásba, a helyi

és közügyekbe s ezek eldöntésébe való érdemi beleszólásra; segíti a munka alkotó jellegének kibontakozását, fontos eszköz a vezetők és beosztottaik szocialista viszonyának formálásában; növeli a dolgozók felelősségtudatát, fokozza aktivitásukat.”*

*

A munkahelyi demokrácia lehetővé teszi azt, hogy a dolgozó emberek eleinte munkahelyük, később esetleg azon túl, egy átfogóbb szint közéletéhez kapcsolódjanak és részt vegyenek a közügyek intézésében.

Erre mindenekelőtt a munkahelyi demokrácia fórumain és intézményrendszerén keresztül nyílik nagyon sokféle lehetőségük. A dolgozók beleszólásának módja és részvétele közvetlen demokratikus vagy közvetett demokratikus lehet.

A munkahelyi demokrácia *közvetlen*, azaz minden munkát végző ember által elérhető fórumai és a beleszólás személyesen is érvényesíthető jogosítványai a következők lehetnek:

1. Az ipari, mezőgazdasági, közlekedési és kereskedelmi vállalatoknál *a brigádtagok, a szocialista brigádtagok, egy adott munkacsoporthoz, termelési egységhez, műhelyhez tartozó dolgozók tanácskozásai*. Ilyen közvetlen demokratikus fórumokon lezajló megbeszéléseknek tekinthetők a különböző hivatalokban a csoport- vagy osztálymegbeszélések, az oktatási intézményekben a tanszéki vagy egyetemi intézeti megbeszélések, a kutatóintézetekben az osztály- vagy az intézeti megbeszélések is.

E tanácskozásokat rendszerint évente többször, általában nem egy meghatározott időpontban tartják. Feladatuk az, hogy a saját kis csoportjuk, illetve a vállalatuk munkáját megbeszéljék, javaslatokat tegyenek a munka megjavítására, vé-

* Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Idézett mű 467. o.

leményt mondjanak az adott egység közvetlen vezetőjéről, bérmegetkarítás, bérmeghatározás, jutalmazás vagy kitüntetés előtt értékelést adjanak saját munkacsoportjuk dolgozójáról. Döntési joguk van a brigádok munka- vagy egyéb vállálásainak elfogadásában, azok értékelésében, illetve módosításában.

2. *A különböző termelőegységek, intézmények dolgozóinak termelési tanácskozása.* Esetenként ilyen cél szolgálatában állnak a különböző vállalati *munkásgyűlések*. A demokrácia e fórumaihoz tartoznak a *tsz*-ekben a *részközszyűlések*, illetve a *tsz*-közszyűlések, az egyetemeken az *összstanári értekezletek*, illetve a hallgatók különböző, *kari vagy összegytemi gyűlései* és mások.

E termelési tanácskozások (vagy az ahhoz hasonló értekezletek) célja az, hogy az adott vállalat vagy intézmény munkáját és jövő feladatait megbeszéljék. E célból a rendezvények keretében tájékoztatást kell nyújtani a munkahely általános helyzetéről, céljairól és a végrehajtásukat szolgáló feladatokról, a munkahely szociális intézkedéseiről, a bérügyi intézkedésekről is. E fórumokon értékelik a munkahely, illetve vezetőinek tevékenységét, javaslatokat tehetnek a munkatevékenység fejlesztésére, a kollektív szerződés módosítására. A termelési tanácskozásokon dönthetnek a munkaverseny-vállalásokról, a bérfejlesztések arányainak és formáinak kérdéseiben. E tanácskozást megilleti a munkaverseny legmegfelelőbb formái megválasztásának joga, a kiváló dolgozók és a szocialista brigád cím odaítéléséről való döntés lehetősége is.

A termelési tanácskozások hatékonyabbá tételét és a rajtuk elhangzottak számonkérését és ellenőrzését mozdítja elő az, hogy ezekről az értekezletekről jegyzőkönyveket kell vezetni, és a viták elhangzottakra vagy a tanácskozások helyén, vagy legkésőbb 30 napon belül választ kell adni, illetve megfelelő intézkedést kell hozni.

3. Miután a dolgozók jelentős része szakszervezeti tag, a közvetlen demokrácia egyik fórumának tekinthető a *szakszervezeti csoport ülése*, amelyen e szervezet ügyei mellett a munkahely problémái is napirendre kerülhetnek, az itt elhangzó értékelések és javaslatok pedig a felsőbb szakszervezeti vezető testületek kezdeményezéseinek alapjául szolgálhatnak.

4. A fiatalok számára rendszeresített közvetlen demokratikus fórumok a különböző munkahelyeken és oktatási intézményekben tartott *ifjúsági parlamentek*. Céljuk az, hogy tájékoztassák a fiatalokat munkahelyük, illetve oktatási intézményük ügyeiről, és elősegítsék az ifjúság közéleti tevékenységének fokozását.

Az ifjúsági parlamenteket ötévenként kétszer kell tartani. Egy alkalommal csak a munkahely, illetve oktatási intézmény szintjén, egy alkalommal pedig felmenő rendszerben, azaz a munkahelyi, vállalati, szövetkezeti, hivatali vagy oktatási intézményszinttől az ágazati, továbbá országos szintekig kell őket megrendezni.

Az ifjúsági parlamenteknek igen széles jogkörük van. *Állást foglalnak* az ifjúsági törvény végrehajtására kidolgozott országos, ágazati, megyei, illetve helyi intézkedési tervek időarányos végrehajtásával kapcsolatosan. Ezen belül különös figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy mi lett a sorsa a megelőző ifjúsági parlamenteken elhangzott javaslatoknak, miként hasznosították őket, hogyan hajtották végre a korábbi időszak határozatait. Értékelik azt is, hogy a vállalati vagy szövetkezeti, illetve intézményi ifjúságpolitikai célokra jutott pénzeszközöket hogyan használták fel. *Egyetértési jogot* gyakorolnak az ifjúsági parlamentek akkor, amikor állást foglalnak az ifjúsági törvény végrehajtására szolgáló és az állami vezetés által kidolgozott munkahelyi, oktatási intézményi intézkedési tervekről, az azokban foglalt feladatokról és ha-

táridőkről. Emellett *döntenek* a felsőbb szintű ifjúsági parlamentekbe választandó küldöttek személyéről és arról, hogy azok az ötéves terv végrehajtásával, az ifjúsági érdekképviseléssel összefüggésben, illetve más, az ifjúságot foglalkoztató kérdésekkel kapcsolatosan milyen javaslatokat továbbítsanak, milyen álláspontokat képviseljenek.

Az ifjúsági parlamenteken tárgyaltakra, az ott felvetett problémákra és elhangzott javaslatokra vagy a helyszínen, vagy legkésőbb 30 napon belül választ kell adni.

Az ifjúsági parlamentek ülészakaira eddig 1974-ben, 1976-ban és 1978-ban került sor. Ezeknek a fórumoknak eddigi története és utótörténete arról tanúskodik, hogy az állami szervek, a gazdasági és intézményi vezetők a korábbi parlamenteken, illetve azok lebonyolítása után a maguk hatáskörében eljárva, számos intézkedést tettek. Az ifjúsági parlamentek jelentőségét felismerve a Minisztertanács, valamennyi minisztérium és országos hatáskörű szerv, valamint a fővárosi és a megyei tanácsok megtárgyalták e fórumok tapasztalatait. Az Állami Ifjúsági Bizottság a szakszervezetekkel és a KISZ-szel együttműködve feladattervet dolgozott ki arra, hogy megvizsgálják az ezeken a tanácskozásokon felmerült problémákat, és az állami, illetve gazdasági szerveknek megfelelő ajánlásokat dolgoznak ki.

5. A munkahelyi demokrácia közvetlen demokratikus fórumaihoz tartoznak olyan, a dolgozók egyes rétegeit átfogó sajátos formák, mint pl. *a párt, a KISZ, a szakszervezetek taggyűlései* vagy pedig olyan, meghatározott specifikum szerint szervezett tanácskozások, mint pl. *az ifjú mérnökök és közgazdászok értekezletei, a kiváló dolgozók, az újitók tanácskozásai* és mások.

Nagy változatosság mutatkozik a munkahelyi demokrácia *közvetett formái* terén is. Ezeken a dolgozókat képviselő, véleményüket, javaslataikat vagy esetleg döntéseiket továbbító, illetve érvényesítő megbízottak révén valósul meg a munkavál-

lálóknak a termelés, az oktatás, az ügyintézés kérdéseibe való beleszólása, az ügyek irányításában való részvétele.

A legközvetlenebbül a termeléshez kapcsolódó közvetett munkahelyi demokratikus formák a *brigádvezetők, a szocialista brigádvezetők vagy a művezetők tanácskozásai*. Hasonlóképpen a termeléshez kapcsolódnak a különböző *politikai vagy gazdasági aktívaértekezletek is*. Ezek elsősorban a munkával, a bérezéssel összefüggő kérdéseket hivatottak tárgyalni.

A dolgozók tömegeihez szorosan kapcsolódó és mind a munka, mind az egyes munkahelyek egyéb problémáiról kialakított értékeléseiket, ajánlásait a legközvetlenebbül felhozni képes testületek lehetnek a *szakszervezeti bizalmiak és főbizalmiak* tanácskozásai. Ezek sajátos munkásönkormányzati jellegű testületet is alkotnak.

E tanácskozásokon elsősorban a vállalatok középtávú és éves terveit, a kollektív szerződések fő elveit, évi beszámolóit és jövőbeni programjait, a munka- és üzemszervezés kérdéseit, a bérpolitika és a jutalmazás elveit és végrehajtási módjukat, a vállalati nyereség felosztásának arányait, ezen belül a szociális, a kulturális és sportcélokat szolgáló alapok felhasználásának módját, a vállalati vezetés munkájának értékelését tárgyalják meg.

A munkahelyi demokrácia közvetett demokratikus fórumai az ún. üzemi vagy intézményi *háromszög-, illetve négyszögtanácskozások*. Ezek a legalsóbb munkahelyi egységtől a vállalatok, az intézmények legfelsőbb szintjéig terjednek. A háromszög az állami vagy gazdasági vezetés, a pártszervezet, illetve a szakszervezet képviselőiből áll. Ott, ahol egy munkahelyen legalább tíz fiatal dolgozik, azok egy képviselőjével egészül ki ez a testület, aki a KISZ érdekvédelmi jogosítványából fakadóan, a KISZ megbízásából foglal helyet az immár négyszögge bővült testületben. Legalsóbb szinteken a háromszög, illetve a négyszög tagjai rendszerint a párt, illetve a

szakszervezeti bizalmiak, magasabb fokon az alapszervi párt- és KISZ-vezetőségek, a szakszervezeti műhely- vagy osztálybizottságok, a felsőbb szinteken a pártbizottságok, a KISZ-bizottságok, a vállalati szakszervezeti tanácsok, illetve azok végrehajtó bizottságai jelentik az egyes munkahelyi szintek állami, gazdasági vagy szövetkezeti vezetőinek megfelelő társadalmi partnereit.

A háromszög-, illetve négyszögtanácskozások mind a munkával, mind annak bérezésével, jutalmazásával, mind a vezetőség értékelésével, előléptetésével, leváltásával, kitüntetésével kapcsolatos ügyekben állást foglalnak. E testületek tagjai természetesen véleményt nyilváníthatnak és állást foglalnak a munkahely dolgozóit érintő egyéb kérdésekben is. Noha a döntés joga az állami (gazdasági vagy szövetkezeti, intézményi vagy hivatali) vezetőket illeti meg, az egyszemélyi vezetők által hozott határozatokra általában és rendszerint jelentős befolyást gyakorolnak a háromszög, illetve a négyszög többi tagjának nézetei.

Egyes munkahelyeken az ott dolgozók ellenőrzési és beleszólási jogának biztosítására *különböző egyéb módon is gondoskodnak a dolgozók képviselétéről*. Az ilyen jellegű megbízatásokhoz tartoznak olyan formák, mint pl. a munkavállalók képviselőinek személyes részvétele a vállalatok igazgatótanácsában, illetve felügyelő bizottságában, ilyenek a termelőszövetkezetek különböző bizottságaiban, közülük az ellenőrző bizottságban való tagság, idetartozóak az egyetemi és főiskolai diákságnak a tanszékeken kialakított érdekképviselési megbízottjai, illetve a kari és az egyetemi tanácsokban való tanácstagság, a kollégiumok vezetésében megvalósított diákképviselés és mások.

A dolgozóknak a munkahelyi demokrácia e különböző közvetett fórumainak részt vevő képviselői kötelesek hűen képviselni megbízóik érdekét, kifejezni véleményüket, értékeléseiket és javaslataikat. Ezen túl állandó és szoros

kapcsolatot kell tartaniok megbízóikkal, és ennek során kötelesek hiven beszámolni a munkahelyi demokrácia különböző közvetett fórumain végzett munkáról és arról, hogy ők személy szerint milyen tevékenységet fejtettek ki ezekben a testületekben.

A munkahelyi demokrácia fórumainak, intézményrendszerének és hatáskörüknek fenti, távolról sem teljes felsorolásából kitűnik az, hogy a dolgozóknak számos lehetőségük van arra, hogy munkahelyükön véleményt nyilvánítsanak, javaslatot tegyenek, beleszóljanak az ott végbemenő folyamatok menetébe.

Ennek ellenére ma még a munkahelyi demokrácia helyzetét sem a párt, sem a dolgozók nem tekintik kielégítőnek. Ebben nemegyszer vétkesek egyes olyan vezetők, akik a munkahelyi demokráciát valamiféle jó „biztonsági szelepnak” tekintik. „Hadd nyilatkozzanak az emberek – kibeszélik magukat, s megkönnyebbülnek” – mondják atyáskodóan. Valóban, nagyon sok esetben a kibeszélés, az őszinte odamondogatás is hasznos lehet, és nagyon sokat segíthet. Az emberek azonban nem azért szólnak, hogy kibeszélhessék magukat. Ha csak azt akarnák, hogy szólhassanak, akkor azt sokszor a munka közvetlen színhelyén vagy a gyűléstermi folyosón sokkal jobban megtehetik, mint a tanácskozáteremben. Ha a dolgozók szóvá tesznek valamit, ezt többnyire azért teszik, hogy változtassanak a dolgok eddigi menetén, hogy kiküszöböljék a hibákat, vagy hogy jobbá tegyék azt, ami van. Ha pedig ezért lépnek fel, akkor bizony kevés, ha csak a kibeszéléshez teremtik meg a fórumot.

Van továbbá a munkahelyi demokráciának egy olyan ismét csak egyes vezetőknél mutatkozó értelmezése is, amely úgy véli, hogy a munkahelyi demokrácia csak arra szolgál, hogy őt mindenkor és mindenben támogassa, hogy a vezető könnyeb-

ben dolgozhasson. A munkahelyi demokráciát csakis akkor tekintik jónak, pártolandónak, hogyha az a vezetés alá rendelt, s azt teljesen kiszolgáló eszközként, eljárásként nyilvánul meg. A munkahelyi demokrácia sokféle keretét és megnyilvánulási módját csak erre a szerepre kívánják korlátozni. Ebből az álláspontból kiindulva túlzásnak és károsnak ítélik meg azt, hogyha a munkahelyi demokrácia kereteiben az elképzeléseiktől eltérő álláspontok is megnyilvánulnak, s egyenesen veszélyesnek minősítik azt, hogyha a demokratikus fórumok – jogaikkal élve – külön véleményt hangoztatnak, sőt esetleges hibás döntésüket megmásító határozatokat hoznak.

A munkahelyi demokrácia természetesen – a többi között – elősegíti és elő is kell hogy segítse a szocialista építést s ezen belül az azt szolgáló-irányító vezetők munkáját. Ez vitathatatlan. De még ha ezt az oldalát szem előtt tartjuk is, e demokratikus formát sem lehet arra korlátozni, hogy közvetlenül, mindig és mindenben segítse elő a vezetők tevékenységét. A demokrácia eljárásai esetenként nem közvetlenül, hanem közvetve vagy nagyobb távlatba helyezve segíthetik a vezetőt. Előfordulhat, hogy közvetlenül éppen gondokat okoznak neki – mert esetleg arra kényszerítik, hogy az ügy érdekében változtasson eredeti elképzelésein, átalakítsa módszereit, és átszervezze munkáját. Viszont éppen ezzel teheti lehetővé az optimális megoldások fellelését és érvényre juttatását, ami nemcsak a beosztottaknak, hanem a vezetőknek is érdeke. Nem jelenthet és nem jelent tehát tragédiát a különvélemény megjelenése, sőt az eredeti elképzeléssel egyenesen szemben álló állásfoglalás felülkerekedése sem. (Feltételezve, hogy az ugyancsak a szocializmus alapján áll.) Hiszen a demokrácia véleménycsere és nézetek ütköztetése is. Ebben pedig nem lehet kikötni, hogy mindig csak a vezetőnek lehet igaza, vagy csakis az ő értékelése szerint pozitívnak tartott megoldásnak, álláspontnak lehet létjogosultsága. Azt, hogy melyik álláspont

hogyan értékelhető, melyik igaz, melyik jobb, azt tényleges valóságtartalma dönti el. Ezt pedig a különféle nézetek nyílt szembesítésével, szabad és tartalmas vita alapján kell eldönteni.

A munkahelyi demokrácia kibontakoztatásához és továbbfejlesztéséhez nincsen szükség valamiféle új szervezeti rendszerre vagy valamiféle csodaszerek kutatására és fellelésére, Ezek csak elvonják a figyelmet a tényleges és reális megoldástól, amelynek már jelenleg is megvannak a szervezeti és működési elvekbeli alapjai. Miután a munkahelyi demokrácia jelenlegi keretei tág mozgásteret biztosítanak a tartalmas munka számára, s a fő probléma e lehetőségek nem kellő kihasználása, a meglevő demokratikus fórumokra kell támaszkodni, és munkájukat kell tökéletesíteni. Ezért írta az MSZMP Központi Bizottságának a párt XI. kongresszusára készített beszámolója: „Az üzemi demokrácia továbbfejlesztése a legközelebbi években elsősorban a már meglevő demokratikus fórumok még hatékonyabb munkájától, még jobb működésétől függ. Segíteni kell mindezeknek a fórumoknak további fejlődését . . . A jelenlegi helyzetben az a legfontosabb, hogy jobban építsünk az üzemi demokrácia meglevő fórumaira. Teremtsük meg mindenütt a szükséges feltételeket, hogy a dolgozó közösségek megfelelően éljenek jogaikkal. Ennek elősegítésére mindenütt határozottabban fel kell lépni azok ellen, akik a bírálatot megpróbálják elfojtani, megtorolni. Ilyen eseteket kövessen felelősségrevonás, és arról tájékoztassák a közvéleményt is.*

A pártkongresszus szükségesnek tartotta azt, hogy az ediginél erőteljesebben és hatékonyabban működtessék a dolgozók közvetlen demokratikus fórumait. Erről a következőket mondotta: „Ki kell bontakoztatni az üzemi demokrácia

* Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Idézett mű 82. és 468. o.

közvetlen fórumainak munkáját is: több érdemi ügyet kell eléjük terjeszteni. El kell érni, hogy a dolgozó kollektívák jobban éljenek a meglevő fórumokon biztosított hatáskörükkel, és a hatáskörüket folyamatosan kiterjesszük további területekre.”*

A munkahelyi demokrácia közvetlen demokratikus elemeinek kiszélesítését segítette és segíti elő az is, hogy egyes „rang nélküli”, azaz nem vezető beosztású dolgozókat is bevonnak a gazdasági egységek vezetésébe. Az effajta intézkedést a párt a vezetés tömegbázisának és sokoldalú szemlélete kialakításának szempontjából rendkívül fontosnak tartja. Ezért a XI. pártkongresszus maguknak a közvetlen termelésben részt vevőknek a vezetésben személyes részvételét szorgalmazva leszögezte: „Általánossá kell tenni a fizikai dolgozók bevonását az igazgatói tanácsok, a vállalati felügyelő bizottságok munkájába.”**

Ahhoz, hogy a munkahelyi demokrácia egész intézményrendszere jól működhessen, hogy a dolgozók tájékozottan és hozzáértéssel tudjanak állást foglalni, elengedhetetlen az, hogy a munkahelyek megfelelő információs rendszerrel, korszerű vezetési struktúrával bírnak, és irányításuk is megfeleljen a követelményeknek. Ezért szólt a kongresszus arról, hogy a munkahelyi demokrácia fejlesztése „megkívánja a vállalati irányítási rendszer tökéletesítését, a hatáskörök ésszerűbb rendezését, a dolgozók tartalmas, közérthető tájékoztatását, politikai, szakmai és általános műveltségének állandó emelését.”***

A Központi Bizottságnak a XII. kongresszusra készített beszámolója ismételten és a meglevő gyakorlatot kritikusan értékelve visszatért ezekre a kérdésekre. Leszögezte: „A szocialista demokrácia érvényesülésének eddigi eredményeivel még

* Uo. 468. o.

** Uo. 468. o.

*** Uo. 468. o.

nem lehetünk megelégedve. Gondoskodni kell róla, hogy a szocialista demokrácia fórumai rendeltetésüknek megfelelően, tartalmasan működjenek.” A demokratikus fórumok munkájának javítását szolgálta a kongresszus határozatának az a részlete, amely újólág kimondotta, hogy a szocialista demokrácia kereteit „mindenütt töltsék ki megfelelő tartalommal, szüntessék meg működésük formális vonásait. A vezetők fordítsanak nagyobb gondot a tájékoztatásra, támaszkodjanak a dolgozók, a közösségek véleményére, javaslataira”.*

E határozatok következetes végrehajtása biztosíthatja rendszerünk demokratizmusának magasabb szintre emelését.

MIÉRT MUTATKOZNAK PROBLÉMÁK A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA INTÉZMÉNYRENDSZERÉNEK, FÓRUMAINAK MŰKÖDÉSÉBEN?

A szocialista demokrácia szervezetei, működési elvei és különböző demokratikus fórumai már ma is tág teret biztosítanak a néptömegek szocialista célokat szolgáló aktivitása számára. A gyakorlati életben azonban nemegyszer tapasztalható, hogy ezek a lehetőségek még nincsenek kellőképpen kihasználva.

Mi az oka annak, hogy a demokratikus szervezetek működése elmarad a kívánatostól és a szükségéstől? E kérdésre nem könnyű a felelet. A felületes szemlélet – és ezt sokszor az ellenséges propaganda is igyekszik befolyásolni – hajlamos arra, hogy e helyzetet egyes vezetőknek vagy egész vezető csoportoknak a szocialista demokrácia iránti rosszindulatával, vele való szembenállásával magyarázza. Az kétségtelen, hogy helyenként ez a jelenség is előfordul. A demokrácia fórumainak kihasználatlansága azonban meglehetősen nagyarányú.

* Az MSZMP XII. kongresszusa. Idézett mű 101. és 471–472. o.

Azt már nem lehet azzal megmagyarázni, hogy akadnak vezetők, akiknek nem tetszik a demokrácia, és éppen ezért akadályozzák érvényesülését. Különben is milyen okok következtében tehetnék ezt ezek a vezetők büntetlenül? Nyilvánvaló, hogy a demokratikus fórumoknak a kíváncstól és szükségestől eltérő működését nem lehet egy okkal, a vezetők egy részének szubjektív rosszindulatával vagy rosszhiszeműségével magyarázni. A valóságos életben ez a jelenség több, részben objektív, részben szubjektív tényező következménye, melyek mind a szocialista demokrácia intézményrendszerének felépítésében és működésében, mind a demokratikus szervezetek vezetőinek szemléletében, mind a demokráciában érdekelt tömegek tevékenységének módjában jutnak kifejezésre.

Az intézményrendszerrel és ténykedésével összefüggésben igen jelentős az a körülmény, hogy a szocialista demokrácia működésére rányomja még bélyegét a szocialista társadalom fejlődésének egy korábbi szakaszában kialakult politikai gyakorlat. Ennek következtében a demokratikus intézményrendszer mai konkrét formái, működési elvei és gyakorlata, valamint a fejlődés jelenlegi szakaszának követelményei között részleges meg nem felelés támad. Ennek részben okai, részben megnyilvánulásai a következők:

Politikai rendszerünkben még nem sikerült teljesen felszámolni bizonyos „túlszabályozást” és a „túlbiztosításra” való törekvés megnyilvánulásait.

Tény, hogy a szocializmus ellenségei, elsősorban az imperialista külföldön még jelentős erőt képviselnek. Ez előtt nem hunyhatunk szemet, ezzel szemben minden szükséges óvintézkedést meg kell tennünk. Tény az is, hogy a szocialista társadalom viszonyai közötti érdekeltérések és megnyugtató kielégítésük időbeni elhúzódása miatt feltétlenül számba kell venni azt, hogy a jelenben és a jövőben várható érdekmozgásokban potenciálisan vannak a rendszer kereteit is feszíteni képes erők és tényezők is. A rendszer biztonsága érdekében meg-

felelő garanciákra van szükség, a többszörös biztosítékok rendszerét kell kiépíteni.

Esetenként azonban ezek a szükséges óvintézkedések nemcsak a negatív mozgásokat gátolják, hanem a szocialista vagy a haladó demokratikus platformon állók kezdeményező-készségét, aktivitását is, és fölösen korlátozzák a pozitív hatások sokszínű és sokféle kifejezését.

A „túl szabályozás” és a „túl biztosítás” szándéka – a többi között – megnyilvánulhat abban, hogy szocialista társadalmi szervezeteink sokszor *túlcentralizáltak*. Bennük a kelletténél erőteljesebben érvényesül a vezető testületek, a funkcionáriusok, illetve az apparátus egyoldalú és egyértelmű determináló szerepe.

A „túl szabályozás” következménye az is, hogy *politikai rendszerünk egyes intézményei, illetve azok alsóbb szervezetei mozgását nagyfokú önállótlanág jellemzi*. Ennek következménye az, hogy az egyes szervezetek elvesztik sajátos profiljukat, azt a jellegüket, hogy a sajátos érdekeket kifejezve, egyben specifikus problémaközelítési módokat, -értékeléseket, megoldási alternatívákat képviseljenek.

A párt XI. kongresszusa szólt arról, hogy a szocializmus érdekét szolgálja az, ha minden társadalmi és állami szerv rendeltetési funkciójának megfelelően tevékenykedik, és működése során önállóan és kezdeményezően lép fel.

Ez az útmutatás ma még csak részben valósult meg. Egyfelől az érdekelt szervezetek és szervek még nem élnek kellő mértékben az önállóságukból következő lehetőségeikkel. Ebben szerepet játszik az, hogy nem eléggé tudatosították magukban, hogy ezt milyen módon tehetnék meg. Másrészt az önállótlanágot nemegyszer az egyes állami, gazdasági, sőt pártszervezetek irányítói nem is tartják bajnak. Esetenként kifejezetten el is várják értékeléseik, javaslataik, cselekvési programjaik fenntartás nélküli elfogadását, az önálló fellé-

pést viszont nemritkán „eredetieskedésnek”, „a vezetői tekintély aláásásának” minősítik és elítélik.

A társadalmi szervezetek egy részének bizonyos önállótlanlansága – a többi között – számos helyen abban is megnyilvánul, hogy feladatuknak csupán azt tekintik, hogy – sokszor működése tartalmának beható elemzése nélkül – támogassák egy adott terület mindenkori állami, illetve gazdasági vezetőjét vagy az ott illetékes pártvezetést.

A szocialista rendszer támogatása a társadalmi szervezetek részéről azonban nem lehet azonos a mindenkori helyi hatalmak kiszolgálásával. A szocializmusnak való elkötelezettség magába foglalja mind a helyi operatív vezetés, mind az adott területen, munkahelyen dolgozó tömegek, mind az össz-társadalmi érdekek képviselőit és szolgálatát, vagyis *mindhárom* érdek *egyidejű* támogatását. Ez nem mindig konfliktusmentes feladat. Az egyik érdek szolgálata nemegyszer ütközhet a másikkal. Ebben az esetben a *társadalmi* érdek, a dolgozók *tényleges* érdeke az, amelynek meg kell határoznia az egyes társadalmi szervezetek munkáját, és ennek érdekében vállalniuk kell azt, hogy összeütközésbe kerülnek az ettől eltérő, ténylegesen a saját igazi érdekük ellen cselekvő érdekhordozókkal.

Politikai intézményrendszerünk demokratikus működését gátolja az a meglevő kettősség, ami a demokratikus szervek ténykedése és a gazdasági vagy az állami szervek saját törvényszerűségüket, szempontjaikat és logikájukat érvényesítő működése között fönáll. Ez a kettősség abban nyilvánul meg, hogy a társadalmi szervek, a demokratikus fórumok sokszor nagyon jó határozatokat hoznak (habár ezek nemritkán túl általánosak), az állami, a munkahelyi vezetés pedig nemegyszer azt csinálja, amit saját belátása szerint helyesnek tart. Abból a döntésből, amit a társadalmi szervek elfogadtak, a forma kedvéért esetleg kivesz egyet-mást, vagy legalábbis hivatkozik rá, és munkája a régi módon folytatódik. Így olyan

helyzet alakul ki, hogy a demokratikus fórumon „szépen beszéltek”, levezették a feszültségeket, jól elfoglalták magukat a határozathozatallal, egyes vezetők pedig így gondolkodnak: „Ti csak beszéljetek, mi meg csináljuk a magunkét.”

Feladatainkat nem lehet egy ilyen kettősséggel megoldani. Annál kevésbé, mert ez a kettősség az egyes emberekben azt a törekvést váltja ki vagy erősíti, hogy ne a demokratikus fórumok bevonásával és ne a demokratikus módszerekkel, hanem egyoldalú technokrata-menedzseri vezetéssel, adminisztratív tekintélyelvű intézkedésekkel oldják meg a feladatokat.

Az országépítés tennivalói csakis akkor valósíthatók meg eredményesen, ha a demokratikus vezetés és a „technológiai rend”, az „állami előírás” szerinti folyamatok szorosan egybekapcsolódnak, ha kölcsönösen kiegészítik és támogatják egymást.

Ezért a jövőben az eddigieknél konkrétabban kell megjelölni, mit kötelesek a vezető testületek vagy irányítók megvitatni a dolgozókkal, és a demokratikus viták, illetve fórumok vagy társadalmi szervek ajánlásai vagy döntései nyomán milyen intézkedéseket kötelesek tenni. A szocialista demokrácia kerekei lényeges tartalommal fognak megtelni, és a társadalmi aktivitás akkor fog igazán kibontakozni, ha biztosítani tudjuk azt, hogy a demokratikus szervezeteknek, szervezeteknek, fórumoknak a rájuk ruházott jogkörök gyakorlása során hozott határozatait, véleménynyilvánításait, értékeléseiket a felügyeletük, illetve döntésük hatálya alá rendelt szervezetek és apparátusok, valamint vezetők kötelezően figyelembe vegyék, illetve végrehajtsák.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a szocialista demokratikus hatalomgyakorlás nem optimális működése jelentős mértékben a szubjektív tényezők adott állapotára is visszavezethető.

A szocialista demokrácia fejlődése és tartalmas érvényesíté-

se számára döntő az a körülmény, hogy a szocialista építés sikeresen előrehalad, hogy megszilárdulnak a társadalom intézményi-szervezeti keretei, hogy növekszik a lakosság műveltsége, hogy mind többen válnak a szocializmus meggyőződéses híveivé, hogy objektíve a szocializmust erősíti minden tisztességgel kifejtett munkatevékenység és minden, a nemzet, a haza iránt felelős állásfoglalás. Ezek a tényezők *dominálo jellegűek*, és *meghatározzák* a szocialista demokrácia további fejlődését, és *kedvező feltételeket* biztosítanak számára.

E pozitív tényezők mellett a demokrácia megvalósulását a szubjektumokra negatívan ható tényezők is befolyásolják. Ezek közül csak a következő, véleményünk szerint fontos körülményeket emeljük ki.

Mindenekelőtt ilyen a társadalmon belüli jövedelmi, vagyoni, életkörülményekbeni egyenlőtlenségek hatása a demokráciára.

A reális szocializmus társadalmaiban egészen a kommunizmus felépítéséig – ha módosítottan és egészen más formában is – fennmarad a társadalmi egyenlőtlenség.

Milyen következményei vannak ennek a ténynek a demokratikus folyamatokra?

A társadalmi egyenlőtlenség mindenekelőtt a gazdasági egyenlőtlenségekben jut kifejezésre. Természetesen a kapitalizmustól eltérően, az emberek túlnyomó többségének problémája nem abban áll, hogy elemi igényeiket kielégítsék, vagyis nem a lét vagy a nemlét kérdései foglalkoztatják őket. A szocialista rendben igényük „csak” az, hogy lehetőleg minél előbb ériék el a normális, jómódú emberi élet szintjét, azt, amit a szocializmus építése kezdeti időszakában csak a lakosság jobban dotált és ezáltal kedvezőbb anyagi helyzetben élő elemei élvezhetnek. Ezzel azonban reális ellentmondás alakul ki. A társadalom *politikailag* egyenjogú emberekből áll, akiknek *társadalmi* egyenlőségre vonatkozó igényeit a társadalom *elvi*leg elismeri. Viszont ezek között az emberek között az életben jelentős *társadalmi*, jövedelmi, vagyoni, életszínvonalbeli és

kulturális különbségek vannak, vagyis *gyakorlatilag* ezek az emberek egy sor vonatkozásban nem egyenlők.

Ilyen körülmények között a magánérdek az emberek nagy tömegét szükségszerűen az anyagi igények kielégítését közvetlenül előmozdító gazdasági tevékenység felé tereli, és elősorban nem a közérdekkel, hanem a saját érdekükkel való fáradozásra ösztönzi.

A szocialista építésben természetesen nem automatikusan hat, nem spontán módon érvényesül ez az érdekellentmondás. Nem végzetszerű a magánérdeküket követő emberek bizonyos politikai passzivitása. Ezt ésszerű és hasznos neveléssel, a tartalmas közéletbe való bevonással csökkenteni lehet. A demokratikus folyamatban való részvétel az állampolgároknak mindenkori érdeke, esetenként pedig *csakis ez* teszi lehetővé személyiségük kifejlesztését és azt, hogy értelmes emberi életcélrt valósítanak meg.

Az életszínvonal emelkedése, a fejlett szocialista társadalom építésének eredményei biztosítják azt, hogy az emberek – megszabadulván az elemi szükségletek kielégítésének gondjaitól, az életük fenntartásához és személyiségük továbbfejlesztéséhez szükséges feltételek elnyerésével – több cselekvési alternatíva között választhassanak. Vagyis a társadalom fejlődésével egyre inkább kiszélesedik az objektív alapja annak, hogy a közélet aktív intézésére mozgósítsák azokat az embereket is, akik korábban a közösségi ügyekhez még nem viszonyultak öntudatos állampolgárokként. Ezért mondotta ki pártunk XI. kongresszusa: „Az elmúlt évek jelentős eredményeire építve, további lehetőséget látunk a demokrácia növelésére az intézményekben, a tanácsokban, az üzemekben és a szövetkezetekben.”

A szocialista társadalom objektív és szükségszerű viszonyai ily módon részben objektív okai lesznek annak is, hogy az állampolgárok összessége – többek között éppen a magánemberi és a közösségi emberi érdek bizonyos ütközései miatt –

még nem válik saját ügyének aktív intézőjévé. A szocializmus, a kommunizmus építése során elkövetkező téves számítások és hibák nélkül is ez olyan szükségszerűen érvényesülő tényező, amely reálisan korlátozza a demokratikus folyamatokban való részvételt, a demokrácia kiszélesítését.

Ezzel a ténnyel minden jövőbeni szocialista forradalomnak, még a fejlett tőkés országokban végbemenő forradalmi átalakulásoknak is feltétlenül számolnia kell. A közéleti ember és a magánember érdekeinek bizonyosfajta ellentmondásait előre látva, a szocializmus tudatos erőinek arra kell törekedniük, hogy megakadályozzák az érdekek konfliktusainak kiéleződését, a közöttük levő ellentmondások növekedését, és megtalálják a tevékenységüknek azokat az újszerű formáit, szervezeteit és módszereit, amelyekkel csökkenthetők a „magánember” és a „közösségi ember” érdekeinek összeütközései, és a lakosság legszélesebb tömegei aktivizálhatók a társadalom ügyeinek irányítására.

Ehhez feltétlenül szükségesnek látszik az, hogy újragondoljuk a társadalom és a magánemberi érdek kielégítése közötti viszony rendezésének mai módjait. A jelen körülmények között a társadalom többnyire azt a követelményt állítja az egyes dolgozók elé, hogy társadalmilag felelős emberekként dolgozzanak, hogy aktívan kapcsolódjanak be a közéletbe, hogy a haza javára tevékenykedjenek. Amikor viszont ugyanez a társadalmilag elkötelezett ember (mégpedig nemcsak az elvárásaiban, hanem a saját tetteivel is elkötelezettséget bizonyító ember) *magángondjaival* jelentkezik, legyen az hivatali ügy intézése, lakásigény, kórházi ágy vagy az egészségügyi kezelés színvonala iránti igény, a gyermeke felsőfokú iskoláztatása stb., vagyis amikor a társadalomnak kell felelnie tagjáért, akkor ugyanezt az állampolgárt sokszor pusztán magánemberként kezelik.

Ezen a kettősségen – úgy gondolom – túl kell lépni: *a társadalmi kötelezettségek felelős (és objektíve kimutatható)*

teljesítése esetén a társadalomnak a tagjaival szemben – a Veres Péter által használt kifejezés szerint – gondviselő társadalomként kell megnyilvánulnia. Világosan áttekinthető jogok révén, amelyek teljesítésének határidőit is jelzik, és e jogok teljesítésével a másik fél, a társadalom oldaláról is bizonyítani kell azt, hogy a társadalmi és az egyéni érdek a szocializmus körülményei között szorosan összefügg.

Ez a sajátos létbiztonság, a kötelezettségeknek ez a kölcsönös teljesítése hozzásegítheti a társadalmat ahhoz, hogy tagjai között a társadalom rovására érvényesülő privát érdekek háttérbe szorulhassanak. Előmozdíthatja azt, hogy a társadalom számos tagjának élő aktivitása, képességei, tudása és tevékenysége ne a privát élet feltételeinek önző, másokra nem tekintő biztosításában merüljön ki, hanem a társadalom javára szolgáljon.

A társadalom szociális struktúrájában végbement átrendezés ugyancsak befolyásolja az állampolgároknak a demokratikus közéletbe való bekapcsolódását.

Az elmúlt évtizedekben a lakosság széles tömegeinek munkafeltételeiben és életkörülményeiben gyökeres változások következtek be. A paraszti népesség jelentős része ipari munkássá vagy specializált tevékenységre szakosodott mezőgazdasági szakmunkássá, alkalmazottá vagy értelmiségivé vált. A munkások, a parasztok, a kispolgárság soraiból új, népi értelmiség emelkedett ki. A korábban túlnyomó többségben háztartási munkát végző, eltartott nők önálló keresők-ké lettek. A falusi lakosság tömegei pedig városlakókká, a kisvárosi lakosok nagy számban nagyvárosi polgárokká váltak.

E változások alapvetően pozitív szerepet játszottak a demokrácia érvényesítésében. Új tömegeket kapcsoltak be a közéletbe, sok hasznos kezdeményezést hoztak, sőt realizálásukat is előmozdították.

Minden szociális mobilitás megköveteli és együtt is jár azzal, hogy az érintett emberek adaptálódjanak az új munka vagy életmódbeli keretekhez, és azonosuljanak velük. Ez hosszan tartó, nehéz folyamat. Ennek során – mint azt a szociológiai kutatások megállapították – az érintettek nagy tömegénél szinte szükségszerűen visszaesik a politikai aktivitás.

Ez a folyamat a szocialista átalakulás során nálunk is végbement. Ennek következtében a szocialista építés mindennapos irányításával összefüggő feladatok rendszeres elvégzésében, a dinamikus társadalmi változások időszakában egyre jelentősebb szerephez jutott a szocialista államapparátus és a szocialista politikai intézményrendszer. Ezek, valamint aktivistáik a nép nevében és javára (de sok esetben akár az öntevékeny népi aktivitás nélkül is) irányították, szervezték, kezdeményezték a szocialista építés tennivalóinak végzését.

A tudatosabb szocialista erők, illetve a szocialista társadalmi intézmények tevékenysége a szinte zabolátlan, öntevékeny, medréből kicsapó népi öntevékenységgel szemben rendszerebb, szakképzettebb, operatívabb és többnyire eredményes működést, sima, izgalomtól és zökkenőktől többé-kevésbé mentes politikai életet biztosított. E fejlődés során erőteljesen előtérbe került a nép megbízottainak, a nép nevében fellépő szervezeteknek és egyéneknek aktivitása, amely a továbbiakban rögződött, sajátos politikai hagyománnyá vált, amely a jelenlegi időszakban is befolyásolja a politikai folyamatokat.

Társadalmunk fejlődésének jelenlegi időszakára azonban befejeződött a nagymértékű, dinamikus társadalmi átalakulás és átrendeződés. A lakosság széles tömegei immár egymásfél vagy még több évtizede élnek az új életviszonyok között. Az ezekhez való adaptálódás folyamata messze előrehaladt. Nőtt a nép általános műveltsége. A lakosság széles tömegeinek a szocializmus iránti elkötelezettsége nyilvánvaló tény.

Szocialista társadalmi szervezeteink, illetve államapparátusunk számos aktivistája és vezetője azonban nem kellően értette meg azt, hogy túl kell lépni a korábbi sajátos munkamegosztáson, azon, hogy a nem eléggé aktív dolgozó tömegek nevében (és sokszor helyettük) tevőlegesen ők cselekedtek, hogy a jelenlegi körülmények között új politikai stílusra, új szervezeti formákra, a tömegek megnyerésének és aktivizálásának új módjaira van szükség.

A jelenlegi időszakban döntő feladat nem a dolgozó tömegek „helyettesítése”, a közvetett politikai eszközökkel való, a politikai intézményeken keresztül történő szolgálata, hanem az, hogy őket magukat öntevékenységre, az önigazgatás különböző formáiban való aktivitásra, a közügyekben való tevőleges részvételre mozgósítsák.

A szocialista demokrácia szubjektív tényezőinek alakulása és fejlődése nem ösztönös, a nép valamiféle hirtelen „megvilágosodásán” és spontán akcióba lépésén nyugvó folyamat. Nem alakulhat ki és nem is alakul ki önmagától. A tömegek demokratikus aktivitása a dolgozók és a tudatos szocialista erők dialektikus kölcsönhatásának és ezen belül elsősorban a forradalmi élcsapat tudatosító szervező-mozgósító tevékenységének lehet az eredménye. A néptömegek szocialista jellegű aktivitása csakis a szocialista tudatosság hatására alakul ki. Ennek bevitele a dolgozók soraiba és akcióképességük célirányossá és hatékonyá változtatása csakis a dolgozók tudatos szocialista szervezeteinek és azok tagjainak a kezdeményező és tömegszervező tevékenységével valósulhat meg.

Az a tény, hogy nagy, és a demokratikus közélet aktív művelésére alkalmassá vált dolgozó tömegek ma még nincsenek kellőképpen bevonva a szocialista demokrácia gyakorlásába, szükségképpen csökkenti nemcsak a szocialista hatalomgyakorlás tömegbázisát, hanem a szocialista demokrácia főrumainak hatékonyságát is. Egyrészt megfosztja őket a népi

bölcsességtől, a közelítések és a problémamegoldási módokra vonatkozó javaslatok sokszínűségétől és eredetiségétől, valamint a népi öntevékenység és a kezdeményezőkézség kiapadhatatlan erejétől. Másrészt a lakosság nem kielégítő politikai aktivitása még a meglevő hivatásos szocialista politikai intézményi struktúrát és annak aktivistáit is kisebb hatásokkal dolgozókká teszi azzal, hogy nem hat rájuk meghatározó módon, a megbízottait tevőlegesen ellenőrző, jobb munkára serkentő és azt elismerő vagy kritikus tényezőként.

Az érem másik oldala: a politikai életbe, a hatalomgyakorlás ügyeinek intézésébe kellően be nem vont emberekben szükségképpen egy tőlük elkülönült szféraként jelenik meg a társadalom politikai élete, amelyhez külső szemlélőként viszonyulnak. Ilyen körülmények között nem tud bennük teljességgel kialakulni a közösség iránti felelősségérzet (vagy pedig csak kisebb mértékben keletkezik és fejlődik), következésképpen nem bontakozhat és nem is bontakozik ki kellőképpen a társadalmi érdek érvényesítéséért folytatott aktivitásuk sem.

A politikai rendszerünkben előforduló és optimális működését akadályozó fogyatékoságok egyik fő szubjektív oka a különböző szintű vezetők egy részének a szocialista demokrácia iránti kétértelmű viszonya is. Ezek a vezetők szóban elismerik ugyan a szocialista demokratizmus szükségességét és jelentőségét. Esetenként ennek tudatában (valamint a különböző állami, párt- és társadalmi szervek előírásai alapján) formálisan rendelkezéseket is hoznak a demokrácia intézményesítésére, és betartanak bizonyos szabályokat és elveket. Mégis, saját területükön (és sokszor maguk között megnyilvánulván) az operatív és hatékony munka akadályának, illetve hatáskörük korlátozásának tekintik a szocialista demokrácia intézményrendszerét és szabályainak követését. Ezért nem tudnak vele kellőképpen azonosulni, ellenállást tanúsítanak

vele szemben, vagy legalábbis nem szívvel-lélekkel munkálkodnak tényleges érvényesítésén. (Itt még nem is említettük a szocialista demokráciát megsértő kiskirályokat, akik pedig nyíltan vagy burkoltan lábbal tiporják a demokratikus előírásokat.)

Problémáink sokasodásával mindinkább hallatszanak olyan hangok, hogy a „gazdasági életben szükséges intézkedések nem kedveznek a szocialista demokráciának”, „eddig túl sok volt a demokrácia, itt az ideje, hogy rendet teremtsünk” stb. Ez is jelzi, hogy újra és újra felszínre kerülnek a szocialista demokráciára vonatkozó hibás felfogások. Ezek alapján megjelennek, sőt sokasodnak a problémák „technokrata-menedzseri” vagy „paternalisztikus”, vagyis nem demokratikus alapokon nyugvó „megoldásának” tendenciái.

A demokrácia érvényesítésében és fejlesztésében – még ha az a beosztott dolgozók és a vezetők együttes ügye is, amiért mindannyiuknak cselekedniük kell – valakinek meg kell tenni a határozott lépéseket. Véleményem szerint a jelenlegi helyzetben a kezdeményezésnek a vezetéstől kell kiindulnia. Hiába szólítjuk fel ugyanis a beosztott dolgozókat arra, hogy aktivizálódjanak, hiába teremtyük meg a demokratikus közélet jogi és intézményi feltételeit, az ezek nyomán feltámadó tömegkezdeményezés ellenkad, hogyha a beosztott dolgozók nem érzékelik a vezetők őszinte törekvését arra és támogatását abban, hogy jogaikkal éljenek. Ha a vezetettek azt érzik, hogy a vezetők egy része a demokratizmust nem tekinti a saját ügyének, ha azt látják, hogy egyes helyeken a vezetés a demokrácia érvényesítésében nem jár elől jó példával, hanem azt kényszerű nyűgnek tekinti, ha azt tapasztalják, hogy még az ésszerű és pozitív kezdeményezéseknek sincs szükségképpen fogamatjuk – a dolgozók csökkentik aktivitásukat, esetenként még mélyebb pontra, mint annak előtte volt.

Mindezért a szocialista vezetés minden területén és minden szintjén, minden vezetőnek őszinte és nyílt, fenntartás nélkü-

li és tartalmas támogatást kell biztosítania a szocialista demokrácia és fejlesztése számára.

Ezen belül különösen jelentős az *alsóbb* szintű, a dolgozók legszélesebb tömegeivel szorosabb kapcsolatban levő vezetők demokratikus aktivitása és a demokráciát segítő tevékenysége. Ez a munkásságuk ugyanis *közvetlenül* és *döntő* mértékben befolyásolja a munkát végzők közéleti magatartását.

Mindezért az eddigieknél jobban tudatosítani kell azt, hogy a vezetők nemcsak azért vannak posztjukon, hogy a technológiai, a műszaki, a gazdasági, a tervezési, az adminisztratív, a tudományos, a művészeti folyamatokat stb. irányítsák. Azért is *szocialista vezetők*, hogy szocialista munkahellyé, a szocializmus egy-egy bástyájává tegyék munkahelyüket, környezetüket.

A tudatosításon túl arra is szükség van, hogy megteremtsük a vezetők nagyobb érdekelttségét a szocialista demokrácia fejlesztésében, akár úgy is, ahogyan a párt XII. kongresszusa kimondotta, hogy munkájuk értékelésének egyik kritériumává tesszük azt, hogyan tudnak szót érteni a dolgozókkal, hogyan tudják őket mozgósítani a feladatok elvégzésére, milyen tartalmasan működnek az irányításuk alatt levő területen a demokratikus fórumok stb.

A szocialista demokrácia intézményrendszerének nem optimális működésében szerepet játszik a politikai gyakorlati tapasztalatok hiánya is, a politikai kultúra nem kellő fejlettsége.

A dolgozók jelentős részének, különösen pedig az ifjúság tömegének viszonylagos politikai passzivitása részben abból is következik, hogy nem eléggé felkészültek a politikai gyakorlatra. Nem ismerik pontosan jogaikat és demokratikus lehetőségeiket. Nem eléggé járatosak a demokratikus közélet játékszabályaiban, a politikai élet mozgásformáiban.

A szocialista társadalmi szervezetek sem mindig készítik fel őket megfelelőképpen a politikai gyakorlatra. Egyrészt

hiányzik az a specifikus információ, amelynek révén sajátos látószögükből láttatnák velük a politikai élet színterét, a tenni-valókat és a feladatok végrehajtásához vezető utat. Másrészt nem eléggé munkálkodnak azon, hogy a dolgozók tömegeiben kialakuljon a megfelelő politikai érzék, az önálló politikai értékelés és a politikai álláspont kialakításának képessége.

A dolgozók tettekre-készségeire negatívan hatnak a szocialista szervezetek munkájában nemegyszer fellelhető formális elemek, a túlszervezettség, a szervezet önmaga fenntartására irányuló túlzott aktivitása stb., amely a szervezet tevékenységének jelentős hányadát tölti be, továbbá mindazok az egyéb politikai szervezésbeli és működésbeli hibák, amelyek a szocializmus politikai rendszeréhez tartozó szervezetek eredményességét csökkentik.

A politikai színtér jelenségeinek bonyolódása, a gazdasági és politikai problémák halmozódása mind a vezetőktől, mind a beosztottak tömegeitől megköveteli azt, hogy a politikai szervezetek és a politikai szereplők tevékenységének színvonalát az eddiginél nagyobb mértékben emeljék az empirikus szintről a tudományos szintre. Ehhez elengedhetetlen az, hogy elsajátítsák és alkalmazzák a marxista politikai tudomány, sőt még a polgári politológia egyes objektíve igaz, számottevő és a szocializmus körülményei között is alkalmazható eredményeit is.

A szocialista politikai rendszerünk működésében megnyilvánuló eredményeink és nehézségeink fenti vázlatos feltérképezése egyáltalán nem tart igényt sem a teljességre, sem arra, hogy feltétlen igazság legyen. Csupán adalék a további elméleti kutatásokhoz, a szocializmus politikai rendszerének fejlesztésére vonatkozó elképzelések megfogalmazásához, vitájához, majd ahhoz, hogy a vita használható elemeit a gyakorlatban érvényesítsük.

A demokráciára ható objektív és szubjektív tényezőknek a szocialista demokrácia érvényesítésében játszott óriási szerepé-

ből következik az, hogy vizsgálni kell ezek befolyását, megfelelő gyakorlati rendszabályokat kell kidolgozni a demokratikus aktivitást negatívan befolyásoló körülmények ellensúlyozására, illetve kiküszöbölésére. Ez egyik feltétele annak, hogy a szocializmus politikai rendszerének működése eredményesebbé váljon, és kiszélesíthessük, elmélyíthessük és ezáltal tökéletesebbé tegyük a szocialista demokráciát.

Pártunk különböző dokumentumai e területen is kijelölik a továbbhaladás fő útjait és a szocialista demokratikus fejlesztés programját.

Az ifjúság érdekei és a szocialista demokrácia

A. SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA ÉS AZ IFJÚSÁG DEMOKRATIKUS JOGAINAK EGYSGÉGE

Első tekintetre különösnek tűnhet az, hogy egy, a demokrácia és az ifjúság problémáját tárgyaló könyv csak a demokrácia problémáinak részletes tárgyalása után, csaknem a könyv végén kezd az ifjúság sajátos kérdéseivel foglalkozni. Ez azonban egyáltalán nem véletlen: az ifjúságnak és a felnőtt társadalomnak nincsen külön-külön demokráciája. Ha ugyanis a fiataloknak ifjúságuk okán valamiféle más, több demokráciát biztosítanának, ez jogtalanság lenne a felnőttekkel szemben, akik munkájukkal és harcaikkal megteremtették és részben ma is megteremtik az ifjúság létének feltételeit. A csakis az ifjúság számára biztosított sajátos demokrácia – amelynek természetesen csakis akkor lenne igazán értéke és értelme, hogyha több jogot jelentene – sajátos rezervátum lenne a felnőtt társadalom ehhez viszonyítottan kevésbé fejlett demokráciájához képest. Olyan szabadság lenne viszont, amelytől évei múltával – ismét csak igazságtalanul – megfosztanák a ma kedvezményezetteket, vagyis a fiatalokat. Hogy ez súlyos problémát jelentene, arról Loránd Ferenc, a kiváló pedagógus tapasztalatai is tanúskodnak. Ő mondotta egy nyilatkozatában azokról a Kertész utcai iskolásokról szólva, akik egy demokratikus öngazgatás alapján működő közösséget hoztak létre, hogy az iskolából kikerülve, sajnos már csalódniuk kell: az élet ma még nem olyan szabályok szerint alakul és működik, amilyeneket iskolájukban megszoktak.

Az ifjúságot érintő demokratikus szabályozás minden fajtá-

ja szorosan összekapcsolódik a társadalom viszonyaival és a társadalomban uralkodó demokrácia helyzetével. Így például az iskolai demokratizmus függ a pedagógusok, a tantestület tagjainak egymás közötti demokratikus közéletétől és az ő, valamint a diákság közötti demokratikus vagy nem demokratikus viszonyoktól. Mindkét fél demokratikus közéleti gondolkodásától és magatartásától függően alakul, és mindezek annak megfelelően fejlődnek, hogy milyen igényeket támaszt a társadalom a demokrácia érvényesítésével kapcsolatosan a pedagógusokkal és a diákokkal szemben. Így az ifjúság demokratikus joga és mozgástere szorosan összefügg a felnőttekével, az egész társadalom demokráciájának fejlettségével és e demokrácia jellegével. A szocialista demokrácia így módon egy egységes és oszthatatlan rendszert alkot.

Amikor azt mondtuk, hogy nincsen valamiféle, csakis az ifjúságra vonatkozó speciális demokrácia, ezzel nem kívánjuk azt állítani, hogy nem létezik az ifjúság sajátos problematikája. Azt sem tagadjuk, hogy e problémák demokratikus megoldása olyan intézményeket és eljárásokat is kíván, amelyek eltérnek a társadalom más területein kialakított rendezéstől. Nyilvánvaló például, hogy egy középiskolában a diákok számára megvalósuló demokrácia más lesz, mint egy üzemben vagy egy termelőszövetkezetben, illetve – mondjuk – egy társadalmi szervezetben létező demokrácia. E demokráciák különbözősége azonban nem az ifjúság és a felnőtt társadalom választóvonalán húzódik, hanem a társadalom egyes élettevékenységeinek, területeinek sajátosságaiból fakad, Bármilyen legyen is a különböző demokratizmusok formája. ezek nem egyebek, mint a szocialista demokrácia egyes megnyilvánulásai, és rájuk egyetemlegesen vonatkoznak azok a demokratikus elvek, szabályok és eljárások, amelyek az adott társadalom demokráciáját áthatják és jellemzik.

MIK AZ IFJÚSÁG SAJÁTOS PROBLÉMÁI ÉS ÉRDEKEI?

Nyilvánvaló dolog, hogy erre a kérdésre nem lehet és nem is kívánunk valamiféle kimerítő teljességre törekvő választ adni. E helyütt csupán néhány olyan szükségletet vázolunk fel, amelyek az ifjúságnál, vagyis a lakosság ama részénél, amely élethivatására készül fel, vagyis tanul, illetve pályája kezdetén van – hangsúlyozottan jelentkeznek.

1. *Az adottságok figyelembevételével biztosítsanak közelítően egyenlő esélyeket a lakosság minden csoportjához tartozó fiatalok számára.* Ez a hátrányos helyzetű fiatalok esélyeinek javításától kezdve, az ország egyes területeinek elmaradottságából fakadó kulturális és kommunális elmaradottság felszámolásán vagy a pályamódosítás szabadságának biztosításán át a protekció kiküszöböléséig különböző szükségleteket és az e téren megteendő intézkedések egész sorát foglalja magába.

2. *A felnőtt életre, a munkára való felkészítés szükségessége.* Ez is rendkívül sokrétű érdek. A képzés korszerű és hatékony rendszerének biztosítását éppúgy tartalmazza, mint az egyén világnézeti, erkölcsi és politikai nevelését, vagyis felkészítését arra, hogy értelmes életet éljen, egyéni sorsát a társadalommal együttesen, a társadalmi viszonyoknak megfelelően rendezni tudja, az egyéni és a társadalmi életbe normálisan be tudjon illeszkedni.

3. *A pályakezdéssel összefüggő szükségletek.* Idetartozik például az elhelyezkedéssel, a munkába állással kapcsolatos problémáknak az egyén képzettségének, képességeinek, sőt reális egyéni elképzeléseinek is megfelelő rendezése, a munkába való zavartalan beilleszkedés, de az értelmes és a társadalomra hasznos munkavégzés szükségletének kielégítése is.

4. *A választott pályán való normális előrehaladás igénye.* Ez mindenekelőtt olyan tevékenységek végzésének szükség-

letét jelenti, amelyek nem a fiatal szerzett tudásának vagy képességeinek visszafejlődésére, illetve elvesztésére vezetnek, hanem a fiatal embert olyan feladatok elé állítják, amelyeknek segítségével kibontakozhat egyénisége, vagyis az értelmes munkavégzés révén a munka az egyént fejlesztő módon hat. Része ennek az igénynek a végzett munka megfelelő anyagi és erkölcsi elismerése, amely szigorúan a teljesítményt, a társadalmi szükségletet értékeli, és ennek következtében eltekint mindenfajta egyenlősdítől, jövedelemkorlátozástól s a nem a munkán alakuló értékeléstől. A végzett munka objektív elismerése a magasabb jövedelmen, az elismerések különböző formáin kívül magába kell hogy foglalja a mind felelősebb, mind fontosabb, mind értékesebb megbízások adását. Ki kell fejeződnie abban is, hogy a jobb munkát végző ember társadalmi szerepe és értékelése magasabb lesz, sőt ha a munka érdeke és ő maga is kívánja – akkor teljesítményét azzal is elismerik, hogy megfelelő előléptetésben részesül.

5. *A család alapításával összefüggő szükségletek.* Ezek a fiatalok munkán kívüli élettevékenységének számos oldalára terjednek ki. Idetartoznak a férfi és a nő emberi viszonyára, a családi együttélésre való felkészítés, a szexuális kultúra fejlesztése, a normális családi élet kialakításával, a család tervezésével kapcsolatos felvilágosító tevékenység és az idevonatkozó egészségügyi, pszichológiai, pedagógiai stb. segítség igénye. Része e szükségletnek a család egészségügyi problémáinak rendezése, az anya-, a gyermek- és az ifjúságvédelem. Ennek az érdeknek fontos eleme a fiatalok, elsősorban az ifjú házaspárok lakásszükségletének kielégítése, továbbá annak előmozdítása, hogy otthonukat berendezhessék, és megfelelő, a háztartási munkát megkönnyítő felszereléssel, komforttal elláthassák. Ehhez az érdekhez tartozik a gyermekneveléssel kapcsolatos családi gondok enyhítése is, például a gyermekétkeztetés, a ruházat, az iskolaszer, a tankönyvellátási problémák megoldásában való közreműködés, a bölcsődék, az

óvodák és egyéb gyermekintézményi hálózat fejlesztése és mások.

6. *Az ifjúság jövőbeni munka- és életfeltételeinek alakulásával összefüggő igények.* Ezek magukba foglalják a társadalom szocialista jellegének megőrzését, a szocialista haza megvédését, a népgazdaság, az életszínvonal és ezeken túl az egész társadalom általános és szakadatlan fejlesztésének biztosítását. A jövővel kapcsolatos érdekek azonban tartalmazzák az ifjúságnak azt az igényét is, hogy a fiataloknak legyen módjuk arra, hogy hatékonyan beleszóljanak jövőbeni társadalmi környezetük fejlesztésének kérdésébe, és ily módon rányomhassák bélyegüket a holnapi társadalom kialakulására, hiszen ez lesz az a terep, amelyen a jövőben munkálkodniuk kell.

Ahhoz, hogy a fiatalok a jelenben eredményesen beleszólhassanak a jövő alakulásába, valamint ahhoz, hogy a jövőben hatékonyan és sikeresen tevékenykedhessenek, az szükséges, hogy a fiatalok megfelelően felkészülhessenek a rájuk váró feladatokra. Ezért az ifjúság érdeke az is, hogy a társadalom előmozdítsa azt, hogy a fiataloknak korszerű és napra kész ismeretei legyenek a valóságról, s hogy e célból rendszeresen tájékozódhassanak és továbbtanulhassanak. Ifjaknak és időseknek kölcsönösen azon kell munkálkodniuk, hogy a jövő nemzedéke zökkenőmentesen vegye át a stafétabotot a lekösznő felnőtt nemzedéktől. Ehhez az szükséges, hogy a fiataloknak legyen pontos betekintésük a mai történésekbe, különösen azokba, amelyek a jelenben előkészítik a jövőt. Rendelkezniük kell továbbá megfelelő szintű tudományos, politikai és társadalmi vezetési ismeretekkel és közéleti tapasztalatokkal.

Mindezen szükségletek optimális kielégítésének biztosítása – még ha ez nem is mindig látszik oly mértékben létfontosságúnak, mint a napi gondok mielőbbi megoldása – a jelen idősebb nemzedéket felváltó nemzedék elsőrendű érdekei közé

tartozik. Ennek fel nem ismerése egész jövőbeni sorsát károsan befolyásolhatja.

Vannak természetesen a felsoroltakon kívül más igények és érdekek is, amelyek mozgatják az ifjúságot, sőt amelyek e korosztály egyes csoportjai számára szinte döntő érdekeknek tűnnek. Ilyenek pl. a szabad idő megfelelő eltöltésének igénye, ezen belül a művelődés igényével, de a szórakozással, a sporttal, a testedzéssel s hobbitevékenységgel összefüggő szükségletek kedvező kielégítésének biztosítása. Miután azonban az utóbbi igények szinte teljes egészében megegyeznek a felnőttek hasonló szükségleteivel, nem tekintjük őket kifejezetten az ifjúság érdekrendszeréhez tartozó szükségleteknek.

Az ifjúság érdekeiről szólva olyan specifikus igényeket tartunk szem előtt, amelyek természetesen nincsenek mereven elválasztva a lakosság többi részének szükségleteitől. Egyrészt tartalmilag sok vonásuk egyezik a felnőttekével, másrészt kielégítésük függ a társadalom lehetőségeitől, a felnőttek igényszintjétől és igénybejelentéseitől, valamint attól, hogy a társadalom vezetése milyen döntéseket hoz ez igények kielégítésének mértékére, módjára, sorrendiségére vonatkozólag.

A fent említett szükségleteket mégis azért tekintjük *kifejezetten* az ifjak érdekeinek, mert éppen ezek motiválják leginkább e szociális csoport tevékenységét, legtöbbször ezek vannak figyelmének középpontjában, s végül azért, mert e problémák megoldása vagy megoldatlansága messzemenően meghatározza ennek a társadalmi rétegnek az életérzését, a munkához és a társadalomhoz való viszonyát, a jövő iránti elvárásait, a jövő alakítására irányuló készségeit – vagyis egész jelenbeli gondolkodását és magatartását.

A fent tárgyalt érdekek természetesen csak az ifjúság *nagy* tömegeinek, a túlnyomó többségnek az érdekei, amelyek nem terjednek ki *minden* fiatalra. Vannak a fiataloknak olyan kedvező helyzetben levő rétegei, amelyeknek megfelelő

a családi környezetük, vagy egyéb feltételek következtében az átlagnál jobb körülmények között élnek, és ezért közöttük bizonyos szükségletek egyáltalán nem jelentkeznek, vagy pedig nem játszanak oly jelentős, cselekvést meghatározó szerepet, mint az ifjúság óriási tömegeinél. Továbbá az általunk felsorolt érdekek, azaz *átlagérdekek* az ifjúság *többségének* szükségleteiben a *közös* nevezőket jelentik. *Mellettük* bőven találhatók az átlagostól eltérő speciális csoport-, illetve egyedi szükségletek.

A fiatalok érdekei természetesen az ifjúság különböző osztályokhoz vagy foglalkozási ágakhoz tartozó rétegeinél eltérően nyilvánulnak meg. Így mások és mások lesznek azok a speciális érdekek, amelyek az egyes ifjúsági csoportok érderendszerének alapvető és előtérben álló alkotóelemeit jelentik. Például nyilvánvaló, hogy a serdülő (középiskolás) tanulóifjúságot motiváló szükségletek köre más lesz, mint a pályakezdőké. Míg az előző körnél elsősorban a tanulással, az iskolai demokratizmussal, a világnézet, a személyiség kialakulásának kérdéseivel összefüggő igények dominálnak, a másik csoportnál az elhelyezkedés, a jó munka, a megfelelő fizetés lesz az érdekek alapvető állománya. Eltérő lesz az ifjúság különböző csoportjainak érdekviszonyain belül – mondjuk – a családalapítással összefüggő igények súlya és jelentősége is. Így például az idősebb, a valójában családalapítás előtt álló pályakezdőknél e problémák komplexen fognak jelentkezni, és a sokféle igény viszonylag rövid időn belüli kielégítését fogják követelni. Ezzel szemben a serdülőkorú tanulóknál rendszerint csupán e probléma szexuális vonatkozásai mozgatják meg aktívan e fiatalok fantáziáját, anélkül hogy bennük e kérdéscsoport szorosan összefüggő többi vonatkozásai tudatosulnának.

Az ifjúság érdekei kifejezés ily módon gyűjtőfogalmat jelent. Ezen túl, hogy a fiatalok különböző csoportjainál és különböző korosztályainál más és más alkotja az érdekstruk-

túra elemeit, eltérő lesz e struktúra elemeinek fontossága is. Ebből a tényből az is következhet, hogy az ifjúság egyes csoportjai érdekkielégítésének biztosítása ütközhet más csoportokéval. Így például a lakásépítéssel, a gyermekintézmények fejlesztésével összefüggő igények kielégítése, amely döntő mértékben a fiatalok idősebb korosztályát foglalkoztatja, szembekerülhet a munkába még nem lépők szórakozási igényeivel, azzal, hogy ezek ennek kielégítését tekintik fontosabbnak.

Az ifjúság érdekeinek tartalma objektív, azaz nem függ attól, hogy miként fogalmazzák meg, vagy attól, hogy miként értékelik kielégítésük állapotát. Hiába értékelik például egyesek úgy, hogy ez az érdek kielégült, vagy alapján véve már érvényesült – ha nem ez a valós helyzet, az érdekek kielégítetlenségének feszítőereje végül is olyan akciókhoz vezethet, amelyek megcáfolják ezt az önbecsapást és mások félrevezetését. Másrészt az ifjúság érdekeinek irreális megfogalmazása vagy az akár reálisan, akár nem megfelelően meghatározott érdekek érvényesítésére irányuló, de a valóságot számba nem vevő realizálási kísérletek szükségképpen csődbe vezetnek azokat, akik érdekeiket félreértelmezték, rosszul élték át, azokat pusztán vélekedés alapján határozták meg. Az irreális érdekérvényesítés pedig szükségképpen az érdekek kielégülésének csorbulására vagy egyenesen elmaradására vezethet. Ezért a szocializmus tudatos erőinek, a pártnak, az államnak, a különböző szintű és rangú vezetőknek, de a fiatalok tömegeinek is reálisan, a maguk konkrétságában kell feltárniuk az ifjúság objektív érdekeit, pontosan meg kell őket fogalmazniuk, meg kell jelölniük, milyen úton-módon lehet őket érvényesíteni, és ezek alapján kell tevékenykedniük igényeik, szükségleteik kielégítése érdekében.

MILYEN MÓDON VISZONYULT MIND EZ IDEIG AZ IFJÚSÁG SAJÁTOS ÉRDEKEIHEZ A TÁRSADALOM?

Nem szándékozunk e kérdésre részletes felsorolással válaszolni, csupán egyes főbb mozzanatokat kívánunk megemlíteni.

Az ifjúság sajátos érdekeinek felismerésében és azok kielégítésében társadalmunk le nem becslendő eredményeket ért el. Ehelyütt nincs terünk arra, hogy akár csak pusztán felsoroljuk azokat az óriási változásokat, amik ennek nyomán a fiatalok élet- és munkakörülményeiben, tanulási és egyéb fejlődési lehetőségeiben, kulturális, egészségügyi helyzetében bekövetkeztek.

A felszabadulás és még inkább a munkáshatalom kivívása óta megvalósított főbb vívmányok közé tartozik – és az életre való tényleges, jó felkészítést jelenti – az a számottevő előrehaladás, amit az ifjúság képzésében értünk el. 1979-ben a 20–24 évesig terjedő korosztály 93%-a végezte el az általános iskola 8 osztályát vagy magasabb oktatási formát. Ebből érettségizett vagy felsőfokú iskolai végzettségre tett szert a 20–24 évesig terjedő korosztály 34%-a.

A kötelező tanuláson túli önképzés különböző formáiban a fiatalok tízezrei vesznek részt. Az egyetemi-főiskolai KISZ-tagok közül 1979-ben mintegy 15 ezren dolgoztak tudományos diákkörökben. A szakmai tanulmányi versenyeknek több mint 28 ezer tanuló KISZ-tag résztvevője volt, ezenkívül 85 ezer fő kapcsolódott be a tanulmányi mozgalomba. 1979-ben, a KISZ politikai oktatási formáiban szervezett keretek között 552 ezer fiatal bővíthette politikai ismereteit.

Egy sor határozat, irányelv és utasítás nyomán a középfokú és a felsőfokú iskoláztatásban nagyobb súlyt helyeztek a hátrányos helyzetű tanulók segítésére. Megszervezték a fizikai dolgozók egyetemi előkészítő kurzusait és az egye-

temre való felvételét. A Studium Generale kereteiben nagy munkát végeztek az elmaradott körzetekben élő vagy hátrányos helyzetben levő fiatalok egyetemi felvételét segítő korrepetálás érdekében.

A korszerű ismeretrendszerrel szóló tudományos viták eredményeire támaszkodva egy átfogó oktatási reformot munkáltak ki.

Jelentős eredmények születtek az ifjúság egészségvédelmének terén is. Például 1973-ban a középiskolások 86,8%-a, az ipari tanulók 60,1%-a részesült iskolaorvosi vizsgálatban.

Míg sok kapitalista országban az iskolát végzettek nagy része nem jut munkához, vagy csak rendszertelen és nem a képességeinek és végzettségének megfelelő munkát vállalhat, a szocialista átalakulás eredményeképpen biztosítani tudtuk a teljes foglalkoztatottságot. A fiatalok sorsát, jövőjét nem fenyegeti a kizsákmányoló társadalombeli létbizonytalanság. Ma a dolgozó keresők mintegy 40%-a 30 éven aluli fiatal. Csaknem 670 ezer ifjú, a dolgozó fiatalok közel 36%-a a szocialista brigádok tagja. Előrehaladás mutatkozik az egyenlő munkáért egyenlő bér elvének érvényesítésében is. A fiatal szakmunkások és a betanított munkások bére lényegében azonos az idősebbekével, a fiatal segédmunkások pedig jobban keresnek idősebb társaiknál. Elmaradás mutatkozik viszont a fiatal szellemi foglalkozásúaknak a keresetarányában. Mivel e területek dolgozóinál alacsony a kezdő bér, és a fizetés többnyire a szolgálati idő függvénye, fizetésük még jelentősen elmarad idősebb pályatársaikétól.

Előbbre haladtunk a fiatalok jobb termelőmunkájának megbecsülésében is. 1974-ben a Kiváló Dolgozó kitüntetéssel elismertek között 30 éven aluli volt 31 816 fő, 1980-ban 36 183 fiatal jutott ehhez az elismeréshez. A KISZ IX. és X. kongresszusa közötti időszakban 140-en kapták meg a jó munkáért a Munka Érdemrend különböző fokozatait.

A fiatalok érdekét szolgálta az, hogy a családok alapítása,

a családok segítése érdekében a népi állam módosította a lakáskiutalás korábbi rendjét, és az eredetileg előírt 20%-kal szemben a fiatal házásoknak juttatott lakások aránya 50%-nál nagyobb lett.*

Az állami és a pénzügyi szervek kezdeményezésére kiterjesztették az ifjúságnak nyújtott lakásépítési kölcsönt. Az otthonalapítás céljait szolgáló kölcsönökkel és más hitelakciókkal is igyekeznek kedvezőbb helyzetbe juttatni a fiatalok családjait. A kormányzat arra is törekszik, hogy a gyermekneveléssel kapcsolatos terheket csökkentse. A KISZ KB-nak a KISZ X. kongresszusán elhangzott beszámolója erről a következőket állapította meg: „Több mint kétszázezer fiatal család költözött új otthonba. Bővül a gyermekintézmények hálózata és befogadóképessége, javult az ellátás színvonala. A bölcsődei férőhelygondok mellett örömmel állapíthatjuk meg, hogy az óvodai ellátás nemzetközileg is kiemelkedőnek mondható, és a tervidőszak végére lényegében teljesen kielégíti a szükségleteket.”**

Egyes számítások szerint az állami költségvetés ma a gyermeknevelés költségeinek kb. 1/4-ét vállalja magára. Ennek ellenére ma is számottevő gondot okoz az, hogy a családok életszínvonalát a keresetek nagysága mellett igen jelentősen befolyásolja az eltartott gyermekek száma. 1977-ben a gyermekes háztartások egy főre eső jövedelemszintje – a gyermektelenek jövedelemszintjét 100-nak véve – egy gyermek esetében 75%, két gyermek eltartásakor 62%, háromgyermekes családoknál 50%, ennél több gyermek esetében 34% volt.***

Ez arról tanúskodik, hogy a gyermeknevelés a fiatal és

* Lásd ezekre vonatkozólag az Ifjúkommunista 1981. 6–7. szám 18–19., 40. és 68. oldalakat

** Ifjúkommunista, 1981. 6–7. szám 42. o.

*** Huszár István: A hátrányos helyzetűek Magyarországon. Társadalmi Szemle, 1981. 6. szám 92. o.

többszörre alacsonyabb jövedelmű szülőktől ma még nagy áldozatot kíván.

Fejlődik az ifjúság politikai aktivitása is. 1979-ben a KISZ a magyar ifjúság közel 1/3-át, mintegy 850 ezer fiatalat tömörített. 1978-ban 69 127 helyi, megyei és fővárosi tanácstagból 10 495 volt 30 éven aluli fiatal. 1975-ben a szakszervezetek bizalmijainak 26,6%-a, műhelybizottsági tagjainak 21,9%-a, a szakszervezeti tanácsstagok 23,5%-a volt olyan ifjú, aki nem érte el a 30. életévét. 1981-ben a 196 ezer népfrontbizottsági tag és népfrontaktivista 21,6%-a volt 30 éven aluli.

Az ifjúságról szóló pártállásfoglalások, az ifjúsági törvény és egyéb kormányzati döntések, a végrehajtásukra irányuló tevékenység, valamint az ifjúság óriási tömegeinek munkája, tanulása és egyéb közhasznú aktivitása jelentős mértékben segítette elő azt, hogy a felnőttek nagy része módosítsa az ifjúsággal kapcsolatos szemléletét és a róla szóló értékelését. A fiatalokat ma már általában véve nem globálisan valamiféle egységes tömbként ítélik meg, hanem differenciáltan értékelik. Mind kevésbé az esetleg szokatlannak vagy extravagánsnak tűnő öltözködés, hajviselet, kulturális igény stb. alapján mondanak véleményt róluk, hanem összetevékenyséjük alapján, melyben döntően a munkához, a tanuláshoz, a közügyekhez való viszonyulásukat tekintik az értékelés alapvető mércéjének.

Ezekre az eredményekre alapozva mondotta ki az MSZMP Központi Bizottságának beszámolója a párt XII. kongresszusán: „Pártunk megítélése szerint a magyar ifjúság döntő többsége híve a szocializmusnak, benne biztosítva látja a jövőjét. Helyzetében, magatartásában a társadalom általános állapota is tükröződik. Felkészültségével és tetteivel bizonyítja, hogy lehet reá számítani, helytáll a tanulásban, a munkában, becsülettel teljesíti honvédelmi kötelezettségét, tevékeny a közéletben. A fiatalok lendületének, kezdeményezőkézségének, új iránti fogékonyságának, tehetsége kibontakozásá-

nak tág teret nyújt szocialista rendszerünk. Az ifjúságnak ezeket a tulajdonságait az eddiginél is jobban kell fejleszteni. Úgy neveljük a fiatalokat, hogy a szocializmus rendíthetetlen hívei és lelkes építői legyenek.”*

AZ IFJÚSÁG PROBLÉMÁI – A TÁRSADALOM PROBLÉMÁI

Optimálisnak tekinthető-e az ifjúság problémáinak felkarolásában, megoldásuk elősegítésében folytatott tevékenységünk? Vajon az ifjúság érdekei érvényesítésének minden lehetséges formáját igénybe vettük-e? Megfelelő módon éltünk-e vajon a szocialista hatalom adta lehetőségekkel, amelyek biztosítják azt, hogy kedvezőek legyenek a feltételek az ifjúság problémáinak megoldásához?

Ezekre a kérdésekre nem lehet egyértelmű és fenntartás nélküli igennel válaszolni.

Az elért eredmények ellenére sem tekinthetjük kielégítőnek az ifjúság érdekeivel összefüggő párthatározatok és állami intézkedések végrehajtását. Ezek megvalósítása során nemegyszer nagyfokú kampányszerűség mutatkozik. Ezt bizonyítja az, hogy az ifjúságról szóló kezdeti és programatikus döntések meghozatalát követő rövid időszakban, amikor e probléma tárgyalása divatos volt, igen sok intézkedésre került sor. Azóta viszont az illetékesek e határozatokat egyre kevésbé kéri számon, illetve a számbavételük sokszor formálissá lesz. Mindezek következménye az, hogy az ifjúsággal kapcsolatos álláspontok és intézkedések felemásokká, következetlenekké lesznek, és a fiatalok nem mindig érzékelik azt, hogy a társadalom gondoskodik róluk.

Az ifjúsággal összefüggő szemléletváltás vitathatatlan pozi-

* Az MSZMP XII. kongresszusa. Idézett mű 86. o.

tívumai mellett fogyatékoság az, hogy a felnőttek általában véve még ma sem úgy értékelik az ifjúságot, mint a társadalom egy sajátos, igen fontos szerepet betöltő rétegét. Emiatt nagyon sokan, köztük vezető beosztásban levők is, nem fogják fel a fiatalokkal kapcsolatos, a helyzetükön javítani kívánó intézkedések óriási politikai, gazdasági és társadalmi horderejét.

Az ifjúságot sokan ma is csupán úgy kezelik, mint a felnőttek által nevelendő emberek nagy tömegét. Nem látják benne azt az erőt, amelytől az egész társadalom sorsa nagymértékben függ. Ennélfogva nem jutnak el ahhoz a következtetéshez sem, hogy ezzel a réteggel megfelelő jó viszonyt kell kialakítani, aminek viszont az a feltétele, hogy számba vegyék és elismerjék sajátos érdekeit, hogy azokat megértve, kellő anyagi áldozatokat is hozva, a rendelkezésre álló lehetőségeknek megfelelő módon segítsék őket érvényre juttatni.

A fiatalokkal kapcsolatos szemlélet fogyatékosága az is, hogy számos helyen nem törekszenek arra, hogy a fiatalokat számarányuknak, jelentőségüknek és értéküknek megfelelő módon bevonják a társadalom ügyeinek tényleges intézésébe. Ezért az elért eredmények ellenére az ifjúság jelenleg még nem játssza azt a szerepet, ami számaránya, a társadalmi termelésben kifejtett tevékenysége, a kulturális életbe való részvétele alapján hazánk politikai életében megilletné. A különböző társadalmi-politikai képviselői szervezetekben és a vezető posztokon a fiatalok „alulképviseltek”. Az itt tevékenkedő ifjak száma messze elmarad a kívánatostól és lehetségestől.

Nyilvánvaló, hogy a közéleti tevékenységhez és különösen az átfogóbb irányító munkakörök betöltéséhez szükség van megfelelő jártasságra és tapasztalatra, amit csak bizonyos idő múltán képes az ember megszerezni. Ezért nem lenne helyes olyan paritásra törekedni, hogy az ifjúság pontosan számarányának megfelelően töltsön be közéleti vagy gazdasági ve-

zető posztokat. Mégsem lehet megbékélni azzal a helyzettel, hogy például az 1973-ban megválasztott helyi tanácsstagok 15,2%-a és a fővárosi és megyei tanácsstagok 16,3%-a volt csupán 30 éven aluli fiatal, akkor, amikor a „felnőtt társadalmi életben” a termelőmunkában a dolgozók közel 40%-a tartozott és tartozik ehhez a korosztályhoz. 1975-ben a szakszervezetek tagságának 36,5%-a volt 30 éven aluli fiatal. Mégis, az alapszervezetek vezetőségeiben és a szakszervezeti tanácsok tagjai között csak 23,5%, a szakszervezeti bizottsági tagok között 20,4%, a műhely- és osztálybizottsági tagok között 21,9%, a bizalmiak között csupán 26,6%-os volt az arányuk.*

Szándékosan szoltunk a közéleti tevékenység alsóbb fokozatainak mutatkozó „alulképviseltről”. Hiszen valahol mégiscsak el kell kezdeni a közösségi-társadalmi ügyekben való aktívabb beleszólást és egy adott korosztály képviselését. Ha ez már az első lépcsőfokoknál aránytalan, szükségképpen csak még aránytalanabb lesz a felsőbb szinteken.

Az ifjúság említett „alulképviseltsége” részben maguknak a fiataloknak a hibájából fakad, abból, hogy a fiatalok az e téren kifejtett tevékenységekhez sokszor maguk is közömbösen, értetlenül vagy elutasítóan viszonyulnak, és emiatt politikai aktivitásuk elmarad a társadalmi élet egyéb területein tanúsított cselekvőkészségüktől. Ennek következtében nem bontakozhat ki tényleges politikai erejük, és nem válhat mindenki számára érzékelhetővé.

E helyzet kialakulásában – másfelől – szerepet játszik az is, hogy az ifjúság szervezeteinek és személyes képviselőinek egy része nem tud vagy nem akar élni pozíciója adta lehetőségeivel. Ezért a rendelkezésre álló jogositványokkal nem

* Statisztikai adatok az ifjúságról. Központi Statisztikai Hivatal – Állami Ifjúsági Bizottság. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest. 1976. 146–147. o.

él kielégítően, s így alapjában véve nem képviseli megfelelőképpen a fiatalságot, annak érdekeit és törekvéseit. Vagyis nem fejezi ki elég plasztikusan tulajdonképpen megbízóinak véleményét, akaratát, és nem bontakoztatja ki megfelelő mértékben aktivitásukat sem.

Sokszor nehezíti az ifjúság képviselőinek tevékenységét az is, hogy a demokratikus képviseleti és vezető testületekben nem egy helyen a fiatalok képviselőit felnőtt társaik elhanyagolandó tényezőknek tekintik, akiket nyugodtan lekezelhetnek és leinthesnek, akikre mint „borzas hajú, komolytalan fiatalokra” – nem is kell odafigyelni. Az ifjúság előléptetésére vonatkozó törvényes rendszabályok végrehajtása vontatott, sokszor formális. Igaz, vannak munkahelyek vagy irányító testületek, ahol a fiatalok betöltenek egyes felelős pozíciókat is. Ez azonban többnyire nem annak következménye, hogy felismerték az ifjúság társadalmi fontosságát, elismerték munkásságát és a vezetésbeni részesedéshez való jogát. Sokszor ez csupán a „felnőtt társadalom” sajátos engedménye a fiatalítás megújuló követelményének. Ennek pedig elsősorban olyan ifjak bevonásával kívánnak eleget tenni, akik nem annyira az ifjúság ügyének odaadó képviselőjében kifejtett munkásságuk alapján alkalmasak arra, hogy a vezetésben történt fiatalítást bizonyítsák, hanem valamilyen személyes okból, akiket olykor elvtelen alkalmazkodóképességük, konformizmusuk miatt tartanak megfelelő embernek. Ezért a fiatalok tömegei sokszor nem érzik e fiatal embereket „saját embereiknek”, nem tekintik őket saját képviselőiknek a vezetésen belül. E káderpolitikában nemegyszer csak az ifjúságról szóló statisztika javítását gyanítják, és azokat az ifjakat, akik az irányítóhelyekre bekerültek, nemritkán a „felnőttek” állítólagos „manipulációiban” részt vállaló, karrierista alakoknak tartják.

Mindezek a jelenségek együttvéve arra utalnak, hogy az ifjúságot sokan ma még szinte kizárólag a „felnőtt társada-

lom" mércéi, elvárásai és szabályai alapján kezelik, és csupán a politikai élet perifériájára engedik be, ahol rendszerint meg is rekednek.

E helyzet káros következménye lesz azután az, hogy a fiatalok tömegei sokszor csupán valamiféle rajtuk kívüli folyamatként élik és élhetik át saját sorsuk és jövőjük alakulását, amellyel nem tudnak igazán azonosulni, amely közömbösen hagyja őket, és nem váltja ki megfelelő aktivitásukat.

Az ifjúság „alulképviseltsége” részben a KISZ jelenlegi szerepére és társadalmi helyzetére is visszavezethető. E szervezetnek jelentős érdeme az ifjúság politikai szervezése (a 14–26 év közötti lakosság több mint egyharmadát tömöríti), továbbá a fiatalok társadalmi aktivitásának kibontakoztatása (az ifjúság tanulási és munkamozgalmainak, a társadalmi munkának előmozdítása révén). Ennek ellenére ez a mozgalom mind ez ideig nem tudta kivívni és biztosítani az ifjúság érdemeinek és szerepének megfelelő képviseletét és érdekvédelmét. Különösen az utóbbit ma még nem képes optimális hatásokkal megvalósítani. Sem az ifjúság széles tömegei, sem a felnőttek társadalma nem érzékeli a gyakorlati életben megfelelőképpen azt, hogy e szervezetnek mint mozgalomnak van valamiféle kézzelfogható, az ifjúság minden csoportjának igényeit konkrétan megfogalmazó reális programja, amely az ifjúság tömegeit valóságos érdekképviseleti tevékenységre sarkalló célkitűzéseket és feladatokat tartalmazna. Azonban még ha van is ilyen programja, ennek érvényesítésére a KISZ mind ez ideig nem indított széles körű mozgalmakat, nem szervezte az ifjúságot az érdekei érvényesítését szolgáló feladatok valóra váltására. Ennek következtében a KISZ nem tudja kellőképpen érzékeltetni sem az ifjúság saját szükségleteit, sem e társadalmi csoport tényleges erejét, sem e szervezet jelentőségét a fiatalok érdekeinek érvényesítéséért folytatott tevékenységben.

Emellett ez a szervezet nem kellőképpen elégíti ki a fiatalok-

nak az eleven és színes, pezsgő életet élő emberi közösségek iránti igényeit, nem realizálja az olyan kollektívák megteremtésének kívánságát sem, amelyekben az ifjak érezhetik a közösség melegét, és átélhetik a szolidaritás érzését.

Mindezekben a fogyatékoságokban nagy szerepe van azoknak a hibáknak és mulasztásoknak, amelyeket a KISZ kongresszusi levele így jellemzett: „A gazdasági, tanulmányi vállalatok, megbízatások és akciók ugyanakkor nemritkán háttérbe szorítják a politikai munkát, a sokszínű szabadidős tevékenységet. Egyes rendezvényeink, megmozdulásaink üresek, formálisak, nem nagy hatást gyakorolnak a résztvevőkre. Nem mindig arról beszélünk, ami az ifjúságot foglalkoztatja. Mindez gyakran olyan fiatalokat is eltaszít, akiknek közöttünk lenne a helyük. A szervezettebb munkát célzó központi törekvések – például a politikai képzésben, a szervezett életben, az akcióprogramokban – nemegyszer a túlszabályozottság érzetét is kelthetik. A sok határozat, jelentés és kimutatás, egyszóval a hivatali jellegű papírmunka és a szervezeti élet rugalmatlanságai azon túl, hogy irritálnak, attól vonják el az energiát, hogy az ifjúság még szélesebb tömegeihez, a társadalom, a fiatalság valódi problémáihoz jussunk el.”*

A KISZ-ifjúságot képviselő és a fiatalok érdekérvényesítő tevékenységében megmutatkozó fogyatékoságokért nem csupán a KISZ felelős. Esetenként a „felnőtt társadalom” és intézményeinek értetlensége, ellenállása, arra való törekvése, hogy ezt a szervezetet csupán a meglevő állami, gazdasági és társadalmi szervek segédcapatává tegyék, és az ifjúsági mozgalmat az alárendelt tényező szerepére kárhóztassák – ugyancsak egyik oka annak, hogy a KISZ nem tud az ifjúsági tömegeket megfelelő módon vonzó és mozgósító szervezetté válni.

* Alapszervezeti tájékoztató. A KISZ KB Agitációs és Propagandaosztályának kiadványa VII. évf. 1. szám, 1981. január, 10. o.

Ezek a tényezők együttesen csökkentik a KISZ-nek az ifjúság közötti befolyását. Ennek következtében nem tud hatékony tömegmozgalommá és társadalmi erővé lenni. Ezzel viszont csökken annak esélye, hogy ez a szervezet az ifjúság körében meglevő problémákat, hangulatokat, e társadalmi csoportot súlyának megfelelően képviselje, illetve a fiatalok közvetlen közéleti részvételi lehetőségeit kiszélesítse.

*

A felnőtt társadalom továbbá ma még sokszor csupán azt veszi észre, hogy milyen negatívumok vannak a fiatalok szellemi-politikai arculatában. Eközben nem mindig tartja szem előtt azt, hogy a fiatalok állásfoglalásait a valóságos élet tényleges problémái és közöttük elsősorban az ifjakat foglalkozató gondok rendezetlensége is motiválja.

Negatív világnézeti-politikai-erkölcsi reakciókat vált ki az ifjak körében például az az értetlenség és érzéketlenség, amely a felnőtt társadalom egyes, nemegyszer vezető posztot betöltő képviselőinél az ifjúság problémái iránt megnyilvánul. A különböző gazdasági és társadalmi intézkedések meghozatalakor és végrehajtásuk során az illetékesek sokszor nem vetnek számot azzal, hogy ezek a lépések másként hatnak a felnőttek és másként a fiatalok helyzetére. Így például hogyha – teszem azt – nem kaphatók az olcsóbb árú gyermekholmik, ez súlyosabban befolyásolja a fiatal gyermekes házaspárokat, mint a már gyermektelen idősek anyagi helyzetét.

Ha emelkednek a szolgáltatások költségei, ez szükségképpen kedvezőtlenül hat a fiatalok szabadidő-felhasználására, pihenésére, szórakozására és ezen keresztül fizikai és szellemi állapotára. Az a tény például, hogy egy lakás gyakorlatilag drága áruvá lett, másként hat a már lakással bíró felnőttekre vagy azokra a már elismert szakemberekre, akiket egy adott

vállalat lakásjuttatással is igyekszik megnyerni, mint a pályakezdő fiatalokra.

Társadalmunkban különösen súlyosak a pályakezdő, főleg a 18–22 éves munkásifjak, illetve a 22–28 éves értelmiségi fiatalok problémái. Természetesen egyetlen társadalomban sem könnyű a felnőtt életút kezdete. Nem is lehet kívánni, hogy az ezzel összefüggő gondok egyszerre eltűnjenek, vagy hogy – Kádár elvtársnak a KISZ X. kongresszusán elhangzott kifejezésével szólva – egy fiatalembernek húsz- vagy huszonegy éves korára azt mondjuk: „Ülj be, testvér, a készbe, éljen a szocializmus!” Ez így nem megy, ezért neki is kell valamit tennie.

Mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, vagy pedig nem becsülhetjük alá annak a ténynek a súlyát, hogy a pályakezdő fiataloknál halmozottan jelentkeznek az ifjúság gondjai. Ők ugyanis egyszerre élik át a munkába lépés, a munkahelyre való beilleszkedés, a családalapítás, az otthonteremtés, a gyermekáldás és a gyermeknevelés gondjait. Így például már pusztán a lakáskérdést véve figyelembe, ez elsősorban náluk jelentkezik a legnagyobb és a legnehezebben megoldható problémaként. 1978 végén a tanácsok országosan 413 ezer igényt tartottak nyilván, amelyből 191 ezer, azaz 46,3% volt a fiatalok által beadott lakáskérelem. A lakásra várakozásuk ideje is hosszú, országos átlagban véve 10,2 év. A növekvő lakásárak vagy lakásépítési költségek miatt egyre nehezebben elérhetőnek látszik a várva várt családi otthon.

A pályakezdő fiatalok e halmozottan jelentkező problémáinak megoldásában a társadalom jelenleg nem nyújt hathatós segítséget. Ebben az is szerepet játszik, hogy a népgazdaságnak sok esetben nincsen elegendő e célra fordítható anyagi eszköze. Ezért az ifjakat nyomasztó gondok megoldásának terhére – az igen nagy anyagi terheket is – elsősorban az érintett fiataloknak kell vállukra venni. Vannak közöttük előnyösebb helyzetben levő fiatalok – különösen a jól jövedelmező

munkával bírók, a másodlagos gazdaságban dolgozók, a megfelelő családi háttérrel rendelkezők, akik rövidebb idő alatt vagy kedvezőbb körülmények között meg tudnak birkózni e problémákkal. A pályakezdő fiatalok nagy tömegének azonban nincsenek ilyen lehetőségei. Így az egzisztencia megalapozásához szükséges igen jelentős összegek előteremtésének a többi korosztályhoz viszonyítottan aránytalanul súlyos terhei miatt a 20–35 éves korig terjedő korosztály egy jelentős részének a fizikai és szellemi ereje a kelleténél nagyobb mértékben való igénybevételevel kell gondjaira megoldást találnia. Ez az ehhez az ifjúsági réteghez tartozók jelentős részénél azzal jár, hogy munkájukban túlteng a nem is mindig a képzettségükkel vagy szakmájukkal összefüggő, sokszor pusztán rutinjellegű pénzkereső munkavégzés. Emiatt képességeik egy része elszürkül, szerzett tudásuk jelentős részét nem rendeltetésének megfelelően használják fel. A szakmával való lépéstartásban, a munkaigényes vagy új alkotómódszerek és tudás elsajátításában lemaradnak. Ez a helyzet – a társadalom fizikai és szellemi kincseinek és tartalékainak nem optimális felhasználása miatt – a szocialista építés számára is óriási és pótolhatatlannak tűnő károsodást okoz. Emellett mindig vannak és lesznek munkába lépő és családalapító fiatalok, sőt egyes szakmák és foglalkozások fiataljai is (mint például a pedagógusok ifjú nemzedékének jelentős része vagy a többszörösen hátrányos helyzetű fiatalok), akik különösen kedvezőtlen körülményeik, az alacsony fizetés, a megfelelő családi háttér és így segítség hiánya, az általuk eltartandók nagy száma, betegség, a keresők kiesése stb. miatt az említett problémákat belátható időn belül nem is tudják majd megoldani, ami teljesen reménytelenné teszi helyzetüket.

Az, hogy a pályakezdőknek energiájuk túlnyomó részét a mindennapi elemi szükségletek kielégítésével összefüggő gondok megoldására kell fordítaniuk, tetézve azzal, hogy eközben – nemegyszer jogosan – azt érzik, mintha a társadalom ma-

gukra hagyta volna őket, kedvezőtlenül hat világnézeti, erkölcsi, politikai beállítottságukra és közéleti magatartásukra.

Emellett a pályakezdő fiataloknál, az ifjabb korcsoportnál, a 14–20 évesig terjedő népességben, a középiskolások, a szakközépiskolások és iparitanuló-intézetek fiataljai között az előttük járó nemzedék súlyos helyzete ugyancsak komoly problémákat okoz. Ez a korosztály az előtte levők nehézségeit és a jelenlegi társadalmi helyzetet többnyire ösztönösen éli át, bár közülük egyesek tudatosan is felismerik. Miután pedig körülményeik, várható sorsuk még az előttük levőknél is kevesebb jóval látszanak kecsegtetni őket – sőt még a meglevő nehézségek fokozódását is felfedezni vélik –, ez a vélekedés az ehhez a korosztályhoz tartozók el nem hanyagolható részénél a teljes reménytelenséget és a belőle fakadó nihilista hangulatokat váltja ki. Ez is – a fiatalkori tapasztalatlanság, a politikai felkészületlenség, az identitás- (azonosság) keresés problémái mellett – egyik oka lesz annak, hogy az ennek a korcsoportnak érzéseivel azonosuló és azokat kifejező szellemi formák a punkzenekarok, az ilyen eszmeiséget sugárzó egyéb műsorok és szellemi termékek, illetve a csöves életmód, a hippi életvitel és mások éppen e korosztály között hódíthatnak nagy teret, és tehetnek szert nagy népszerűsége.

A párt, a szocialista kormányzat, a szocializmus tudatos erői alapján véve ismerik és átérzik a fiatalok e lényeges gondjait, és a rendelkezésre álló lehetőségek mértékében igyekeznek enyhíteni őket, miközben keresik az ifjúságot nyomasztó problémák megoldásának optimális útját-módját. A párt XII. kongresszusa éppen ezért mondotta ki, hogy mind az ifjúság nevelése, mind az új nemzedékről történő gondoskodás az egész társadalom ügye. A XII. kongresszus határozata, amely az ifjúságról szóló beható vita eredményét is összegezte, a fentiek megismétlése mellett a következőket szögezte le: „A párt megkülönböztetett figyelmet fordít az ifjúság helyzetére. Ismeri a fiatalok gondjait és a körükben tapasztal-

ható negatív jelenségeket is. Szükségesnek tartja, hogy javuljanak a fiatalok nevelésének, pályakezdésének, beilleszkedésének, családalapításának a feltételei. Több lehetőséget kell nyújtani a felnövő nemzedék kezdeményezőkézségének, új iránti fogékonyságának, öntevékenységeinek kibontakoztatására.”*

Az ifjúság szemléletére negatív hatást gyakorolnak a reális szocializmus tényleges fogyatékokosságai és anomáliái is, amelyeket a fiatalok – sokszor minden ellenséges ráhatás nélkül, pusztán tapasztalatlanságuk miatti végletességből fakadóan – néha el is túloznak, egyoldalúan általános és mindenre homályt borító, a szocializmus minden pozitívumát eltüntető jelenségnek tekintenek.

A szocializmus értékeit a fiatalok nagy többsége elfogadja. (A szocialista gyakorlat negatív vonásait éppen a normák nevében, ezeket számon kérve ítéli el.) Azonban az ifjúság a gyakorlati életben nemegyszer érzékeli azt, hogy e rendszer nem mindig képes érvényt szerezni saját elveinek, sőt törvényes előírásainak sem. E társadalom elvei, normái, elvárásai nem válnak mindig valóra a gyakorlatban. A munka értékelése például sokszor szubjektív. Az embereket gyakran nem képességeik vagy teljesítményük alapján becsülik meg, anyagi és erkölcsi elismerésük, előléptetésük nemritkán a megfelelő összeköttetésektől függ, vagy pedig pusztán attól, mennyi az eltöltött szolgálati idejük. A jelenlegi irányítási rendszer és gyakorlat lehetővé teszi azt, hogy döntési jogkörüknél fogva a vezetők olyan kérdésekben is határozhassanak, amelyeket sem megérteni, sem pedig optimális hatásfokkal eldönteni nem tudnak. És noha a vezetők többsége óvakodik attól, hogy körültekintés nélkül döntsön, a protekció vagy pusztán az életkor, a betöltött szolgálati idő alapján vezetővé váltak sokszor éppen a hozzáértés hiánya miatt határoznak olyan

* Az MSZMP XII. kongresszusa. Idézett mű 163. o.

ügyekben, amelyekben nem lett volna szabad dönteniök. Ezek a munkát gátló körülmények a tehetséges, kezdeményező és jobbítani vágyó fiatalok útjába elháríthatatlannak látszó akadályokat gördítenek.

A szocialista gyakorlat említett és egyéb fogyatékoságai mellett a társadalmi viszonyokban nemritkán találhatók magának a szocializmusnak az elveitől eltérő és tőle idegen jelenségek is. A fiatalok sok helyütt tapasztalják azt, hogy a szocializmus erői által hirdetett elvek nemcsak hogy nem valósulnak meg a maguk teljességében, hogy nem érvényesítik őket eléggé következetesen, hanem hogy a társadalmi életben erőteljesen megnyilvánulnak a magántulajdoni társadalomra jellemző magatartási formák, a magának élés és a másnak élés tendenciái. Nem kevesen, élve a meglevő adottságokkal, visszaélnék beosztásukkal, a hatalom adta lehetőségeikkel, és ez – olykor hosszú ideig büntetlenül – sikerül is nekik. Ez a helyzet sok fiataalt is arra készítet, hogy alkalmazkodjon az ezekhez a „természeteseknek” és leküzdhetetlennek látszó viszonyokhoz, és maga is „éljen a lehetőségekkel”, önös érdekének érvényesítésére használja fel a rendelkezésére álló különböző adottságokat. Ebbe az irányba tereli őket sokszor az, hogy a társadalom felnőtt tagjainak egy része egyenesen igényli a nem szocialista közvélekedéshez és magatartási formákhoz való elvtelen alkalmazkodást, a társadalom érdekeit sértő tevékenységben való cinkosságot vagy közreműködést. Ezekből a tényekből (és a szocialista építés gyakorlatának egyéb anomáliáiból) a fiatalok egy részében szükségképpen alakul ki a cinizmus és az elvtelenség, valamint a szocializmus elveivel, értékeivel, elvárásaival vagy a társadalom szocialista irányításával való meghasonlás.

Ezt a hangulatot vagy egyenesen meggyőződést azután erősíthetik a hagyományos reakciós eszmék maradványai, illetve az állandóan folytatott, sokirányú és változatos ellenséges külföldi imperialista propaganda.

Természetesen a fiatalok szellemi arculatára nemcsak anyagi létük és társadalmi környezetük kedvező vagy kedvezőtlen feltételei gyakorolnak pozitív vagy negatív hatást. Előnyösen befolyásolja azt az oktatási és az iskolán kívüli művelődési lehetőségek gyarapodása, a tömegtájékoztatás, a szellemi kultúra különböző területeinek fejlettsége. Ennek köszönhetően a mai fiatalok legszélesebb tömegeinek műveltségi szintje általában felülmúlja a jelenlegi idősebb nemzedékét. Az viszont, hogy a szocialista társadalom ideológiai ráhatása, a világnézeti-erkölcsi nevelés sokszor túlságosan külsődleges, formális, s megmarad a sémák, az üres vagy túl általános meghatározások és válaszadások síkján, hogy nemegyszer száraz, elvont, és nem számol sem a fiatalok érdeklődésével, sem felkészültségével, sem informáltságával, sem érzelmeivel – elkerülhetetlenül arra vezet, hogy a szocializmus eszméi és értékei nem tudnak még a fiatalok széles tömegeinek tudatában mély gyökereket verni, nem válnak élményükké, magatartásukat meghatározó belső meggyőződésükké. A felnőtt társadalom jelenségeit, törekvéseit s benne a szocializmusért fáradók erőfeszítéseit, munkáját és küzdelmeit ezért sokszor „kívülről, el nem kötelezetteként” és bennük érdektelenekként szemlélik, a szocialista rend elvárásait és normáit olykor nem tekintik magukra nézve kötelező és teljesítendő követelményeknek.

Első tekintetre úgy tűnik, hogy az ifjúság arculatának pozitívabbá formálásához a legcélravezetőbb és viszonylag rövid időn belül jó eredményeket nyújtó módja az eszmei ráhatás növelése, az ideológiai munka javítása és a világnézeti erkölcsi nevelés fokozása lehet. Nemritkán ez motiválja azokat a bírálatokat, amelyekkel az oktatás, a művelődés, a tömegkommunikációs eszközök és az ideológiai befolyásolás olykor jogosan kifogásolható, olykor túlzóan értékelt fogyatékoságait illetik.

Ez a tisztán vagy csaknem kizárólag a felvilágosításra orientált szemlélet egyoldalú értékelés és módszer. A fiatalság

szellemi arculata és magatartása ugyanis túlnyomó részben a szocialista társadalom jelenlegi gyakorlati viszonyainak – közöttük negatívumainak – sajátos lenyomata. Ezt a tényt nem hagyhatják figyelmen kívül a társadalom tudatos szocialista erői, a párt, a szocialista kormányzat, a társadalmi szervezetek. Ezért az ifjak közötti világnézeti-politikai-erkölcsi felvilágosító tevékenység és eszmei ráhatás fokozása mellett elsősorban a szocialista társadalmi gyakorlat átalakításán kell munkálkodniok. Ennek magában kell foglalnia a szocializmus tényleges problémáinak megoldását, közöttük a fiatalokra különösen súlyos következményekkel járó hiányainak pótlását, a fogyatékoságainak kiküszöbölését és bajainak orvoslását is. Enélkül tevékenységükben a szó és a tett elválása következne be. Már a jelenben is megfigyelhető az, hogy a meghirdetett szocialista normák és értékek és a nekik nem mindenben megfelelő gyakorlat jelentős tudati-magatartásbeli meg hasonulásokra vezet a fiatalok körében. E helyzet változtatlanul hagyása a prédikációként ható ideológiai munka és a valóság negatív jelenségeinek hatása közötti ellentmondás megjelenésére, sőt elmélyülésére vezetne, ami az ifjúság sorai-
ban elkerülhetetlenül a szocialista társadalom folyamataival szembeni közömbösség, ellenérzések, sőt aktív ellenállás fokozódását váltaná ki.

HOGYAN JUTHATUNK ELŐBBRE AZ IFJÚSÁG PROBLÉMÁINAK MEGOLDÁSÁBAN?

Az ifjúságot foglalkoztató problémák megoldásának elvileg *négyféle* módja képzelhető el. Az *egyik a fiatalok gondjaitól való menekülésnek sajátos extrém formái*, olyanok mint pl. a valóság tényeitől való elszakadás, a felelősségelhárítás, a felelőtlen gyermekkor meghosszabbításának kísérletei. Ezek azután a mának élésben, a pillanatnyi élvezetek keresésében, il-

letve a teljes nihilizmusban nyilvánulhatnak meg, vagyis abban, hogy egyes fiatalok a problémák fölötti gondolkodást az infantilis magatartással próbálják elütni, illetve a valóság elől az alkohalmámorba, a kábítószeres álomba, a szexualitásba próbálnak menekülni. Ez a kiútkeresés nyilvánulhat meg a csupán érdekből kötött házasságokban vagy a könnyebb pénzszerezési lehetőségek olyan fajtáinak megválasztásában is, mint például a prostitúció vagy a bűnözés és mások, illetve a disszidálásban, mint sajátos sorsváltoztatási formában.

Nyilvánvaló, hogy ezek a megfutamodáson alapuló tudati vagy életformabeli „megoldások” az ifjúság nagy tömegeinél nem lehetnek egy egész életen át tartó megoldások. Ezek a külsőséges kitörési formák *egyese*k útját ugyan jelenthetik (bár végül is azok személyi kudarcára vezetnek, akik ezeket választották). Semmiképpen sem lehetnek azonban *az egész ifjúság* által követhető minták, módozatok. A realitások a fiatalok túlnyomó többségénél eleve kizárják az illúziókon, az önmegnyugtatókon, a valóságtól való meneküléseken nyugvó magatartási és problémamegoldási módok követését.

Egy *másik* megoldásnak tűnhet az is, hogy az ifjak a jelenleg meglevő körülményekkel, közöttük a szocializmus elveivel és jellegével ellentétes tendenciák által kínálgató alkalmakkal élve, közöttük, vagyis a társadalom által elismert és igenelt, valamint elutasított viszonyok és cselekvési módok között lavírozva, önző, egyedi megoldások útján, különböző elvtelen manőverezésekkel, „umbuldákkal”, karrierizmussal kísérlik meg problémáik rendezését. E megoldások felé terelik őket azok, akik vakon elmennek az adott körülmények között élő fiatalok sajátos gondjai mellett, s a mindenkire megkülönböztetés nélkül érvényesítendő szabályokat igyekeznek rájuk is alkalmazni, mondván, hogy „nem tehetünk senkivel sem kivételt – akinek problémája van, oldja meg maga”. Ezzel a szemlélettel és magatartással olykor evidensnek látszóvá tehetik az önző, egyedi megoldások útját.

Az ifjú embereket nyomasztó és őket foglalkoztató problémák fent jelzett, másokkal szembeforduló, másokra a terhet áthárító „megoldási módja” szükségképpen megköveteli az elvtelen kompromisszumokat a „hivatalos” és a „nem hivatalos”, az elfogadható és az el nem fogadható, az erkölcsös és az erkölcstelen között. Megköveteli az értelmetlen és indokolhatatlan behódolást azoknak, akik beosztásukat, befolyásukat vesztegetésre és saját pozícióik erősítésére használják fel. Elengedhetetlenné teszi a megbékélést egy olyan helyzettel, amelyben csakis elvtelenül, belenyugvással és meghódolással lehet jogos érdekeket érvényesíteni.

A problémáikat a társadalom érdekeivel, normáival ellentétes módon, más emberek rovására végrehajtott egyéni akciókkal megoldani vállalók a negatív viszonyokkal és az egyes, a szocialista elveket megsértő vezetőkkel való kompromisszumaikért, az irántuk tanúsított konformizmusukért – előbb vagy utóbb – súlyos árat fizetnek. Elvtelenségük és karrierizmusuk elszakítja őket más úton járó társaiktól, ugyanakkor szembefordítja velük a hasonszőrű „ifjú farkasokat”. A szocializmus elveitől távol álló – elvileg ugyan deklarátíve ki nem mondott, de gyakorlatilag érvényesülő – „mindenki harca mindenki ellen” és a „kölcsonös hasznosság elve” és gyakorlata előbb vagy utóbb fizikailag, idegileg, de erkölcsileg is kikezdi, kiégettekké és perspektíva nélkülivé, cinikussá és érzéketlenné teszi azokat, akik e „játékszabályokat” vállalják, és a „játsmában” teljes erőbedobással részt vállálnak. Emellett a rendszerünk szocialista tendenciáival ellentétes törekvések és cselekvések a szocialista kormányzat, de a dolgozók széles tömegei részéről is egyre erőteljesebb ellenállásba ütköznek. Ennek nyomán az effajta eljárások útjába egyre nagyobb akadályok gördülnek.

Mindezért az ifjúság nagy tömegei számára nem járható a mások rovására érvényesülő kisszámú szerencsés, felülkerekedett „sikeremberek” útja, az az út, amely a társadalmi közös-

ség érdekeit sérti, s ezzel tiltakozását és ellenreakcióját váltja ki.

Úgy tűnhet, hogy az ifjúsági problémák megoldásának létezik egy *harmadik*, látszólag nem egyéni, individualista, hanem közösségi útja is. Az, hogy a fiatalok tömegei érdekeik és akaratuk szolgálatában érvényesítik tömegerejüket, és a szocialista rendszertől minden másra – a gazdasági lehetőségekre, a reális jövedelemelosztási módokra, a szocialista rendszer biztonságára stb. – való tekintet nélkül kikényszerítik követeléseik teljesítését.

Előfordul, hogy problémáik kilátástalan rendezési lehetőségeitől elkeseredve, ezt hiszik megoldásnak egyes jóhiszemű vagy tapasztalatlan, naiv fiatalok. De ilyen, alapjában véve talajtalan spekulációkon alapuló „programban” hihetnek a különböző ifjúsági avantgardista illúziók rabjai, közöttük a felhőkben élő vagy zavaros fejű ifjú emberek is. Hirdetőik lehetnek a sokszor csak saját pecsenyéjüket megsütni kívánó, gátlástalan és felelőtlen demagógok is.

A csak az ifjúságra orientált, kizárólag ennek a rétegnek az érdekeit szem előtt tartó és látszólag azt szíven viselő állásfoglalás valójában olyan irreális program hirdetése és realizálása lenne, amely a szocialista társadalom meggyengítésére vezetve, gyökeresen szemben áll a fiatalok tényleges érdekeivel. Nem véletlen tehát, hogy az érdekérvényesítésnek ezt az útját ajánlgatják az ifjúságnak a reakciósök, az imperialisták, a szocializmus minden rendű és rangú ellenségei.

Ez az út azért járhatatlan, mert az ifjúság sorsa csakis a felnőttekével együtt, szocialista keretekben és módszerekkel rendeződhet. Az utóbbiak rovására a fiatalok nemcsak azért nem szerezhethnének előnyöket, mert az igazságtalan és jogtalan kiváltság volna, hanem azért sem, mert ez a hátrányosan érintettek szükségszerű ellenállását kiváltva olyan felesleges harcokat idézne elő, amelyekben elhamvadnának a mindkét felet foglalkoztató problémák megoldásának összes reményei.

Ha pedig az ifjúság olyan követelésekkel lépne fel, amelyek közvetlenül látszólag nem a felnőttek rovására érvényesíten-dők, ugyanakkor viszont a társadalom erőforrásait vagy adottságait figyelmen kívül hagyó és ezért irreális igénybeje-lentéseket, a meglevő lehetőségeket túlhaladó követeléseket jelentenének – ezzel csak akadályozná azt, hogy megteremt-sék, illetve növeljék a mégoly jogos igények kielégítésének anyagi és egyéb feltételeit. Ily módon csak egyre messzebb és messzebb kerülne érdekei érvényesítésétől. Meggyőzően bizo-nyítják ezt az 1980–81-es évek lengyelországi eseményei is.

Az ifjúság problémáinak megoldásához vezető út tehát nem lehet a csakis egy adott réteg érdekeit szem előtt tartó mozga-lom és akció útja.

Az ifjúság érdekérvényesítésének egyetlen reális módja van, és ez a szocializmus erősítése, a társadalom előrehaladásának gyorsítása.

Mindenekelőtt a társadalom és ezen belül a termelés fej-lesztése az, ami biztosítja az anyagi javaknak és szolgáltatá-soknak azt a mennyiségét és minőségét, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy kielégíthessük a társadalom tagjainak, közöttük az ifjúságnak a legfontosabb szükségleteit. Ennek viszont szük-ségszerű előfeltétele a jobb gazdálkodás, a hatékonyabb, termelékenyebb és a világpiaci igényeknek is megfelelő munka, a társadalom javainak szakadatlan gyarapodása és a további fejlődéshez szükséges eszközök biztosítása.

A társadalom gazdagságának növekedése, a rendelkezésre álló termékek szaporodása, a szolgáltatások mennyiségi és minőségi fejlődése és sokrétűbbé válása azonban nem bizto-sítja automatikusan a jogos igények kielégítését. A kapitaliz-musban is növekszik a termelés: a fejlett tőkés országokban a miénknél jóval gazdagabb a társadalom. Ez mégsem vezet az ifjúság helyzetének javítására, ott sem elégítik ki megfe-lelő mértékben a fiatalok érdekeit. Sőt, az ifjúság helyzete a lakosság nagy részének átlagos körülményeinél rosszabb. Nem

véletlenül mondják egyes polgári közírók a kapitalizmusban élő ifjúság helyzetének jellemzésére azt, hogy e társadalomban a fiatalok „fehér négerek”, „fehér rabszolgák”.

A társadalom gazdagodása a mi viszonyaink között sem jelenti automatikusan a nehéz helyzetben levők, köztük a fiatalok problémáinak az enyhítését. Ahhoz következetesen érvényesülnie kell a szocializmus olyan elveinek, mint például a végzett munka szerinti elosztás elve, amely biztosíthatja azt, hogy megfelelőképpen díjazzák a társadalom javára végzett munkát, és határozottan fellépjenek a tényleges munkával meg nem alapozott, az ügyeskedésen, spekuláción, a társadalmi érdek kijátszásán alapuló jövedelemszerzési módok és jövedelmek ellen. Ha nem a szocializmus elvei szerint osztják el a rendelkezésre álló javakat, ha nem a társadalmi érdek, a lakosság többségének érdeke szempontjából, a megalapozatlan vagy a nem elsőrendű tevékenység aránytalan elismeréshez jut; ha a gazdasági életben, a benne termelt javak vagy szolgáltatások elosztásában az „aki bírja, marja”, a „szemesnek áll a világ”, a „mindenki magáért” elvei és gyakorlata érvényesül, csakis a társadalom egy törpe kisebbségének anyagi helyzete javulhat, és e réteg tagjai még gazdagabbakká lesznek, míg a lakosság többsége nem vagy alig gyarapszik, a hátrányos helyzetben levők körülményei pedig romlani fognak.

Ahhoz, hogy a gazdasági eredmények pozitív hatást gyakoroljanak a nagy többség sorsára, az eddiginél következetesebben kell érvényesíteni a szocializmus olyan elveit is, mint például a társadalmi igazságosság és szolidaritás. Ezek biztosítják azt, hogy a társadalom minden egyes tagjának egyre egyenlőbb esélyei legyenek a képzésben, pályakezdésben és pályafutásában, hogy senki ne maradjon magára az őt foglalkoztató anyagi-egzisztenciális gondok megoldásában, hogy a társadalom erejéhez mértén nyújtson támogatást a hátrányos helyzetben levők, közöttük a fiatalok tömegei számára.

A lakosság többségének helyzetében igazán gyökeres és pozitív változás csak akkor következik be, ha a társadalom következetesen járja a szocializmus, a kommunizmus építésének útját, hogyha benne maradéktalanul érvényesítik azt az elvet, hogy a társadalom és a gazdasági fejlődés célja az egyének sokoldalú fejlődésének kibontakoztatása.

Mindezek miatt a rendelkezésre álló javak és szolgáltatások mennyiségének növelése mellett rendkívül nagy fontosságú a szocializmus elveinek maradéktalan érvényesítése. Ez pedig nemcsak gazdasági, hanem politikai, társadalmi kérdés is, amelynek helyes eldöntéséért nap mint nap kell tevékenykedni.

Az ifjúság érdekérvényesítésének egyedül reális és hatékony útja-módja ily módon nem pusztán a szocialista termeléstől és az elosztástól függ, hanem szorosan összekapcsolódik a szocialista demokráciával és annak fejlődésével is. Általában vitathatatlan tény az, hogy szocialista társadalmunk jelenlegi gazdasági és egyéb lehetőségei és ebből következően az ifjúságot foglalkoztató problémák megoldásának gazdasági, szociális, kulturális és egyéb feltételei meglehetősen szűkösek. A közeljövőben sem lehet erőteljesebb fejlődésükkel és gyarapodásukkal számolni.

Ilyen körülmények között életbevágóan fontossá válik a meglevő adottságok optimális felhasználása, a bennük levő tartalékok felfedése és kiaknázása. Márpedig tény az is, hogy mind ez ideig egyáltalán nem mértük fel teljességgel és távolról sem mozgósítottuk kellőképpen azokat a tartalékokat, amelyek gazdaságunkban és az emberek képességeiben és aktivitásában rejlenek. Továbbá, egyáltalán nem számoltunk fel minden, a nem ésszerű gazdálkodásból, a pazarlásból eredő veszteségforrást, illetve nem tártuk fel azokat a kapacitásokat, amelyek a megfelelő vagy korszerű módszerek, a termelés és a tudomány szervezésére és vezetésére vonatkozó újszerű eljárások alkalmazásával válnának hozzáférhetővé. Végül nem mindig sikerül megtalálni és a gyakorlatba átültetni a gazdasági,

politikai, kulturális problémák optimális megoldási variánsait sem. Mind a fejlődést előmozdító tényezők kibontakoztatását és általánossá tételét, mind a szocialista társadalom fogyatékoságainak, tökéletlenségeinek, veszteségeinek felismerését és az ellenük folytatott sikeres küzdelmet nagymértékben előmozdíthatja a szocialista demokrácia kiszélesítése és tökéletesítése.

Az ifjúság számára a szocialista demokrácia nemcsak azért fontos, mert biztosítja az igényei kielégítését elősegítő anyagi termelés fejlesztését. Lényeges számára azért is, mert előmozdítja beleszólását a társadalom ügyeibe, mert megteremti érdekei képviselésének és érvényesítésének kedvezőbb feltételeit, mert biztosítja számára azt az életiskolát, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy hozzáértéssel foglaljon állást és cselekedjen, formálja jövőbeni feltételeit, és eközben felkészüljön jövőbeni hivatására.

Az ifjúság érdekei és gondjai nemcsak a lakosság fiatalabb korosztályainak problémái, hanem az egész társadaloméi. Másrészt az egész társadalom problémáinak megoldása az ifjúság jelenlegi és jövőbeli érdeke. Ebből azonban az következik, hogy az ifjúság nem lehet szórtan és mozdulatlan statisztika azon a történelmi színpadon, ahol sorsa alakul. Nemcsak tanulásával vagy munkájával, hanem aktív közéleti szereplésével, a jövőre való felkészülésével is szükséges magáról és magáért szólnia. Saját jelenét és jövőjét nem bízhatja csupán jóindulatú szülei és nagyszülei gondoskodására – jelenén és holnapján neki magának is munkálkodnia kell.

Ennek elősegítésére mind a felnőtt társadalom, mind az ifjúsági szervezet, mind a fiatalok oldaláról kiinduló széles körű erőfeszítésekkel, tényleges intézkedésekkel, intézményszerkezeti változtatásokkal és politikai stílusváltással, valamint eszmei ráhatásokkal el kell érni azt, hogy csökkenjen, majd megszűnjön az ifjúság széles tömegeinek politikai passzivitása.

A szocialista demokrácia kiszélesítésének és továbbfejlesztésének egyik fő feltétele az, hogy az ifjúság arányosabban és az eddiginél jobban be legyen vonva a politikai életbe, a közösségi ügyek intézésébe. Ehhez viszont fel kell számolni az ifjúság „alulképviseltségét”, mindenekelőtt azokon a fórumokon és posztokon, ahol az őt érintő közösségi ügyeket intézik.

A szocialista demokrácia normális működése, a szocialista keretek étellel való megtöltése attól is függ, milyenek a dolgozók különböző társadalmi szervezetei, mennyire tényleges érdekképviselők, mennyire adekvát módon fejezik ki a dolgozó tömegek hangulatát, igényeit, akaratát és tényleges erejét. Ezért a szocialista demokrácia fejlesztése azt is megköveteli, hogy a demokratikus szervezetek nagyfokú kezdeményezőkésszeggel és öntevékenyen vegyenek részt a helyzetelemzésben, a társadalom előtt álló feladatok kijelölésében, ezek megoldási módozatainak kimunkálásában és végrehajtásában, valamint annak ellenőrzésében. Ebből kiindulva kell törekedni arra, hogy mind az ifjúság kommunista szervezete, a KISZ, mind az ifjúság különböző demokratikus fórumai, az ifjúsági parlamentek, az ifjúsági bizottságok, ifjúsági tanácsok és mások akadályoztatás nélkül, a többi demokratikus szervezetekkel egyenjogúan tevékenykedjenek, és a fiatalok közéleti szereplésének tartalmas és hatékony színterei és mozgásformái legyenek. Hasonlóképpen gondoskodni kell arról, hogy az ifjúság nevében fellépő szervezetek, illetve fiatalok a különböző területeken, az üzemi négyyszögben, a tanácsokban vagy másutt működő felhatalmazott képviselői ténylegesen és eredményesen képviselhessék megbízóikat. Mindez jelentősen előmozdíthatja azt, hogy a társadalom eredményesebben birkózzon meg nehézségeivel, és egyre kedvezőbb feltételeket teremtsen ne csak a problémák megoldásához, hanem a további előrehaladáshoz is.

Az ifjúság aktivizálása, a közéletbe való bevonása jelentő-

sen szélesíti és hatékonyabbá teszi a szocialista demokráciát. A fiatalok politikai szerepének növelésével olyan réteg problémaközelítési módjának és aktivitásának kibontakoztatására lesz mód, amely eddig a közéletben kisebb mértékben hallathatta vagy hallatta szavát. Ez új színekkel, új megoldási lehetőségekkel gazdagíthatja politikai életünket, és a szocialista építés feladataival az eddiginél jobban azonosulni tudó tömegek megnövekedett energiájával segítheti elő az új társadalom építését.

A társadalom tagjainak és közöttük az ifjúság tömegeinek tartalmas közéletisége nemcsak a felnőtt társadalomnak, hanem a fiataloknak is az érdeke. Az ifjúság aktivitása, valamint a szocialista demokratikus intézményrendszer és gondolkodás evolúciója együttesen biztosítja azt, hogy az ifjúság potenciális és pontosan nem mindig érzékelhető erőből valóságos, szemléletesen megjelenő és felmérhető tényezővé legyen. Ez előfeltétele annak, hogy a társadalom ezt a réteget szerepének és értékének megfelelően kezelje. A szocialista demokrácia fejlesztésével biztosítható az, hogy a társadalom megfelelő empátiával, beleérzéssel felfogja és akceptálja e sajátos réteg érdekeit, hogy igényeit, törekvéseit differenciáltan, a maguk teljességében, sajátos formájukban számba vegye, kielégítésüket fontosnak ítélje, és ennek előmozdítására előteremtse a szükséges eszközöket, és egyéb megfelelő intézkedéseket hozzon. Ennek nyomán mód nyílhat arra is, hogy az ifjúság problémáinak megoldásához újra, még alaposabban, kritikailag, ugyanakkor reálisan felmérjék a jelenlegi helyzetét, újból felülvizsgálják a különböző alternatívákat, közöttük az ifjúság problémáinak megoldására vonatkozó irányelveket, célkitűzéseket és a folyamatban levő terveket, és ha szükséges – a már kialakított, esetleg végrehajtás alatt álló, de nem optimális intézkedéseket módosítva –, új célokat, feladatokat, megoldási módokat fogalmazzanak meg. Végül az ifjúság közéletisége és a szocialista demokrácia megfelelő fejleszt-

tése biztosítja azt, hogy az ily módon optimálissá tett célok megvalósításában az eddigieknél jobban érdekeltté tett fiatalok nagyobb tömegei vegyenek részt.

Mindezek előmozdítják azt, hogy az ifjúság aktívan hasson a társadalom többi tagjaira, hogy befolyásolja a társadalom egész fejlődését, és eközben önmagát is nevelve, fejlesztve, tapasztalatokban, tudásban gyarapodjon. Ezzel nemcsak a jelen problémáinak gyorsabb és eredményesebb megoldását segíti elő, hanem egyben a társadalom jövőjének hozzáértőbb alakítójává, formálójává is válhat.

A könyvünkben tárgyalt problémákról szólva újra és újra túl kellett jutnunk a demokrácia és az ifjúság témakörein. Kitént, hogy a demokrácia a hatalommal, a szocialista demokrácia a szocialista hatalommal és mindennapi megvalósításának gyakorlati, gazdasági, politikai és szellemi feltételeivel van kapcsolatban. A demokráciát és így a szocialista demokráciát is a politikán kívüli gazdasági és szellemi feltételek messzeemenően befolyásolják. A gazdaság és a közgondolkodás problémáinak megoldásához, a gazdasági és kulturális fejlődésre ható kedvező tényezők felszínre hozásához a szocialista társadalomban elengedhetetlen a szocialista demokratikus intézményrendszer rendeltetésszerű működése, a szocialista demokrácia szakadatlan tökéletesítése.

Fejtegetéseinkből az is kiderülhetett, hogy az ifjúság érdekei és gondjai szorosan kapcsolódnak a társadalom nehézségeihez, és a szocialista rend fogyatékosságainak kiküszöbölésétől és problémáinak megoldásától függenek. E sorsközösségből fakad az, hogy a szocializmus eredményes építése, a szocialista elvek és értékek érvényesítése az ifjúság alapvető jelenlegi és jövőbeni érdeke.

Ifjúságunk a szocializmus körülményei között nevelkedett. Számára természetesen és magától értetődően a közösségi élet, az egyenlőség, az igazságosság, a szolidaritás és a haladás értékei. Tagjainak túlnyomó többségét nem kötik az élet során kialakult és megcsontosodott előítéletek, elavult és rossz magatartási beidegződések. A fiatalok jelentős része nem kompro-

mittálta magát a mindennapok különböző kisszerű kompromisszumaiban. A fiatalok nagy tömege még nem vált a hétköznapi szürke robotosává, akinek látóhatáráról eltűnik minden nagyobb perspektíva, minden nagyobb erőmegfeszítést igénylő feladat, minden közvetlen előnnyel nem kecsegtető távlati nemes cél.

Az ifjúság e sajátosságai elősegíthetik azt, hogy a fiatalok – a meglevő szocialista viszonyokra alapozva és azok lehetőségeivel élve – az új szocialista élet építésének, a szocialista értékek érvényesítésének fontos tényezőjévé váljanak. Ezzel lehetővé lesz az, hogy ez az ifjúság az életkori sajátosságaiból fakadó lelkesedésével, új iránti érzékével és kezdeményező-készségével, mozgékonyásával és életerejével a jelen és a jövő egyik fő alakítójává tegye önmagát. Az ifjúságtól – tudásától, szocialista elkötelezettségétől és alkotó tetteitől – függ az, hogy így legyen.

Tartalom

Előszó	7
Mi a demokrácia?	10
A demokrácia egyoldalú értelmezései	10
A demokrácia történeti formái	13
Miben jut kifejezésre a demokrácia?	21
A társadalmi hatalom vagy uralom tudományos értelmezése	25
A hatalom és a hatalomgyakorlás egysége és különbözősége	31
Mi jellemzi a demokratikus hatalomgyakorlást?	34
Mi a szocialista demokrácia?	40
A szocialista hatalom – a nép érdekeit érvényesítő népuralom	41
A szocialista demokrácia – az uralkodóvá lett nép hatalomgyakorlásának formája	50
Mi teszi ma elengedhetlenné és szükségszerűvé a szocialista demokrácia kiszélesítését és tökéletesítését?	62
Melyek a szocialista demokrácia fejlesztésével összefüggő főbb feladatok?	67

A demokratikus jogok és a társadalom	73
Mit nevezünk demokratikus jognak?	73
A demokratikus szabadságjogok fejlődése	74
A szocialista demokrácia és a szabadságjogok	77
A szocialista társadalom szabadságjogainak jellemző vonásai	78
A szocialista szabadságjogok fejlődése	82
Az állampolgárok jogai a mai Magyarországon	91
A jogok és a köteleességek egysége a szocializmusban	110
A szocialista demokrácia fórumai társadalmunkban	116
Mi a közvetlen demokrácia?	117
A közvetett demokrácia	120
A szocializmus politikai rendszeréről	122
A közügyekbe való beleszólás hazai lehetőségeiről és fórumairól	130
A választójogról és a választásokról	130
A lakóhelyi demokráciáról	133
A munkahelyi demokráciáról	145
Miért mutatkoznak problémák a szocialista demokrácia intézményrendszerének, fórumainak működésében?	160
Az ifjúság érdekei és a szocialista demokrácia	176
A szocialista demokrácia és az ifjúság demokratikus jogainak egysége	176
Mik az ifjúság sajátos problémái és érdekei?	178
Milyen módon viszonyult mind ez ideig az ifjúság sajátos érdekeihez a társadalom?	184
Az ifjúság problémái – a társadalom problémái	188
Hogyan juthatunk előbbre az ifjúság problémáinak megoldásában?	201
Utószó	212

HU ISSN 0230-4996

ISBN 963 211 557 0

Kozmosz Könyvek, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató

Athenaeum Nyomda (82.2630) Budapest, 1983

Felelős vezető: Szilávik András vezérigazgató

Felelős szerkesztő: Hegyvári Franciska

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Tóth Zoltán

Műszaki vezető: Haás Pál

Képszerkesztő: Zigány Edit

Műszaki szerkesztő: Supp Emilné

5000 példány. Terjedelem: 9,31 (A/5) ív. IF 4798

Mi a demokrácia? Maga a fogalom hogyan, hányféleképpen értelmezhető? Milyen történelmi formái voltak és vannak? Mi jellemzi a demokratikus hatalomgyakorlást? Milyen irányba tart a demokratikus szabadságjogok fejlődése? Miért vált elengedhetetlenül szükségessé a szocialista demokrácia kiszélesítése és tökéletesítése? Miért mutatkoznak problémák a szocialista demokrácia intézményrendszerének, fórumainak működésében? Mik az ifjúság sajátos problémái? Hogyan juthatunk előbbre ezek megoldásában? A naponta felvetődő kérdésekre, amelyek nemcsak közéleti tevékenységünket, hanem egyéni gondjainkat is tükrözik, világos és részletes válaszokat kaphatunk Kiss Arthur könyvéből, amelyben elsősorban a fiatalokhoz kíván szólni.